

**ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SİYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ**

Ankara Üniversitesi Yayın No: 641
Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayın No: 771

**VI. MÜLKİYE ULUSLARARASI
İLİŞKİLER KONGRESİ
(NATO ve TÜRKİYE)
13-14 Ekim 2022**

E - ISBN: 978-605-136-621-0

© Copyright: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi 2023

ANKARA ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI NO: 641
A.Ü. SİYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ YAYINLARI NO: 771

NATO ve TÜRKİYE
NATO and TURKEY

BİLDİRİ ÖZETLERİ KİTABI

ULUSLARARASI KONGRE
INTERNATIONAL CONGRESS

13 - 14 EKİM 2022
13 - 14 OCTOBER 2022

AÜ SBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Cebeci Kampüsü, Ankara

DÜZENLEME KURULU / ORGANIZATION COMMITTEE

Erel Tellal	Özge Özkoç
Abdullah Pekel	Ahmet Akçam
Alper Torun	Ayşe Gülsüm Çalık
Dilek Çelik Keskinoglu	Esra Altınova Telatar
Haldun Osman Yürümez	Hüseyin Kaylı
Özlem Pınar Oran	Pırlı Akın Ocak
Sami Eker	Selim Öterbülbül
Tuğba Yürük	Tuğçe Kelleci

HAKEM KURULU / PEER REVIEWERS

Atay Akdevelioğlu, Ankara Üniversitesi	Çınar Özen, Ankara Üniversitesi
Erdem Denk, Ankara Üniversitesi	Erel Tellal, Ankara Üniversitesi
Funda Keskin Ata, Ankara Üniversitesi	Gökhan Erdem, Ankara Üniversitesi
Haldun Yalçınkaya TOBB Ek. ve Tek. Üniversitesi	Klevis Kolasi, Ankara Üniversitesi
Kürşat Güç, Jandarma Sahil Güvenlik Akademisi	Melek Fırat, Ankara Üniversitesi
Nuri Yeşilyurt, Ankara Üniversitesi	Özge Özkoç, Ankara Üniversitesi
Özlem Kaygusuz, Ankara Üniversitesi	Seriye Sezen, Ankara Üniversitesi
Sertaç Hami Başevern, Ufuk Üniversitesi	

BİLİM KURULU / SCIENTIFIC COMMITTEE

Ayşe Ömür Atmaca, Hacettepe Üniversitesi	Atay Akdevelioğlu, Ankara Üniversitesi
Burak Tangör, Hacettepe Üniversitesi	Çağdaş Sümer, Kapadokya Üniversitesi
Çınar Özen, Ankara Üniversitesi	Erdem Denk, Ankara Üniversitesi
Erel Tellal, Ankara Üniversitesi	Funda Keskin Ata, Ankara Üniversitesi
Gencer Özcan, İstanbul Bilgi Üniversitesi	Gökhan Erdem, Ankara Üniversitesi
Güneş Murat Tezcür, Uni of Central Florida	Hasan Ali Karasar, Kapadokya Üniversitesi
Klevis Kolasi, Ankara Üniversitesi	Li Lifan, Şangay Sosyal Bilimler Akademisi
Marella Bodur Ün, Çukurova Üniversitesi	Melek Fırat, Ankara Üniversitesi
Natalya Ulchenko, Rusya Bilimler Akademisi	Nazım Caferov, Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi
Nuri Yeşilyurt, Ankara Üniversitesi	Oktay Tanrısever, Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Özge Özkoç, Ankara Üniversitesi	M. Pınar Gözen Ercan, Hacettepe Üniversitesi
Sertaç Başeren, Ankara Üniversitesi	Sheharyar Khan, Iqra University
Sinem Ünalldılar Kocamaz, Ege Üniversitesi	

VI. MÜLKİYE ULUSLARARASI İLİŞKİLER KONGRESİ
NATO ve TÜRKİYE
13 – 14 EKİM 2022
ANKARA ÜNİVERSİTESİ SİYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ

Kongre Programı
13 Ekim 2022 Perşembe

10.00 - 10.30

Açılış Konuşmaları

Prof. Dr. Funda KESKİN ATA
Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı
Prof. Dr. Orhan ÇELİK
Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı
Prof. Dr. Necdet ÜNÜVAR
Ankara Üniversitesi Rektörü

10.30 – 12.30

Açılış Oturumu

Oturum Başkanı: Erel TELLAL
Prof. Dr. İlber ORTAYLI
Prof. Dr. Mustafa AYDIN
Prof. Dr. Çağrı ERHAN

14.00 – 15.30

Oturum I

Salon 1

Oturum Başkanı: Hüseyin DİRİÖZ

Ali Şevket OVALI: Türkiye-NATO İlişkilerinde Veto Krizleri: Benzerlikler ve Farklılıklar Üzerine Bir Değerlendirme

Ege DEMİREL: World-System, and the Cyprus Deadlock in Turkey-NATO Relations

Yusuf ÇINAR: NATO'nun Çatışma Yönetim Stratejisi ve Türkiye

Murat GÜNEYLİOĞLU: 21. Yüzyılda 'İttifak' Olgusunun Dönüşümü ve Türkiye-NATO İlişkilerine Yansımaları: Kavramsal Bir İnceleme

14.00 – 15.30

Oturum II

Salon 2

Oturum Başkanı: Serije SEZEN

Gökhan TEKİR: NATO-Çin Halk Cumhuriyeti Rekabeti

Tolga BİLENER: NATO vs China: Leading to a Stronger Alliance or to Overextension?

Bahar ÖZSOY: NATO'nun Genişlemesine ve Kazakistan Olayları Bağlamında Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü'nün Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme

VI. MÜLKİYE ULUSLARARASI İLİŞKİLER KONGRESİ
NATO ve TÜRKİYE
13 - 14 EKİM 2022
ANKARA ÜNİVERSİTESİ SİYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ

Kongre Programı
13 Ekim 2022 Perşembe

14.00 – 15.30

Oturum III

Salon 3

Oturum Başkanı: Melek FIRAT

Kadri Kaan RENDA: NATO'nun Siber Tehditlerle Mücadelesinde Kolektif Savunma Anlayışının Sınırları Hakkında Ukrayna Krizi Üzerinden Bir Değerlendirme

Fikret BAYKALI: NATO ve Siber Savaş: Stratejik Konseptlerin Geleceği

Sertaç Canalp KORKMAZ: NATO'nun Değişen Güvenlik Gündeminde Yapay Zekânın Yeri

Emrah ÖZDEMİR: Güvenlik-dışı Tehditler ve Askeri Strateji Bağlamında NATO'nun Dönüşümü

16.00 – 17.30

Oturum IV

Salon 1

Oturum Başkanı: Özge ÖZKOÇ

Tunahan YILDIZ: "NATO'cu İslamcılık"tan "İslam NATO'su"na: Soğuk Savaş Döneminde Türkiye İslamcılığının NATO Söylemi

Yavuz YILDIRIM: NATO ve Demokrasi: Türkiye'ye Dair Yansımalar

Zerrin TORUN ve Ayşe Ömür ATMACA: Türk Siyasi Söyleminde NATO'nun Jeopolitik Temsili

Gökhan ERDEM: Türkiye'de NATO Karşıtı Siyasetin Gelişiminde Yön Hareketi'nin Rolü

16.00 – 17.30

Oturum V

Salon 2

Oturum Başkanı: Funda KESKİN ATA

Çağatay BALCI: İran Güvenlik Doktrini Perspektifinden NATO ve Bölgesel Etkileri

Yıldız Devci BOZKUŞ: NATO'nun Genişleme Politikası, Kafkasya ve Türkiye ile İlişkiler

Sinan BARAN: Soğuk Savaş Sonrası Genişleyen NATO Operasyonlarında Afrika'nın Yeri ve Önemi

Kübra ÖZTÜRK: NATO-AB-Türkiye Üçgeninde İş Birliği ve Çatışma Dikotomisi

16.00 – 17.30

Oturum VI

Salon 3

Oturum Başkanı: Çınar ÖZEN

Ayşe Gülsüm ÇALIK: NATO'nun İklim Kriziyle Mücadelesi

H. Kutay AYTUĞ ve İ. Fatih POZAN: Hibrit Savaş Konseptinde Avrupa Birliği ve NATO'nun İşbirliği

VI. MÜLKİYE ULUSLARARASI İLİŞKİLER KONGRESİ
NATO ve TÜRKİYE
13 - 14 EKİM 2022
ANKARA ÜNİVERSİTESİ SİYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ

Kongre Programı
14 Ekim 2022 Cuma

11.00 – 12.30

Oturum VII

Salon 1

Oturum Başkanı: Yelda ONGUN

Mahir TERZİ: The Evaluation of NATO's Mission Outside the Allied Territories in Terms of Political Economy

Emre İNAN: NATO'nun Değişen Caydırıcılık Yapılanması

Uğur PEKTAŞ: İttifaktan Sosyal (Öznelerearası) Bir Güvenlik Kurumuna Doğru NATO'nun Dönüşümü

Ahmet AKÇAM: Burjuvazinin Kutsal İttifakı NATO

11.00 – 12.30

Oturum VIII

Salon 2

Oturum Başkanı: Tamer KAŞIKÇI

Fikret BİRDİŞLİ: Stratejik Kültür ve NATO: Türk Silahlı Kuvvetleri Personeli Üzerine Bir Vaka Çalışması

Mehmet Cem OĞULTÜRK: Türkiye'nin NATO 2030 Gündemine Uyumu

Melih Nadi TUTAN: Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde NATO Algılamaları (1952-2020): Sözlük Temelli Bir Nicel İçerik Analizi

Altan AKTAÇ: NATO Genişlemelerinde Müttfik İmajının Rolü ve Etkisi

11.00 – 12.30

Oturum IX

Salon 3

Oturum Başkanı: Atay AKDEVELİOĞLU

Hasan Fatih SEVAL: Finlandiya ve İsveç'in Olası NATO Üyeliklerinin Arktik Bölge Siyasetine Olası Etkileri

Erdem ÖZLÜK: Finlandiya'nın Üyeliğinin NATO İçin ve Uluslararası Güvenlik İçin Değeri

Evren KÜÇÜK: NATO'nun Açık Kapı Politikası: İsveç'in ve Finlandiya'nın Üyelik Krizleri

Dilaver Arıkan AÇAR: NATO Üyesi Küçük Devletler ve Güvenlik Süreçleri

VI. MÜLKİYE ULUSLARARASI İLİŞKİLER KONGRESİ
NATO ve TÜRKİYE
13 - 14 EKİM 2022
ANKARA ÜNİVERSİTESİ SİYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ

Kongre Programı
14 Ekim 2022 Cuma

14.00 – 15.30

Oturum X

Salon 1

Oturum Başkanı: Erdem DENK

Murat KASAPSARAÇOĞLU: Türkiye'nin NATO Üyeliğinin Ortadoğu Politikalarına Yansımaları (1945-1991)

Can DONDURAN: Türk Dış Politikasının Dönüşen Güvenlik Yaklaşımı: NATO ve Rusya Karşısında Risk Dengeleme (Hedging) Stratejisi ve Sonuçları

Onur KAYA: Arabuluculuk Kavramı Temelinde Demokrat Parti Dönemi Kıbrıs Sorununda NATO'nun Rolü (1956-1959)

Ali Engin OBA: Türkiye'nin NATO'ya Girişinin Arka Planı Türk Diplomasisinin Sovyetler Birliği'ne Bakışı: 30-31 Ocak 1943 tarihli Adana (Yenice) İnönü-Churchill Görüşmeleri Örneği

14.00 – 15.30

Oturum XI

Salon 2

Oturum Başkanı: Hasan KANBOLAT

Gizem Ezgi GÜLER: NATO's Outer Space Strategy and the Impact of the NATO & the EU Alliance on the Control of Anti-Satellite Weapons and Russian & Chinese Cooperation in the Weaponization/Militarization of Space

Azime TELLİ: Ulusal Çıkar ve Ortak Güvenlik İkileminde NATO'nun Enerji Güvenliği Rolü

Çiğdem ŞAHİN: NATO ve Erenji Güvenliği: AB Ekseninde Türkiye-Rusya Enerji İlişkilerine Olası Etkiler

Özgün ERLER BAYIR, Özgür AKTAŞ ve Seray BAYKAL: 21. Yüzyılda NATO ve Türkiye İlişkileri: Türkiye'nin Uzay Stratejisi

14.00 – 15.30

Oturum XII

Salon 3

Oturum Başkanı: Gökhan ERDEM

Mustafa ÜREN: Türk Boğazlarının Statüsünün Karadeniz'in Güvenliğine Olan Katkısının ve Etkisinin Değerlendirilmesi

Levent KIRVAL ve Arda ÖZKAN: NATO, Türkiye ve Montrö

Burçin CANAR: Romanya'nın NATO Üyeliği Sonrası Washington-Bükreş İlişkilerinde Karadeniz (2004-2022)

Sinem ÜNALDILAR KOCAMAZ: Karadeniz Güvenliği Çerçevesinde NATO-Türkiye İlişkileri

VI. MÜLKİYE ULUSLARARASI İLİŞKİLER KONGRESİ
NATO ve TÜRKİYE
13 - 14 EKİM 2022
ANKARA ÜNİVERSİTESİ SİYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ

Kongre Programı
14 Ekim 2022 Cuma

16.00 – 17.30

Oturum XIII

Salon 1

Oturum Başkanı: Nuri YEŞİLYURT

Ali Bilgin VARLIK: Uluslararası Koalisyonun Afganistan Müdahalesinin ve Türkiye'nin Katılımının Hukuksal Temelleri Üzerine Bir Tartışma

Zeynep ERHAN BULUT: 'NATO Askeri Müdahalelerinde İşlenen Uluslararası Suçlar ve Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Yargılama Yetkisi'

Fırat YALDIZ: Uluslararası Hukuk Açısından Kuvvet Kullanma ve NATO: 2022 NATO Stratejik Konsepti

16.00 – 17.30

Oturum XIV

Salon 2

Oturum Başkanı: Klevis KOLASİ

Yusuf DİNÇEL: Terörizmle Mücadele Kapsamında Türkiye-NATO İlişkileri

Fazlı DOĞAN: NATO'da Terörle Mücadelede Karşılıklı Tanıma İlkesinin İmkânı

Giray SADIK ve Aybike YALÇIN İSPİR: NATO'nun Yeni Stratejik Kavram Belgesinde Terörizmle Mücadele

16.00 – 1.30

Oturum XV

Salon 3

Oturum Başkanı: Orhan GAFARLI

Murat JANE: Hegemonya-Karşı Hegemonya Çatışması Ekseninde NATO-Rusya Federasyonu İlişkilerinin Analizi

Cansu GÜLEÇ: Covid-19 Pandemisinin NATO'nun Kamu Diplomasisi Üzerindeki Etkisi

Fulya AKGÜL DURAKÇAY: When Populism Hits France: Far-Right and Far-Left Party Positions on NATO

Ayşegül ÜN: Turkey's Role in NATO Then and Now: Turkey's Participation to NATO in the Shade of Cold War and its Relative Neutrality in Russo-Ukrainian War

Katılımcı Listesi

- Ahmet Akçam, *Arş. Gör., Ankara Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*
- Ali Bilgin Varlık, *Doç. Dr., İstanbul Arel Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*
- Ali Engin Oba, *Büyükelçi (E) Prof. Dr., Çağ Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*
- Ali Şevket Ovalı, *Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*
- Altan Aktaş, *Arş. Gör., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*
- Arda Özkan, *Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi*
- Atay Akdevelioğlu, *Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*
- Aybike Yalçın İspir, *Bağımsız Araştırmacı*
- Ayşe Gülsüm Çalık, *Doktora Adayı, Ankara Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*
- Ayşe Ömür Atmaca, *Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*
- Ayşegül Ün, *Doktora Adayı, Altınbaş Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*
- Azime Telli, *Doç. Dr., Mersin Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*
- Bahar Özsoy, *Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler B.*
- Burçin Canar, *Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*
- Can Donduran, *Dr. Öğr. Üyesi, İstinye Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*
- Cansu Güleç Aras, *Arş. Gör. Dr., MEF Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler B.*
- Çağatay Balcı, *Doktora Adayı, Milli Savunma Üniversitesi, Uluslararası Güvenlik ve Terörizm*
- Çağrı Erhan, *Prof. Dr., Rektör, Altınbaş Üniversitesi*
- Çınar Özen, *Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*
- Çiğdem Şahin, *Dr. Öğr. Üyesi, N. Ömer Halisdemir Üni., Siyaset Bilimi ve Ulus. İlişkiler B.*
- Dilaver Arıkan Açar, *Dr. Öğr. Üyesi, Yaşar Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*
- Ege Demirel, *Dr., Bağımsız Araştırmacı*
- Emrah Özdemir, *Doç. Dr., Milli Savunma Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*
- Emre İnan, *Doktora Adayı, Milli Savunma Üniversitesi, Strateji ve Güvenlik*
- Erdem Denk, *Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*
- Erdem Özlük, *Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*
- Evren Küçük, *Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*
- Fazlı Doğan, *Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*
- Fırat Yıldız, *Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*
- Fikret Baykalı, *Öğr. Gör., Milli Savunma Üniversitesi, Uluslararası Güvenlik ve Terörizm*
- Fikret Birdişi, *Doç. Dr., İnönü Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü*
- Fulya Akgül Durakçay, *Arş. Gör. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*
- Funda Keskin Ata, *Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*
- Giray Sadık, *Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*
- Gizem Ezgi Güler, *Doktora Öğrencisi, Altınbaş Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*
- Gökhan Erdem, *Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*
- Gökhan Tekir, *Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler B.*
- H. Kutay Aytuğ, *Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Ulus.İlişkiler B.*
- Hasan Fatih Seval, *Arş. Gör., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler B.*
- Hasan Kanbolat, *Ankara Politikalar Merkezi*

Hüseyin Diriöz, *Büyükelçi (E), NATO Genel Sekreter Yardımcısı (2010-2013)*

İ. Fatih Pozan, *Y. Lis Öğr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Ulus. İlişkiler B.*

Kadri Kaan Renda, *Dr. Öğr. Üyesi, Hacettepe Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*

Klevis KOLASİ, *Doç. Dr., Ankara Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü*

Kübra Öztürk, *Dr., N. Ömer Halisdemir Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Ulus. İlişkiler Bölümü*

Levent Kırval, *Doç. Dr., İstanbul Teknik Üniversitesi, Denizcilik Fakültesi*

Mahir Terzi, *Dr., T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı*

Mehmet Cem Oğultürk, *Doç. Dr., İst. Aydın Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Ulus. İlişkiler B.*

Melek Fırat, *Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*

Melih Nadi Tutan, *Arş. Gör., N. Ömer Halisdemir Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Ulus. İliş. B.*

Murat Güneşlioğlu, *Arş. Gör. Dr., Kırklareli Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*

Murat Jane, *Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Ulus. İlişkiler B.*

Murat Kasapsaraçoğlu, *Doç. Dr., Antalya Bilim Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Ulus. İlişkiler B.*

Mustafa Aydın, *Prof. Dr., Kadir Has Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*

Mustafa Üren, *Dr., Bağımsız Araştırmacı*

Nuri Yeşilyurt, *Doç. Dr., Ankara Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü*

Onur Kaya, *Arş. Gör., İstanbul Gelişim Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler B.*

Orhan Gafarlı, *Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*

Özge Özkoç, *Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*

Özgün Erler Bayır, *Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler B.*

Özgür Aktaş, *Doktora Adayı, İstanbul Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler B.*

Seray Baykal, *Doktora Adayı, İstanbul Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler B.*

Seriye SEZEN, *Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü*

Sertaç Canaıp Korkmaz, *Dr., Yapay Zeka Politikaları Der.(AIPA), Güvenlik ve Dış Pol. Komis.*

Sinan Baran, *Öğr. Gör. Dr., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*

Sinem Ünalldılar Kocamaz, *Doç. Dr., Ege Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*

Tamer Kaşıkçı, *Dr. Öğr. Üyesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler B.*

Tolga Bilener, *Dr. Öğr. Üyesi, Galatasaray Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*

Tunahan Yıldız, *Doktora Adayı, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*

Uğur Pektaş, *Arş. Gör. Dr., N. Ömer Halisdemir Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Ulus. İlişkiler B.*

Yavuz Yıldırım, *Doç. Dr., N. Ömer Halisdemir Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Ulus. İlişkiler B.*

Yelda Ongun, *Prof. Dr., Başkent Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü*

Yıldız Deveci Bozkuş, *Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi*

Yusuf Çınar, *Doç. Dr., Bitlis Eren Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*

Yusuf Dinçel, *Doktora Adayı, Hacettepe Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*

Zerrin Torun, *Doç. Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*

Zeynep Erhan Bulut, *Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Kamu Hukuku Bölümü*

İÇİNDEKİLER

Türkiye-NATO İlişkilerinde Veto Krizleri: Benzerlikler ve Farklılıklar Üzerine Bir Değerlendirme	1
World-System, and the Cyprus Deadlock in Turkey-NATO Relations	4
NATO'nun Çatışma Yönetim Stratejisi ve Türkiye	7
21. Yüzyılda 'İttifak' Olgusunun Dönüşümü ve Türkiye-NATO İlişkilerine Yansımaları: Kavramsal Bir İnceleme	10
NATO-Çin Halk Cumhuriyeti Rekabeti.....	14
NATO vs. China: Leading to a Stronger Alliance or to Overextension?	17
NATO'nun Genişlemesi ve Kazakistan Olayları Bağlamında Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü'nün Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme.....	19
Nato'nun Siber Tehditlerle Mücadelesinde Kolektif Savunma Anlayışının Sınırları Hakkında Ukrayna Krizi Üzerinden Bir Değerlendirme.....	22
NATO ve Siber Savaş: Stratejik Konseptlerin Geleceği	25
NATO'nun Değişen Güvenlik Gündeminde Yapay Zekânın Yeri	28
Güvenlik-Dışı Tehditler ve Askeri Strateji Bağlamında NATO'nun Dönüşümü.....	31
“Natocu İslamcılık”tan “İslam NATO’su”na: Soğuk Savaş Döneminde Türkiye İslamcılığının NATO Söylemi	33
NATO ve Demokrasi: Türkiye’ye Dair Yansımalar	36
Türk Siyasi Söyleminde NATO'nun Jeopolitik Temsili	39
Türkiye’de NATO Karşıtı Siyasetin Gelişiminde Yön Hareketi'nin Rolü	42
İran Güvenlik Doktrini Perspektifinden NATO ve Bölgesel Etkileri	45
NATO'nun Genişleme Politikası, Kafkasya ve Türkiye ile İlişkiler.....	48
Soğuk Savaş Sonrası Genişleyen NATO Operasyonlarında Afrika'nın Yeri ve Önemi	51
NATO-AB-Türkiye Üçgeninde İş Birliği ve Çatışma Dikotomisi.....	54
NATO'nun İklim Kriziyle Mücadelesi	57
Hibrit Savaş Konseptinde Avrupa Birliği ve NATO'nun İşbirliği.....	60

The Evaluation of NATO's Mission Outside the Allied Territories in Terms of Political Economy	63
NATO'nun Değişen Caydırıcılık Yapılanması.....	66
İttifaktan Sosyal (Öznelarası) Bir Güvenlik Kurumuna Doğru NATO'nun Dönüşümü	69
Burjuvazinin Kutsal İttifakı NATO	74
Stratejik Kültür ve NATO: Türk Silahlı Kuvvetleri Personeli Üzerine Bir Vaka Çalışması.....	77
Türkiye'nin NATO 2030 Gündemine Uyumu.....	81
Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde NATO Algılamaları (1952-2020): Sözlük Temelli Bir Nicel İçerik Analizi.....	84
NATO Genişlemelerinde Müttefik İmajının Rolü ve Etkisi.....	90
Finlandiya ve İsveç'in Olası NATO Üyeliklerinin Arktik Bölge Siyasetine Olası Etkileri	94
Finlandiyalaşmanın Sonu? NATO ve Uluslararası Güvenlik İçin Anlamları.....	97
NATO'nun Açık Kapı Politikası: İsveç'in ve Finlandiya'nın Üyelik Krizi.....	100
NATO Üyesi Küçük Devletler ve Güvenlik Süreçleri.....	103
Türkiye'nin NATO Üyeliğinin Ortadoğu Politikalarına Yansımaları (1945-1991)	107
Türk Dış Politikasının Dönüşen Güvenlik Yaklaşımı: NATO ve Rusya Karşısında Risk Dengeleme (Hedging) Stratejisi ve Sonuçları	110
Arabuluculuk Kavramı Temelinde Demokrat Parti Dönemi Kıbrıs Sorununda NATO'nun Rolü (1956-1959).....	114
Türkiye'nin NATO'ya Girişinin Arka Planı Türk Diplomasininin Sovyetler Birliği'ne Bakışı: 30-31 Ocak 1943 Tarihli Adana (Yenice) İnönü-Churchill Görüşmeleri Örneği	117
Nato's Outer Space Strategy and the Impact of the NATO & the EU Alliance on the Control of Anti-Satellite Weapons and Russian & Chinese Cooperation in the Weaponization/Militarization of Space...121	
Ulusal Çıkar ve Ortak Güvenlik İkileminde NATO'nun Enerji Güvenliği Rolü	124

NATO ve Enerji Güvenliği: AB Ekseninde Türkiye-Rusya Enerji İlişkilerine Olası Etkiler	127
21. Yüzyılda NATO ve Türkiye İlişkileri: Türkiye'nin Uzay Stratejisi.....	130
Türk Boğazlarının Statüsünün Karadeniz'in Güvenliğine Olan Katkı ve Etkisinin Değerlendirilmesi	133
NATO, Türkiye ve Montrö	137
Romanya'nın NATO Üyeliği Sonrası Washington-Bükreş İlişkilerinde Karadeniz (2004-2022)	140
Karadeniz Güvenliği Çerçevesinde NATO-Türkiye İlişkileri.....	143
Uluslararası Koalisyonun Afganistan Müdahalesinin ve Türkiye'nin Katılımının Hukuksal Temelleri Üzerine Bir Tartışma.....	146
NATO Askeri Müdahalelerinde İşlenen Uluslararası Suçlar ve Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Yargılama Yetkisi	150
Uluslararası Hukuk Açısından Kuvvet Kullanma ve NATO: 2022 Nato Stratejik Konsepti	153
Terörizmle Mücadele Kapsamında Türkiye- NATO İlişkileri	156
Nato'da Terörle Mücadelede Karşilikli Tanıma İlkesinin İmkâni	159
NATO'nun Yeni Stratejik Kavram Belgesinde Terörizmle Mücadele	162
Hegemonya-Karşı Hegemonya Çatışması Ekseninde NATO-Rusya Federasyonu İlişkilerinin Analizi	165
Covid-19 Pandemisinin NATO'nun Kamu Diplomasisi Üzerindeki Etkisi..	168
When Populism Hits France: Far-Right and Far-Left Party Positions on NATO	171
Turkey's Role in NATO Then and Now: Turkey's Participation to NATO in the Shade of Cold War And its Relative Neutrality in Russo-Ukrainian War	173

TÜRKİYE-NATO İLİŞKİLERİNDE VETO KRİZLERİ: BENZERLİKLER VE FARKLILIKLAR ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Ali Şevket OVALI¹

Rusya'nın Ukrayna'ya saldırmasının ardından gündeme gelen en önemli konulardan biri İsveç ve Finlandiya'nın NATO'ya üyelikleri olmuştur. Her iki ülke de Rusya'dan algıladıkları tehdidin artması üzerine 18 Mayıs 2022'de geleneksel dış politikalarını terk ederek resmen NATO'ya üyelik başvurusunda bulunmuşlardır. İsveç ve Finlandiya'nın üyelik başvurusu yapacaklarının anlaşılmasından hemen sonra Türkiye'nin bu başvuruları onaylamayacağı ve gerektiği takdirde veto hakkını kullanacağı en yetkili ağızlar tarafından ifade edilmiş, vetonun gerekçesinin ise bu ülkelerin Türkiye aleyhine faaliyetler yürüten terör örgütlerine verdiği destek olduğunun altı çizilmiştir.

Türkiye'nin NATO nezdinde veto hakkını bir koz olarak masaya sürmesi esasen yeni bir dış politika tercihi değildir. Türkiye, özellikle son yıllarda ikili ilişkilerinde sorun yaşadığı bazı ülkelerin NATO ile yürüttükleri ortaklıkları, projeleri ve tatbikatları veto ederek karşı taraf üzerindeki etkisini arttırmaya çalışmıştır. Yakın dönemde Finlandiya ve İsveç'in üyeliklerine karşı gündeme gelen vetonun dışında son yıllarda Türkiye'nin NATO'da veto kozunu kullandığı dört vaka daha göze çarpmaktadır.

Bu konudaki en dikkat çekici örneklerden biri Türkiye'nin İsrail ile NATO arasındaki işbirliğine karşı uyguladığı vetodur. Ankara, İsrail ile 2010'da yaşanan Mavi Marmara krizinin hemen ardından İsrail'in NATO ile ortaklaşa yürütmesi planlanan tüm askeri tatbikatları ve işbirliği projelerini 2012 sonuna kadar veto etmiş ve bu vetoyu ancak 2013'te NATO Genel Sekreteri Rasmussen'in arabuluculuk çabalarıyla "kısmen" kaldırmıştır. 2013'ten itibaren İsrail'in NATO ile askeri tatbikatlar dışındaki faaliyetlere katılmasına izin veren Türkiye, 2016'da ilişkilerin normalleşmeye başlamasının ardından İsrail'in NATO'nun Brüksel'deki merkezinde bir ofis açmasına da engel olmamıştır.

¹ Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

Türkiye'nin NATO'da veto kozunu kullandığı bir başka ülke Mısır'dır. 2013 yılında Mısır'daki Mursi Hükümeti'nin askeri bir darbeyle devrilmesinin ardından Mısır ve Türkiye arasındaki ilişkiler gerilmiş ve iki ülke arasındaki diplomatik temsil düzeyi karşılıklı olarak düşürülmüştür. Türkiye o yıldan itibaren Mısır'ın Akdeniz Ortaklığı çerçevesinde NATO'yla yürütmeyi planladığı tüm işbirliği, ortaklık ve askeri tatbikat planlarına veto uygulamıştır. Diplomatik kaynaklara göre Türkiye, 2021'de başlayan normalleşme sürecinin ardından Mısır'a yönelik vetosunu kaldırmıştır.

Türkiye 2016 sonlarında bu kez Avusturya'ya karşı veto kozunu kullanmıştır. Avusturya Dışişleri Bakanı Sebastian Kurz'un ülkesinin Türkiye'nin AB üyeliğine karşı olduğunu açıklaması ve üyelik müzakerelerinin durdurulmasını talep etmesi Viyana-Ankara hattında gerilime yol açmış, yıl sonunda ise Türkiye'nin NATO ile Avusturya arasında başta Balkanlar bölgesindekiler olmak üzere tüm işbirliği ve ortaklık projelerini veto ettiği haberleri yayılmıştır.

Türkiye'nin Finlandiya ve İsveç'in üyelik başvurularından önce veto kozunu kullandığı son vaka ise NATO'nun Baltık ülkeleri ve Polonya'ya yönelik yeni savunma planlarının engellenmesidir. Rusya'nın 2014'te Kırım'ı ilhak etmesinin ardından NATO, Baltık ve Polonya'ya yönelik yeni savunma planları yapmaya başlamıştı. Hazırlanan yeni plan, NATO'nun Aralık 2019'daki Londra Zirvesi'nde onaylanmış ancak Genel Sekreterlik tarafından uygulamaya konma aşamasındayken Türkiye tarafından veto edilmiştir. Türkiye, PKK'nın Suriye kolu olan PYD (Suriye Birlik Partisi) ve onun silahlı kanadı olan YPG'nin (Halk Savunma Birlikleri) NATO tarafından bir terör örgütü olarak tanınmasını istemiş bu talep NATO üyeleri arasında destek bulmayınca bir başka veto krizi daha yaşanmıştır. Türkiye'nin bu vetoyu, yürütülen yoğun müzakereler neticesinde 2020 yazında kaldırdığı bilinmektedir.

Yukarıda bahsi geçen dört vaka ve Finlandiya ile İsveç'in NATO'ya üyelik başvurusu ile yeniden gündeme gelen veto krizi, konunun akademik bir çalışmanın odak noktası olmasını gerektirmektedir. Bu bağlamda "Türkiye-NATO ilişkilerindeki veto krizlerinde benzerlikler ve farklılıklar nelerdir?" sorusu çalışmanın temel araştırma sorusudur. Ayrıca Türkiye'nin veto krizlerinde hangi motivasyonlarla hareket ettiği, ne gibi tepkilerle karşılaştığı, krizi nasıl yönettiği veya yönetemediği, krizlerin nasıl sonuçlandığı gibi alt sorulara da cevap aranacaktır. Bu sorulara verilecek cevaplarla krizler arasında bir örüntünün bulunması ve bu sayede gelecekte yaşanabilecek potansiyel krizlere dair de öngörülerini kolaylaştıracak bir çerçeve oluşturulması amaçlanmaktadır. Çalışmada, yukarıda kısaca bahsedilen veto krizlerinin mukayesesini kolaylaştıracak olan vaka analizi yöntemi kullanılacaktır. Elde

edilecek sonuçların hem konu üzerine gelişmekte olan akademik yazına hem de politika yapıcılara katkı sağlaması beklenmektedir.

Tüm çalışmalar gibi elbette bu çalışmanın da bazı kısıtları vardır. Bu kısıtların başında da kaynaklara erişim gelmektedir. NATO bünyesinde an alt düzeydeki komisyonlardan başlayıp en üste kadar uzanan tüm politika oluşturma, planlama ve yürütme faaliyetlerinde gizlilik esas olduğundan bahsi geçen krizlerle ilgili resmi bir belgeye ulaşmak mümkün değildir. Bu zorluğu aşabilmek için bu krizleri anonim diplomatik kaynaklara atfen duyuran basın-yayın organlarının detaylı bir biçimde taranması ve incelenmesi gerekmektedir. Öte yandan bahsi geçen kaynaklara erişim zorluğunun etkilerini asgariye indirebilmek ve araştırmayı desteklemek adına krizler sırasında sahada görev alan diplomatlarla da mülakatlar yapılması hedeflenmektedir.

WORLD-SYSTEM, AND THE CYPRUS DEADLOCK IN TURKEY-NATO RELATIONS

Ege DEMİREL²

The scientists/researchers have generally analyzed the Cyprus problem in Turkish-Greek relations, or the relations between the Turkish Cypriot community and the Greek Cypriot community. Apart from that, they have analyzed the USA, the USSR, the UN, the EU, and NATO, within this scope. From a theoretical perspective, some studies have reflections on constructivism or liberalism. Besides, some studies have historicist analyzes. In this study, I argue that the Cyprus problem should be analyzed in terms of World-Systems Analysis. Within this context, the structural features of the world-system should be examined to understand the Cyprus problem exactly. In addition, in the study, it is argued that NATO has a significant role in the Cyprus problem. In this context, the main argument of the study is the determination of NATO as a substantial obstacle in solving the Cyprus problem.

At this point, we should state the Cyprus problem within the context of the theoretical framework. To explain the theoretical framework, primarily, we should emphasize significant points of the characteristics of the world-system. First, there are unequal exchange relations between the centre and the periphery in the world-system. In addition, the centre determines the norms and rules of the world-system. Second, as Samir Amin states, the centre has international institutional control mechanisms (the IMF, the World Bank, the WTO [economically], and NATO [militarily]). Third, as Immanuel Wallerstein argues, apart from core and periphery regions, there are also semi-periphery regions/countries. Semi-periphery is somewhere between the centre and the periphery. The semi-periphery plays a substantial role in the centre's supervision and control of the periphery. In addition, the semi-periphery also functions in the transfer of some products imported from the centre to the periphery. In this context, Turkey is also a typical semi-peripheral country.

2 Dr., *Bağımsız Araştırmacı*

In light of the theoretical framework outlined here, it is possible to discuss the role of NATO in the Cyprus problem. There are four main issues in this regard: First, in the sense of NATO, the Cyprus problem, which emerged during the Cold War, can be evaluated as a significant problem. Cyprus is indispensable for NATO. Cyprus is a substantial factor because of the encirclement of the USSR/Russia. Besides, Cyprus has a critical geopolitical position in the Mediterranean, and it plays a role as a military base. Second, Cyprus has created a problem regarding the unity and integrity of NATO as it has caused conflicts between two NATO members. The Cyprus problem, related to NATO members directly (Turkey and Greece), was critical for encircling the USSR. Third, NATO hasn't made any constructive efforts to resolve the Cyprus problem. It has benefited from Cyprus in terms of controlling the two countries. Fourth, Cyprus is a significant region regarding natural resources in the Mediterranean basin. The fact that Cyprus, as an independent and sovereign state, is out of NATO control may turn into a substantial problem for NATO. In particular, this situation becomes more concrete when we remind the lands/bases of the United Kingdom in Cyprus.

In light of these points and the theoretical framework, it is not possible to expect NATO to make any positive contribution to the solution of the Cyprus problem. We may even evaluate that NATO should be considered a critical obstacle in solving the Cyprus problem. For this reason, two options are significant in terms of solving the Cyprus problem. The first is to support a just resolution to the Cyprus problem by withdrawing from NATO. However, such an event isn't possible considering the current situation; that is, in a structure where the dependence of Turkey and Greece on the centre is powerful. Second, it may be possible to reach a just resolution on the island by eliminating Turkey and Greece. However, this is not an option after the recognition of the Republic of Cyprus and the EU membership of the Republic of Cyprus, as the EU is an integration project under the control of the centre. Even if it is possible to establish an independent and sovereign state in Cyprus, it is unthinkable for NATO to allow such a situation.

On the other hand, the semi-periphery fulfills a critical task for the centre with its role in controlling the periphery. In this context, the centre has crucial gains in preventing a semi-peripheral country like Turkey from threatening the status quo and controlling the periphery by taking on a functional task for the centre. Therefore, NATO is turning pressure on Turkey, specifically on the Cyprus problem. For example, after the Turkish intervention in Cyprus, Turkey's exposure to sanctions and embargo by the USA, the most significant member of NATO, has been a tangible development.

In conclusion, NATO is a substantial factor in the Cyprus problem. Therefore, a just resolution in Cyprus within this structure isn't possible. Because in the world-system, the centre evaluates controlling geopolitically critical regions (such as Cyprus) as an existential issue. Cyprus is indispensable for NATO in terms of being the intersection point between Asia, Europe, and Africa, its role in oil/natural gas extraction in the Mediterranean, its role in controlling the Middle East oil, and the encirclement of the USSR/Russia in the Mediterranean. For this reason, we may assert that NATO is one of the significant obstacles to a just resolution of the Cyprus problem.

NATO'NUN ÇATIŞMA YÖNETİM STRATEJİSİ VE TÜRKİYE

Yusuf ÇINAR³

Bir krizle mücadele edebilme kapasitesi bir çok unsura bağlıdır. Bu bağlamda krizin doğası ve risk boyutu krizin kontrol altına alınabileceği veya alınamayacağı konusunda bizlere ipucu verebilir. NATO tarihsel süreç içerisinde birçok siyasi kriz ile karşı karşıya kalmıştır. Buna rağmen NATO'nun krizleri yönetme konusunda başarılı olduğu söylenebilir. Nitekim Soğuk Savaş'ın en etkili araçlarından biri olmasına karşın Soğuk Savaş'ın bitmesine rağmen varlığını sürdürmüştür. Dolayısıyla NATO'nun kriz yönetimine bütünsel bir yaklaşımının var olduğu iddia edilebilir. Başka bir ifade ile NATO bir krizin tüm aşamalarına müdahil olmayı ve kriz yönetimi stratejisinde etkili olmak için geniş bir araç yelpazesinin bulunmaktadır. NATO'nun bu bağlamda etkin bir çatışma yönetim stratejisinin var olduğu bunun yanında elinde bulundurduğu araçların NATO'nun çatışma yönetim stratejisine esneklik sağladığı belirtilebilir. NATO üyelerinin kabul ettiği bir düşmana karşı toplu savunma bağlamında caydırıcı bir güç olmakla birlikte afetlere de karşı koyma kapasitesinin yüksek olduğu söylenebilir.

NATO, 1949'da kuruluşundan bu yana, İttifak'ın birincil rolünü ve en büyük sorumluluğunu müttefik topraklarını ve halklarını saldırılara karşı korumak ve savunmak olarak belirlemiştir. Toplu savunma, Washington Antlaşması'nın merkezinde yer alır ve 5. Madde'de kendisine yer bulmuştur. Buna rağmen NATO, Soğuk Savaş sırasında herhangi bir sıcak operasyon (Madde 5 veya diğer) yürütmemiştir. Bu süre zarfında NATO'nun temel hedefi olası 5. Madde'yi hedef alabilecek olasılıklar için hazırlık, planlama, tatbikatlar yapmak olmuştur. Nitekim ilk büyük çatışmalardan birisi 1992'de eski Yugoslavya topraklarında patlak vermiştir. NATO başlangıçta Birleşmiş Milletler'e (BM) havadan ve denizden destek sağlamıştır. Uluslararası toplum bu sınavda çok başarılı performans sergilemese de NATO bu eleştirileri üzerine almamıştır. Hatta NATO, Soğuk Savaş'tan sonra esas tehdidin ortadan kalması ile birlikte kendisini barışı desteklemeye adanmış bir örgüte dönüştürmeye

3 Doç. Dr., Bitlis Eren Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

çalışmıştır. NATO'nun 1991'de Roma'da kabul edilen Stratejik Konsept'i güvenliğe geniş bir yaklaşımın temel odak noktasını ortaya koymuştur. Fakat yeni stratejik konsept, İttifak'ın güvenlik politikasının siyasi ve askeri unsurlarını bütünleştirmesi ve dünya siyasetinin yeniden şekillenmesine etkili olacak yeni tepkilerin tohumunu atmıştır. Bu bakış açısı İttifak'ın stratejisinin ayrılmaz bir parçası olarak Orta ve Doğu Avrupa'daki yeni ortaklarla işbirliği kurarak tutarlı bir saf oluşturma hatta çevreleme stratejisinin devam ettiği izlenimi yaratmıştır.

NATO'nun çatışma yönetimlerinde kullandığı araçların başında uluslararası barış ve insani yardım operasyonlarına katkıda bulunabilecek operasyon birimlerine sahip olması gelmektedir. NATO'nun çatışma yönetim kapasitesini güçlü kılan bir diğer husus NATO'nun etkin komuta ve kontrol sistemlerine sahip olması olarak sıralanabilir. Bunun yanı sıra NATO etkin lojistik sistemleri ile NATO birliklerinin esnek hareket etme kapasitesini güçlendirmiştir. NATO'nun çatışmalarla başa çıkmak için stratejik kaynaklarının yetenekleri ile uyum içerisinde olduğu tespiti de ayrıca vurgulanabilir. Bu bağlamda NATO iyi eğitilmiş, modern ve birlikte çalışabilir askeri güçlere sahiptir. Özetle, NATO çok boyutlu planlama kabiliyetine sahiptir. Ayrıca NATO diğer güvenlik örgütlerinde olmayan temel bir siyasi fikir birliği geliştirme yeteneğine sahiptir. Bu özellik NATO'nun günümüzde hala ayakta kalmasının itici gücüdür denilebilir. Kısaca Soğuk Savaş sırasında Türkiye, ulusal güvenliğini ve Batılı kimliğini NATO üyeliği ile perçinlemeye çalışmıştır. NATO'ya Türkiye üye olurken sadece kendi güvenliği bağlamında değil, Avrupa'ya “güvenliği tüketen bir aktör olmaktan ziyade güvenlik sağlayan bir aktör” olarak katılmıştır. Soğuk Savaş sonrasında dahi Türkiye, NATO stratejik konseptini benimseme konusunda zorlanmamıştır. NATO'nun Bosna Hersek'teki iç savaşın sonlandırılmasında daha aktif ve müdahaleci olması buna örnek verilebilir. Dolayısıyla Türkiye, NATO'nun karar alma sürecinde aktif bir dış politika izlemiştir. Nitekim Türkiye, 1994'de ilan edilen Barış İçin Ortaklık (BİO) inisiyatifini desteklemiştir. Ayrıca 1998'de Türkiye'nin Ankara'da NATO'ya ait bir eğitim merkezinin açılmasına izin vermesi; Türkiye'nin NATO'nun çatışma yönetim kapasitesinin artırılmasında aktif rol oynadığını gösteren bir başka örnektir. Üstelik NATO'nun Bosna'da, Makedonya'da ve Kosova'da düzenlediği askeri operasyonlara Türkiye'nin aktif olarak katılması çok önemli hususların başında gelmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere Türkiye, NATO'nun çatışma yönetim stratejisinde kapasite gelişiminde etkili bir aktördür. Fakat NATO'nun genişleme stratejisi, Türkiye'nin Rusya ile karşı karşıya gelmesine sebep olabilir. Bu bağlamda NATO'nun çatışma yönetim stratejilerinin çoğunlukla “karşı”, yani düşman tarafla ilgili olduğu söylenebilir. Dolayısıyla NATO'nun kendi içerisinde yaşayabileceği olası anlaşmazlıklar veya krizler konusunda Soğuk Savaş sonrası için aktif bir çatışma yönetim stratejisinin olmadığı bu çalışmada iddia edilmektedir. Bu bildirinin amacı, NATO'nun

düşman öğeye karşı çatışma yönetim stratejilerini ortaya koymakla birlikte Türkiye'nin NATO'nun çatışma yönetim stratejisine katkılarını ortaya koymaktır. Diğer yandan bu çalışma NATO'nun kendi iç meseleleri konusunda olası anlaşmazlık konularını ele alarak çatışma yönetim stratejisinin krizi yönetmeye yardımcı olup olamayacağı konusunda öngörülerini paylaşmayı amaçlamaktadır.

21. YÜZYILDA 'İTTİFAK' OLGUSUNUN DÖNÜŞÜMÜ VE TÜRKİYE-NATO İLİŞKİLERİNE YANSIMALARI: KAVRAMSAL BİR İNCELEME

Murat GÜNEYLİOĞLU⁴

İttifak kavramı, genel olarak devletlerarası güvenlik ve işbirliği şeklinde tanımlanmakla birlikte, İngilizce literatürde 'alliance' ve 'alignment' olmak üzere iki farklı sözcüğe karşılık gelmektedir. 'Alliance' terimi dışarıdan saldırı durumunda üyelerin birbirine askeri yardımda bulunacağını taahhüt eden resmi anlaşmalara referansla dar olarak tanımlanmakta; dolayısıyla NATO gibi 'resmi' ve 'askeri' ittifaklara karşılık gelmektedir. Daha geniş bir terim olan 'alignment' ise devletler arasında resmi ya da gayriresmi her türlü fiili güvenlik işbirliğini kapsamaktadır. İki veya daha fazla devlet arasında güvenlik işbirliğine dayalı sözlü açıklamalar, dış politika koordinasyonu, ortak askeri tatbikat ve faaliyetler gibi göstergelerin varlığı bir ittifaktan bahsetmek için yeterlidir. Soğuk Savaş'ın ardından uzun dönem resmi ittifakların önemi azalırken; gayriresmi, esnek ve amaca özel (ad hoc) ittifak düzenlemeleri daha fazla önem kazanmıştır. Bunun en önemli nedeni Soğuk Savaş sonrası devletlerarası savaş riski ve tehdit algılamalarının azalmasıdır. İkincisi, dünyanın istikrarsız bölgelerinde terörizm, etnik ve sivil çatışmalar, organize suç ve mülteci akınları gibi geleneksel olmayan devlet-dışı tehditlerin yükselişidir. Üçüncüsü ise ortak askeri tehdit algılamalarında düşüşle beraber, resmi ittifakların 'sorumluluk alanları' dışında kalan bölgesel güvenlik sorunlarıyla ilgili olarak üyeler arasında uzlaşma sağlamanın zorlaşmasıdır. Bu durumda, ABD'nin Irak işgali ve Suriye'ye yönelik anti-terörist hava operasyonlarında görüldüğü gibi, bazı devletler resmi müttefiklerinin dışındaki devletlerle kısa vadeli ve amaca özel ittifaklar oluşturarak faaliyet gösterebilmektedir.

Bu gelişmeler ışığında, Thomas Wilkins, Bruno Tertrais, Rajan Menon gibi bazı yazarlar; günümüzde askeri ittifaklara (alliance) nazaran, kısa dönemli ve amaca özel ittifakların (alignment) daha önemli yaygın ve hale gelmesiyle ittifak olgusunda bir paradigma dönüşümü yaşandığını vurgulamaktadır. William

4 Arş. Gör. Dr., Kırklareli Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

Tow'a göre askeri tehditlere karşı 'kolektif savunma' amacıyla kurulan resmi ittifaklar, zayıf ve başarısız devletlerden yükselen terörizm, silah ve insan kaçakçılığı gibi organize suçların merkez üslerini kontrol etme, konjonktürel krizlere hızlı ve etkili biçimde yanıt verme gibi konularda 'hantal' kalmaktadır. Özellikle istikrarsız bölgelere komşu olan devletler bölgesel çatışmaları kontrol altında tutmak ve acil durumlara yanıt vermek için ciddi baskı altındadır. Resmi ve kuramsal ittifaklara kıyasla, çok daha hızlı ve esnek biçimde oluşturulan kısa vadeli ve gayriresmi güvenlik işbirlikleri geleneksel olmayan tehditlere karşı daha etkili çözümler üretebilmektedir. Bununla birlikte uzun vadeli resmi ittifakların önemini tamamen kaybettiği iddiası abartılı olacaktır. Askeri ittifakların 'kolektif savunma' çerçevesinde sağladığı güvenlik desteği ve garantiler güçlü bir komşuyu caydırmak için yeterli kapasiteye sahip olmayan devletler açısından, örneğin yeniden yükselen Rusya tehdidi karşısında Doğu Avrupa ülkeleri ve Türkiye için hala çok önemlidir.

Bütün bu gelişmeler 21. yüzyılda devletlerin ittifak politikalarını hem esnekleştirip hem de çeşitlendirmektedir. Günümüzde birbirleriyle aynı askeri ittifak üyesi devletler, özellikle 'kolektif savunma' ile ilgisi olmayan ve 'sorumluluk alanı' dışında kalan konularda anlaşmazlık yaşayabilmektedir. Bu gibi durumlarda devletler, ulusal güvenliklerine ve bölgesel istikrara yönelik acil tehditleri ortadan kaldırmak için askeri müttefikleri dışındaki güçlerle gayriresmi güvenlik işbirliği fırsatlarını kullanmaktan kaçınmamaktadır. Resmi ittifak bağlarının ötesinde alternatif güçlerle işbirliği yapan devletler, bazen birbirinden açıkça tehdit algılayan iki veya daha fazla devletle aynı anda fiili güvenlik işbirliği içine girebilmektedir. Örnekler arasında, Rusya'nın Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü bünyesinde resmi müttefikleri olan Kırgızistan ve Tacikistan gibi ülkelerin, ABD'nin Afganistan'da terörist gruplar ve destekçisi Taliban rejimine karşı başlattığı operasyona destek sağlaması sayılabilir. Çin, Hindistan ve Pakistan birbirlerinden tehdit algılamakla beraber, Orta Asya'da terörizm, ayrılıkçılık ve köktencilik gibi tehditlere karşı güvenlik işbirliği amaçlayan Şanghay İşbirliği Örgütü'nde bir arada faaliyet göstermektedirler. ABD'nin Ortadoğu'daki en yakın gayriresmi müttefiki olan İsrail, askeri-teknik konularda ve terörle mücadelede işbirliği yapmak için Rusya ile bazı anlaşmalar imzalamıştır. Suriye iç savaşında aynı anda sahada var olan ABD, Rusya ve İran gibi güçlerin birbirleriyle çatışmaktan kaçınmak ve IŞİD terörüyle mücadele etmek için askeri faaliyetlerini koordine ettiği belirtilmektedir.

Bu çalışma, 21. yüzyılda ittifak olgusunun dönüşümü ile ilgili kavramsal tartışmalardan ve uluslararası politikadaki güncel gelişmelerden hareketle Türkiye'nin ittifak politikalarında görülen değişiklikler ve bunların Türkiye-NATO ilişkilerine etkisini incelemektedir. Soğuk Savaş boyunca NATO'nun 'kanat ülkesi' konumunda olan Türkiye güvenlik politikalarını İttifak'ın genel

stratejisine tamamen entegre etmiştir. Bu durum 1990’larda büyük oranda devam etmiştir. 21. yüzyılda Irak ve Suriye gibi kritik çatışma ve istikrarsızlık sahalarına doğrudan komşu olan Türkiye yükselen devlet-dışı tehditlerle karşı karşıya kalmıştır. NATO’nun bu sorunlarla ilgili kapsayıcı bir uzlaşma ve çözüm inisiyatifi geliştirememesinin de etkisiyle, Türkiye bölge ülkeleriyle fiili güvenlik diyalogu ve işbirliği içine girmek durumunda kalmıştır. 2003 sonrasında Türkiye’nin, PKK ve bağlantılı organizasyonlarla mücadelesinde Suriye ve İran’la işbirliğini arttırarak eşgüdümlü bir şekilde hareket ettiği görülmüştür. Ayrıca Türkiye Irak’ın bütünlüğü ve bölgesel istikrar konusunda endişelerini paylaşan Irak’ın diğer komşularıyla da düzenli toplantılar vasıtasıyla işbirliğini geliştirmiştir. 2000’lerden bu yana Türkiye’nin Rusya’yla bölgesel istikrar ve terörle mücadele kapsamında dışişleri bakanları ve güvenlik bürokrasisini içeren ortak danışma ve koordinasyon birimleri kurduğu görülmektedir. 2010’ların ortasında sınırlarında hızla yükselen IŞİD tehdidi ve genişleyen YPG kuşağıyla karşı karşıya kalan Türkiye, Suriye’de Rusya’yla askeri açıdan koordine edilen sınır ötesi operasyonlara girişmek durumunda kalmıştır. Bu gibi girişimlerle Türkiye karşı karşıya kaldığı terörizm ve mülteci akınları gibi yeni tip tehditlerle hızlı ve etkin bir biçimde mücadele etmeye çalışmış, ayrıca ‘sorumluluk alanı’ dışında kalan bölgelerde ciddi anlaşmazlıklar yaşadığı ABD ve diğer NATO müttefikleri karşısında stratejik otonomisini arttırmaya çalışmıştır.

Bu bildiri, Türkiye’nin NATO üyeleri dışında kalan ülkelerle geliştirdiği fiili güvenlik işbirliklerini incelemekle birlikte bu işbirliklerinin Türkiye-NATO ilişkilerine yansımalarını da tartışmayı amaçlamaktadır. NATO üyeliğini sürdürmek isteyen Türkiye’nin kurduğu bu tarz gayriresmi ittifak ilişkileri belli başlı sınırlamalarla karşı karşıya kalmaktadır. Birincisi NATO dışı güçlerle kurulan geçici ve amaca özel işbirlikleri yalnızca ittifakın ‘sorumluluk alanı’ dışında kalan bölgelerde yürütülmelidir. İkinci olarak, bu tarz işbirlikleri resmi ittifakların cevap vermekte zorlandıkları terörizm ve organize suç gibi geleneksel olmayan tehditlerle mücadeleyle sınırlı kalmalıdır. Resmi müttefikler dışındaki güçlerle kurulan ittifaklar stratejik askeri işbirliği ve ortak savunma gibi konulara kaymamalıdır. Keza bu konular günümüzde halen resmi ittifakların en temel fonksiyonu olarak kalmaya devam etmektedir. Son olarak, resmi müttefikler dışında güçlerle yapılan ittifaklar, mevcut askeri ittifakın ‘kolektif savunma’ kapasitesinin altını oyacak veya bu işlevine herhangi bir zarar verecek noktaya gelmemelidir. Aksi takdirde ittifaklarını esnekletirmek ve çeşitlendirmek isteyen ülkenin resmi müttefikleriyle sorunlar yaşaması ve askeri ittifak içerisindeki konumunun sorgulanması gündeme gelebilir. Bu çalışma, Türkiye’nin Rusya ve diğer NATO dışı güçlerle kurduğu güvenlik işbirliğini bu kısıtlamalar çerçevesinde değerlendirecektir. Başlangıçta Türkiye’nin bölgesel güvenlik endişelerini dikkate almayan ABD ve NATO üyelerine karşılık bir

pazarlık kozu olarak gündeme gelen ve daha sonraki aşamada ABD'nin Türkiye'ye yönelik CAATSA yaptırımları uygulamasına neden olan Türkiye-Rusya S-400 anlaşması bu perspektiften değerlendirilecektir.

NATO-ÇİN HALK CUMHURİYETİ REKABETİ

Gökhan TEKİR⁵

Çin Halk Cumhuriyeti'nin (ÇHC) ekonomik, teknolojik ve siyasi alanlarında yükselişi, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra Atlantik bloğu için en önemli sistemik meydan okumadır. Özellikle, Başkan Xi Jinping'in, Deng Xiaoping döneminde benimsenen barışçı yükseliş doktrininden vazgeçip daha hırslı ve agresif bir politika izlemesi ÇHC'nin üstünlüğü konusunda Atlantik bloğunda kaygılara yol açmıştır. ÇHC'nin irredentist bir anlayışla Tayvan'ı ana karaya gerekirse güç kullanarak bağlayacağını üst düzey Çinli politika yapımcıları tarafından dile getirilmesi, Güney Çin Denizi'nde ÇHC'nin bölge ülkelerinin egemenliğine zarar verici eylemlerinin artması, borç tuzaklı diplomasisinin uygulanarak Asya ve Afrika'da Çin finansmanını kullanan ülkelerde ülkelerin altyapı tesislerinin Çinli şirketler tarafından el koyulması, dijital alanda Çin devleti tarafından sübvans edilen Çinli teknoloji şirketlerinin haksız rekabet yoluyla ağlarda kural koyucu bir pozisyona evrilmesi bu agresif politikalarından bazılarıdır. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanı Donald Trump döneminde ÇHC'ye yönelik başlatılan gümrük savaşları ve ÇHC'nin en önemli teknolojik şirketi Huawei'ye yönelik yasaklamalar ABD'nin ÇHC'ye yönelik değişen yaklaşımını vurgulamaktadır. Fakat, Trump'ın NATO ittifakının işlerliğine yönelik şüpheli tavrı ABD'nin ÇHC ile ilgili kaygılarının transatlantik boyutunda ele alınmasını engellemiştir. ÇHC'nin 2013 yılında Başkan Xi tarafından başlangıcı duyurulan Kuşak ve Yol Girişimi çerçevesinde eski İpek Yolu'nu yeniden diriltme projesi, ÇHC ve Avrupa arasında ulaşım ve altyapı bağlantılarını güçlendirip bu iki güç arasındaki ekonomik bağlantıları arttırmıştır. Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron'un bir Avrupa ordusu kurarak Avrupa'nın NATO'ya bağımlılığını azaltma fikri de transatlantik ittifakının zayıflamaya başladığını gösteren işaretlerden biridir. 2020 yılında Başkan seçilen Joe Biden'ın ABD'nin Avrupa ile olan ilişkileri tamir etme sözü transatlantik ittifakını güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Bunun yanında, 2022 yılının Şubat ayında Rusya'nın Ukrayna'yı işgali NATO ittifakı için bir dönüm noktası

5 Dr.Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

olmuştur. Macron tarafından beyin ölümü gerçekleştiği şeklinde tanımlanan NATO'nun Avrupa güvenliği için ne kadar önemli olduğu anlaşılmıştır. ÇHC'nin Rusya'nın Avrupa güvenliğini tehdit eden hareketlerini teşvik eden açıklamaları ve ekonomik ambargoya uğrayan Rusya'yı ekonomik açıdan destekleyici hamleleri ÇHC'nin de Rusya'nın yanında Avrupa güvenliğini tehdit ettiğini göstermektedir. Bu durum karşısında NATO'nun ÇHC konusunda önce 2021 yılında ÇHC'yi sistemik bir meydan okuyucu olarak adlandırması ve 2022 yılında da NATO'nun ÇHC'nin neden olduğu güvenlik tehditleri karşısında ortak hareket edeceğini açıklaması Biden döneminde transatlantik ittifakın güçlendirilmesinin NATO'nun ÇHC konusunda ortak bir tutum almasına yardımcı olduğunu ve ÇHC'nin sadece kendi bölgesinde değil küresel düzeydeki agresif politikalarının anlaşıldığına işaret etmektedir. NATO'nun ÇHC ile rekabeti askeri, politik, ekonomik ve dijital alanları kapsayan çok boyutlu bir mücadeledir. NATO'nun 1990'lu yılların ortalarında Sovyetler Birliği'nden ayrılan ülkeleri kapsayan Barış İçin Ortaklık benzeri bir yapılanmanın ÇHC ile askeri mücadele kapsamında Asya-Pasifik ülkelerini de içine alan bir yapılanmanın tezahür edeceği beklenebilir. 2021 yılında Avustralya, Birleşik Krallık ve ABD arasında kurulan AUKUS genişlemesi beklenen ittifakın prototipi olarak nitelendirilebilir. NATO, Asya-Pasifik ülkelerini üye olarak bünyesine katmasa bile bu ülkelerle ortaklık programları geliştirerek Asya-Pasifik bölgesinde jeopolitik bir oyuncu olarak bölgede ÇHC'nin agresif askeri düzenlemelerini dengelemeye çalışacağı tahmin edilebilir. Politik açıdan ise NATO'nun bildirimlerinde ÇHC'yi askeri ve güvenlik açısından meydan okuyucu bir güç olarak tanımlaması da Soğuk Savaş'ın bitmesinden sonra düşmansız kalan Atlantik ittifakının karşılaştığı ÇHC tehditi karşısında politik açıdan birliğini sağlamasında ve ABD-Avrupa ilişkilerini güçlendirmesine yardımcı olacağı ön görülebilir. Ekonomik açıdan, NATO, ÇHC'nin borç verdiği ülkelerin egemenliklerine zarar veren borç tuzağı diplomasisine dikkat çekip; gelişen ülkeler için altyapı finansmanı yaratacak programlar uygulaması ÇHC ile mücadelenin askeri boyutu kadar önemlidir. Son olarak da, NATO'nun 2016 yılında dijital alanı kara, hava ve deniz alanlarının yanı sıra yeni bir operasyon alanı olarak tanımlaması NATO'nun siber güvenlik alanında aktif bir pozisyon aldığını göstermektedir. Özellikle Çin hükümeti tarafından desteklenen bilgisayar korsanlarının NATO ülkelerinin dijital altyapısına yönelik saldırıları ve ABD'nin çok şikayet ettiği endüstriyel hırsızlıkların engellenmesi NATO'nun dijital alandaki bu aktif tutumunu sürdürmesine bağlıdır. NATO'nun ÇHC'nin yükselişine karşı koyacak bir pozisyon geliştirmesi ABD'nin Barack Obama döneminde dillendirilen ABD'nin stratejik oryantasyonu Asya-Pasifik bölgesine kaydırmasının sıfır toplamlı bir oyun olmasının da önünü alacaktır. Böylece, ABD'nin Avrupa'dan geri çekilip Asya-Pasifik bölgesine dikkatini vermesinden ziyade, ABD ve Avrupa'nın Batı bloğu olarak ÇHC'ye karşı bir bütün halinde

hareket etmesi mümkün olacaktır. NATO'nun Asya-Pasifik ülkeleriyle Çin tehdidine karşı ortaklık kurması NATO'nun küresel bir örgüte evrilmesinin de yolunu açacaktır. ÇHC'nin bölgesel ve küresel açıdan sınırlandırılması çatışmacı politikasıyla Avrupa güvenliğini en çok tehdit eden Rusya'nın ÇHC ile gün geçtikçe gelişen ekonomik, siyasal ve askeri işbirliğinin de önünü alıp ekonomik ambargolarla zayıflayan Rusya'nın Avrupa'ya yönelik saldırganlığını da dizginleyebilecektir. Buna karşılık ise ÇHC'nin, NATO üyesi Avrupa ile olan ekonomik ilişkilerini vurgulayarak ABD ve Avrupa ülkeleri arasında anlaşmazlık yaratarak NATO'nun ortak bir tutum geliştirmesin engelleyici bir tutum geliştirmesi beklenmelidir. Buna karşın NATO'nun ÇHC'nin yarattığı güvenlik tehditlerini, ÇHC-Avrupa ekonomik ilişkileri bahanesiyle gözden kaçırmaması gerekir.

NATO vs. CHINA: LEADING TO A STRONGER ALLIANCE OR TO OVEREXTENTION?

Tolga BİLENER⁶

From the moment the People's Republic of China's name began to appear in NATO's official documents and statements, divisions have appeared between the United States and a number of its European allies. The divisions were not only about the interpretation of the eventual consequences of China's rise, but also about the role the US is trying to confer to NATO, as a global military alliance whose mission would also be to balance China in the Indo-Pacific region. As a matter of fact, Washington is defining its new defense and foreign policy strategies based on the assumption that China will constitute the main challenge to the US in the upcoming decades. Therefore, it is only expected that the US would see NATO, a transatlantic military alliance in which the US is the leading power, as an additional tool to tackle the China issue. However, many European countries have important economic ties with China and they intend to develop those ties through the Belt and Road Initiative, China's main foreign policy initiative launched in 2013 and which has, not only commercial, but also geopolitical objectives. Besides, some of the European partners of NATO don't particularly share the interpretation the US is making about the global security environment of the near future, pointing out to Russia's geopolitical ambitions that they see as a near and present danger. From their perspective, the US's aim to give to NATO an Indo-Pacific role only means overextension, which will weaken the organization while facing the Russian threat. They don't believe NATO should turn into a military and political instrument during the power struggle between Washington and Beijing. Moreover, those European allies frequently remind their American partner that a misstep in the relations with China will unnecessarily lead to a Cold War mentality, which is not beneficial to either player in the context of a problematic global economic climate. The divergent perceptions on China goes from the BRI project to technology transfers, as one could when the US staunchly opposed some of its European

6 Dr. Öğr. Üyesi, Galatasaray Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

partners' decision to acquire 5G technology from Chinese companies, claiming it will pose a security threat for the entire alliance. In addition to geopolitical concerns, the US insists that the values defended by the Atlantic Alliance are not compatible with those promoted by China, so the alliance must be vigilant about China's efforts to undermine Western democracies. In connection to the differentiated perceptions on China, the US is trying to convince its allies to adopt the US's vision on the Indo-Pacific. However, one of the major European members of NATO, France is developing its own Indo-Pacific strategy and believes the US does not respect its allies' national views and legitimate interests in the region. The latest crisis around the Australian decision of abandoning an important submarine purchase contract with France, in order to acquire US made submarines has already provoked a heated debate about differences of vision and the lack of trust between these two countries. The fact that France - through its overseas territories - is present in the Indo-Pacific region makes it an important component of the security balances of this part of the world. Germany is also voicing concerns about antagonizing China, given its important commercial ties with the Asian power, while the UK is in favor of adopting an aggressive policy towards China, in line with the US.

In this context, NATO's strategic concept will be updated at the NATO Summit in June 2022. In the NATO 2030 Report, which paved the way to the new strategic concept, NATO has already qualified China as a strategic rival, but not an adversary. In a time when NATO has decided to devote more time, political and military resources and energy to assess the long-term consequences of the rise of China, the alliance should also find a way that both the European Union's and NATO's approaches coincide. Nevertheless, the EU's recent "Strategic Compass" document does not share totally the NATO's interpretation on international security arrangements. The order of priority about global challenges for the EU and the US is not the same, as a result US's shift of focus to the Indo-Pacific region, qualifying China as the main rival, whereas for European partners within NATO, Russia is – and will certainly be so for a while – the main challenge. However, the fact that the US is, in an indisputable manner, the leading power in NATO militarily and financially speaking, frictions between the US and its European partners about the direction the alliance will take with regard to China risks to add an unbalancing factor to the atlantic alliance's near future.

NATO'NUN GENİŞLEMESİ VE KAZAKİSTAN OLAYLARI BAĞLAMINDA KOLEKTİF GÜVENLİK ANTLAŞMASI ÖRGÜTÜ'NÜN GELECEĞİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Bahar ÖZSOY⁷

Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan ve Ermenistan tarafından 15 Mayıs 1992 tarihinde Taşkent'te imzalanan Kolektif Güvenlik Antlaşması üyeler arasında işbirliğinin artırılması ve ortak tehlikelere karşı birlikte politika üretilmesi amaçlarını içermektedir. 1993 yılında Gürcistan ve Azerbaycan'ın da dahil olmasıyla Türkmenistan hariç eski Sovyet bloğundaki tüm Kafkasya ve Orta Asya ülkeleri antlaşmayı imzalamıştır. Bununla birlikte Özbekistan, Azerbaycan ve Gürcistan 1999 yılında antlaşmayı yenilememiş ve sonrasında bir kurumsallaşma sürecine girilmiştir. 2002 yılında askeri bir ittifaka dönüşen Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ)'nün yapısı ve faaliyetleri incelendiğinde birçok soru işareti oluşsa da Örgüt, çoğu zaman Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) ile karşılaştırılmaktadır.

NATO gibi bir savunma örgütü olan KGAÖ günümüzde, kolluk kuvvetleri eğitimi, siber savaş, narkotik kaçakçılığı, silahların yasadışı dolaşımı, ulusötesi suç ve terörle mücadele gibi birçok alanda çalışmalar yürütmektedir. Örgüt 2010 yılının sonunda, "kriz çözümü sistemini" kabul etmiştir. Bu karar üye devletlerin güvenliği ve istikrarını korumayı, kolektif güvenlik ile ilgili yeni tehdit ve krizlere karşı ortak hareket etmeyi ve olağanüstü durumları çözmeyi öngörmektedir. Bununla birlikte üyelerin diğer askeri ittifaklara katılımının yasak olduğu KGAÖ'nün NATO'nun Orta Asya'daki yayılmasının sınırlandırılması yönünde çaba gösterdiği de ifade edilebilir.

KGAÖ de NATO gibi açık kapı politikası uygulamaktadır. Bu kapsamda İran'ın Örgüt'e üyeliği zaman zaman seslendirilse de şimdiye kadar uyuşturucuyla mücadele operasyonlarında ortaklık dışında bir birliktelik gerçekleştirilmemiştir. Yine Avrasya Ekonomik Birliği'ne gözlemci üye olması

7 Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

sonrasında Özbekistan, 2021 yılında Rusya ile ikili bir askeri tatbikat ve Rusya ve Tacikistan ile üçlü bir askeri tatbikat gerçekleştirmiştir. Bunun yanında aynı yıl çevrimiçi formatta gerçekleştirilen KGAÖ toplantısına Özbekistan Cumhurbaşkanı Şövket Mirziyoyev konuk olarak katılmıştır. Kazakistan'da yaşanan olaylar nedeni ile gerçekleştirilen olağanüstü toplantıda Belarus Cumhurbaşkanı Aleksandr Lukaşenko'nun olayların Özbekistan'a sıçraması ihtimali olduğunu ifade etmesi ise Taşkent'in 2012 yılında askıya aldığı üyeliğini önümüzdeki günlerde yeniden aktifleştirebilir mi sorusunun ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Diğer taraftan bilindiği gibi NATO, 2008 yılında Bükreş'te düzenlenen Liderler Zirvesi'nin ardından yayınlanan bildiriye Gürcistan ve Ukrayna'nın üyeliklerinin önünü açmış ve iki ülkenin de Üyelik Eylem Planları (ÜEP) hazırlanması amacıyla NATO'ya yapacakları başvurunun destekleneceği ilan edilmiştir. NATO'nun nüfuz alanını genişletmesi ve eski Sovyet ülkelerinin de Birliğe dahil olma yönündeki istek ve faaliyetleri Moskova'nın tepkisini çekmiştir. Zirveden birkaç ay sonra yaşanan Rusya-Gürcistan Savaşı ve 2014 yılındaki Kırım müdahalesi sonrasındaki yaptırımlar Moskova için yeterli caydırıcılıkta olmazken Ukrayna'nın Batı ile gelişen ilişkileri 2022 yılının Şubat ayında Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısı ile sonuçlanmıştır. Söz konusu saldırı ile Rusya, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda 5 hayır oyuna karşılık, 141 evet oyuyla kınanmasına karşın Kazakistan, Kırgızistan, Ermenistan ve Tacikistan gibi Örgüt üyesi ülkelerin oylamada çekimser kaldığını ifade etmek gerekmektedir.

KGAÖ'nün günümüze kadar olan faaliyetleri incelendiğinde ise, Örgüt'ün 2022 yılındaki Kazakistan olaylarına kadar aktif olarak bir kriz ya da eylem içerisinde yer almadığı belirtilmelidir. Kolektif Güvenlik Antlaşması'nın 4. maddesi, bir imza sahibine yönelik bir saldırının herkese karşı bir saldırı olarak algılanacağını belirtmesi üyeler için bir güvenlik şemsiyesi sağlamaktadır. 2009 yılında KGAÖ bünyesinde uluslararası statüye sahip Barış Koruma Gücü oluşturulmuş ve ilk tatbikat 2012 yılında gerçekleştirilmiştir. Özellikle son yıllarda bu oluşumun Suriye ve Ukrayna'ya müdahalesi gündeme gelse de bu ihtimal gerçekleşmemiştir. Yine, üye devletlerden olan Tacikistan ve Kırgızistan arasında 2021 yılında yaşanan çatışmalara müdahale etmeyen KGAÖ, üye ülke Ermenistan'ın İkinci Karabağ Savaşı devam ederken örgütten istediği yardım talebini de müdahale şartları oluşmadığı için geri çevirmiştir. Dahası Örgüt'e üye olan Rusya ve Beyaz Rusya'nın Azerbaycan'a silah sattığı da bilinmektedir. Nitekim bu durum Ermeni halkı tarafından eleştirilirken Rus hakimiyetindeki güvenlik örgütünün de kâğıttan bir kaplan olduğu yorumlarına neden olmaktadır. Bununla birlikte 2022'nin ilk günlerinde Birliğe üye Kazakistan'da meydana gelen olayları kontrol altına almakta zorlanan Kazak yönetiminin Örgüt'ten

yardım istemesi hem Rusya hem de KGAÖ için bir fırsat olmuştur. Son yirmi yılda Orta Asya'da Çin ile işbirliği yanında bir rekabet yürüten Rusya, Kazakistan'daki olaylar sırasında ve sonrasında bölgede jeopolitik bir aktör ve büyük bir güç olarak varlığını bir kez daha teyit etmiştir.

Adı geçen tüm gelişmeler gerek NATO gerekse de KGAÖ için yeni bir dönemin başladığına işaret etmektedir. Nitekim, Rusya'nın Ukrayna'yı işgalinden sonra Finlandiya ve İsveç, uzun yıllardır benimsedikleri askeri tarafsızlığı terk ederek NATO'ya üyelik başvurusu yapmayı kararlaştırmıştır. Bu kapsamda Rusya-Ukrayna Savaşı yeni üyelikleri gündeme getirerek NATO'nun genişlemesine yönelik bir durum ortaya çıkarırken Orta Asya ve Kafkasya bölgesindeki gelişmeler benzer bir ihtimalin KGAÖ için de söz konusu olabileceğine işaret etmektedir.

Çalışmanın temel tezi, NATO'nun genişlemesinin ve Kazakistan olaylarının KGAÖ'nün faaliyet alanlarını genişleteceği ve yeni üyelikleri gündeme getirebileceğidir. Bu kapsamda çalışma Avrasya'nın NATO'su olarak kabul edilen KGAÖ'nün 30 yıllık serüvenine odaklanmaktadır. Çalışmada Örgütün yapısı, işleyişi ve faaliyetleri üzerinde durulmuş ve özellikle son gelişmeler ışığında KGAÖ'nün etkinliği ve geleceği değerlendirilmiştir.

NATO'NUN SİBER TEHDİTLERLE MÜCADELESİNDE KOLEKTİF SAVUNMA ANLAYIŞININ SINIRLARI HAKKINDA UKRAYNA KRİZİ ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

Kadri Kaan RENDA⁸

Fidye yazılımlar, internette dijital hırsızlık ve dolandırıcılık, hassas bilgilerin sızdırılması, kişisel ve özel verilere yasa dışı erişim ve uygunsuz kullanım, sosyal medya aracılığıyla dezenformasyon kampanyaları, bilgisayar sistemlerine ve veritabanlarına zarar vererek kritik altyapıların işleyişini felç etme siber tehditlerin tipik örnekleridir. Siber tehditler sanal bir alandan kaynaklanır, ancak maddi/fiziksel dünya üzerinde etkileri vardır. Siber alanda siber saldırılara karşı savunmada tek bir zayıf noktanın olması, hayati verileri, kişisel bilgileri ve kritik altyapıları koruma çabalarını etkisiz ve beyhude hale getirir. Siber alanda ortaya çıkan bu yeni tehditler hem devletlerin hem de özel şirketlerin, sıradan insanların ve uluslararası kuruluşların veri ve enformasyon güvenliğini tehdit etmekte, temel kamu hizmetlerinin düzgün şekilde sağlanmasını engellemekte ve hatta askerî operasyonların başarıyla ifa edilmesini zorlaştırmaktadır. Bu sebeplerden dolayı sadece devletler veya özel şirketler değil NATO gibi üyelerine kolektif savunma sağlamakla yükümlü bir uluslararası kuruluşlar da siber güvenlik tehditlerine karşı stratejiler geliştirmektedir. NATO'nun siber güvenlik stratejileri sadece NATO'nun kendi enformasyon çevresini ve altyapısını korumak odaklı değildir. Ek olarak, üyelerin herhangi birine yapılacak siber saldırıları engellemek ve karşı koymayı da içermektedir.

Bu bağlamda bu çalışmanın temel amacı, NATO'nun kolektif savunma anlayışının siber tehditler söz konusu olduğunda nasıl yorumlandığını ve uygulandığını incelemektir. Bunu yaparken öncelikle NATO'nun siber güvenlik politikasının evriminden kısaca bahsedilecektir. Sonra NATO'nun kolektif savunma anlayışının hukuki altyapısını oluşturan 5. maddenin siber güvenlik alanında nasıl yorumlandığı ele alınacaktır. Son kısımda ise Ukrayna krizi

8 Dr. Öğr. Üyesi, Hacettepe Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

süresince NATO ülkelerine yapılan siber saldırılar ve buna karşı NATO'nun tutumu irdelenecektir. Bu çalışmanın temel argümanı NATO'nun siber güvenlik söz konusu olduğunda stratejik muğlaklığı tercih ettiği, ancak Ukrayna kriziyle birlikte stratejik muğlaklık yaklaşımının değişmeye başladığıdır.

NATO gündemine siber güvenlik ve siber tehditler 2002 Prag Zirvesi ile girmiştir. Ancak NATO'nun siber güvenlik konusuna daha fazla önem atfetmesine sebep olan olay Nisan 2007 tarihinde Estonya'ya gerçekleştirilen siber saldırılardır. Bu saldırılar hem kamu kuruluşlarının hem de özel şirketlerin internet sayfalarını erişilemez hale getirmiştir. Bu saldırıların Rus devleti tarafından Estonya'daki Sovyet döneminden kalma heykellerin kaldırılmasına karşılık olarak organize edildiği iddia edilmektedir. Estonya'ya yapılan saldırılar sonucunda NATO siber güvenlik politikasının temellerini Ocak 2008 tarihinde atmıştır. 2010 yılında kabul edilen NATO Stratejik Konsepti'nde NATO'nun siber güvenlik politikasını geliştireceğine vurgu yapılmıştır. 2014 gerçekleştirilen Galler Zirvesi'nde ise NATO üyeleri siber güvenliğin NATO'nun başlıca görevlerinden biri olarak kabul etmişlerdir. Kolektif savunma, kriz yönetimi ve işbirlikçi güvenlik NATO'nun temel görevleridir. 2016 yılındaki Varşova Zirvesi'nde NATO üyeleri siber uzayı kara, hava ve deniz gibi operasyonel alan olarak kabul etmişlerdir. Siber uzayın operasyonel alan olarak kabul edilmesi neticesinde kolektif savunma görevinin kapsamı siber tehditleri içerecek şekilde genişletilmiş oluyordu. 2021 yılındaki Brüksel Zirvesi'nde NATO'nun siber tehditleri caydırmak, bunlara karşı üyelerini savunmak ve bu tehditlerle mücadele etmek için elindeki tüm imkânları hem barış hem de çatışma zamanlarında kullanması kabul görmüştür. Bazı yazarlar Brüksel zirvesinde kabul edilen bu yaklaşımla birlikte NATO'nun her türlü siber tehditle daha agresif şekilde mücadele edeceği ileri sürülmektedirler.

Siber saldırıları gerçekleştiren eğer bir devlet ise bu devlete nasıl karşılık verilmelidir? Bilindiği gibi Kuzey Atlantik Örgütü Antlaşması'nın 5. maddesi üyelere birine yapılan saldırıyı diğer üyelere de yapılmış kabul etmektedir. Bu sayede NATO caydırıcılık vazifesini kolektif hareket ederek yerine getirmeye çalışmaktadır. Tabii ki NATO'nun caydırıcılık gücünü tamamlayan üye devletlerin sahip oldukları nükleer silahların varlığı ve bu silahların gerektiğinde kullanılması için var olan siyasal iradedir. NATO, Soğuk Savaş boyunca Varşova Paketi ülkelerinden gelebilecek tehditlere karşı 5.maddeye dayanarak varlığını sürdürmüştür. Ancak 11 Eylül olayları sonucunda NATO'nun tarihinde ilk defa 5. madde işletilmiştir.

Siber saldırılar söz konusu olduğunda 5. maddenin uygulanması konusu NATO üyeleri arasında fikir ayrılıklarına sebep olmaktadır. İngiltere'nin tutumu siber saldırıları devlet egemenliğine yapılmış saldırılar olarak nitelendirmekten kaçınmakken, Fransa bu tür saldırıların devlet egemenliğine ve ulusal güvenliğe

tehdit oluşturduğunun altını çizmektedir. Siber saldırıları yapanların tespit edilmesi hususunda teknik sorunların varlığının devam etmesi, devletlerin taşeron bilgisayar korsanları eliyle siber saldırıları organize etmeleri 5. maddenin uygulanmasını zorlaştırmaktadır. Bunlara ek olarak NATO Genel Sekreteri Stoltenberg'in 2018'deki bir konuşmasında belirttiği gibi siber güvenlik alanında NATO'nun stratejik muğlaklığı tercih etmesi demek NATO'nun hiçbir şekilde siber saldırılara cevap vermeyeceği anlamına gelmemektedir. Stoltenberg'e göre verilecek karşılığın şekli askerî değil, siyasi, ekonomik ve siber olabilir. Öte yandan, 5.madde kapsamında değerlendirilmeyecek siber saldırılara dahi karşılık verilebilir. 2021 Brüksel Zirvesi'nde alınan karara göre de siber saldırılar her duruma göre ayrı ayrı değerlendirilecektir.

Bu stratejik muğlaklık yaklaşımının Ukrayna krizinde nasıl uygulandığını incelemek bu çalışmanın odak noktasıdır. Bu çalışmada Şubat 2022'de başlayan Ukrayna krizi süresince Rusya tarafından gerçekleştirilen siber saldırılara değinilecek ve bu saldırılara karşı NATO'nun nasıl bir tavır ortaya koyduğu tartışılacaktır. Bunu yaparken NATO'nun 5. maddesinin yorumlanması, siber saldırının tanımlanması ve siber saldırıları gerçekleştirenin belirlenmesi tartışmalarına da değinilecektir. Böylece NATO'nun siber tehditler söz konusu olduğunda stratejik muğlaklığı mı yoksa kolektif savunmayı mı öncülediği sorusuna cevap verilecektir. Sonuç olarak, bu çalışma siber tehditlerle mücadelede NATO'nun tutumunun stratejik muğlaklıktan stratejik çevikliğe evrilip evrilmediğini ortaya koymaya çalışacaktır.

NATO VE SİBER SAVAŞ: STRATEJİK KONSEPTLERİN GELECEĞİ

Fikret BAYKALI⁹

Körfez Savaşı sırasında ABD'nin yürütmüş olduğu askeri harekâtı CNN'den canlı izlemek, medyanın ve kitlelerin yanı sıra uluslararası ilişkiler literatürü ve araştırmacıları açısından da oldukça yeni bir mefhum sayılmıştır. Günümüzde ise bu türden canlı yayınlar sıradan ve lalettayin bir durum haline gelmiştir. Savaşların giderek insansızlaşması, yakın bir dönem içinde bilgisayar ekranları karşısında yürütülen yeni bir savaş olgusunu meydana getirmiştir. Bu yeni sahada siber aktörler sivil-asker ayrımını ortadan kaldırarak yeni teknik ve taktikler geliştirmektedirler. Soğuk Savaş boyunca iki kutuplu sistemde Batı bloğunun kolektif güvenlik teşkilatı olan NATO açısından da Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte bu yeni saha, asimetrik bir çatışma sahası olarak ele alınmaya başlamıştır. Tarihsel olarak baktığımızda; Soğuk Savaş boyunca süren dönem, Soğuk Savaş sonrası 11 Eylül 2001'e kadarki dönem, 2010 Lizbon Zirvesi ile başlayan dönem ve son olarak da 2021 Brüksel Zirvesi ile NATO'nun temel stratejik belgesi de zaman içerisinde evrim geçirmiştir. 2016 yılından itibaren yeni bir operasyon sahası olarak kabul edilen siber alan, teknoloji çağının yıkıcı etkileriyle birlikte bu bakımdan ayrı bir bütün olarak ele alınmıştır. Hibrit tehditler ve siber alandaki gelişmelere en çok atıf yapan konsept ise 2030 Stratejik Konsepti olmuştur. Çalışma bu çerçevede 2030 Stratejik Konsepti başta olmak üzere siber alandaki muhtemel tehditleri değerlendirerek gelecekte hazırlanacak strateji konseptlerin bir projeksiyonunu çıkarmayı hedeflemektedir. Böylesi bir analiz, tarihsel olarak NATO'nun taraf olduğu siber saldırıların geçmişten günümüze tasnifi ile mümkün olmakla birlikte uluslararası aktörler arasında teknoloji kullanımının artışı söz konusu saldırıların teknik ve tarzlarının değişeceği ihtimaline de açık kapı bırakmalıdır.

Tarihsel olarak geriye dönüp baktığımızda ilk siber savaşın, 1999 yılındaki Kosova Krizi esnasında bilgisayar korsanları tarafından NATO hesaplarına karşı yapılan saldırılar olduğu kabul edilse de esasen Soğuk Savaş dönemindeki pek çok espionaj çalışması içerisinde bu türden teknoloji kullanımına dayalı

9 Öğr. Gör., Milli Savunma Üniversitesi, Uluslararası Güvenlik ve Terörizm

saldırıları, kritik altyapılara ve kadrolara yönelik saldırılar da tarihsel olarak bilinmektedir. Yakın dönemde, 2007 yılında Estonya'ya karşı yapılan büyük çapta saldırılar sonrası 2008 Bükreş Zirvesi ile siber savunma konusu NATO için ön plana çıkan en önemli konuların başında yer almıştır. Keza 2009 yılındaki Gürcistan Savaşı'nda gerek konvansiyonel gerekse de siber alanda müşterek olarak yürütülen saldırılar NATO'nun geleceğin savaşlarının karakterini değerlendirmesinde önemli bir örnek teşkil etmiştir. Silahlı çatışma hukukunun siber saldırılara uygulanabilirliğine yönelik tartışmalar da yine bu dönemde ağırlık kazanmıştır. Son olarak Rusya-Ukrayna Savaşı'na baktığımızda da elektronik karıştırmalardan tank muharebelerine savaşın seyirinin şehirlere sirayet ederek büyük ölçüde değiştiği bir atmosferle karşılaşmış bulunmaktayız.

Günümüzde ise NATO'nun bu yeni savaş doktrinleri karşısındaki siber farkındalığı küresel açıdan önde gelen bir aktör olarak üst düzeyde temsil edilmektedir. Bu bakımdan NATO bünyesinde; Bilgisayar Olaylarına Müdahale Birimi (NCIRC), Siber Savunma Yönetimi Otoritesi (Cyber Defense Management Authority-CDMA), Müşterek Siber Savunma Mükemmeliyet Merkezi (CCDCOE) gibi kuruluşlar da siber güvenlik alanındaki temel kuruluşlar olarak faaliyetlerini sürdürmektedirler. NATO'nun siber savunma organizasyonun geliştirilmesi amacıyla "Uluslararası Siber Operasyonlar Hukuku", "Operasyonel Siber Tehdit İstihbarat Kursu", "Kritik Bilgi Altyapısı Koruma Kursu", "Tersine Mühendislik Kötü Amaçlı Yazılımı" vb. kurslar da NATO üyesi ülkelerin personellerine bu kapsamda verilmektedir. Söz konusu kuruluşların farkındalık eğitimleri ve çalıştayları da NATO üyesi ülkeler arasında uyum ve koordinasyon açısından büyük önem arz etmektedir zira siber saldırıların ilk hedefi çoğu kez zincirin en zayıf halkasına yönelik olmaktadır.

Bu alandaki eğitim çalışmalarına baktığımızda; 1998 yılında "Harekât Sistemlerine Enformasyon Teknolojilerinin Uygulanması" ve 1999'da "21. Yüzyılda NATO Enformasyon Sistemlerini Korumak" başlıklı NATO toplantıları geleceğin bilgi teknolojileri hakkındaki NATO duyarlılığının ortaya koyan ilk büyük çaplı toplantılar olarak yer almışlardır. Yalnızca devletler düzeyinde değil, 11 Eylül 2001 sonrası terörizmle savaş kapsamında ABD ulusal mevzuatı başta olmak üzere NATO genelinde de ağ trafiğinin takibi ve kontrolü hakkında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu durum, bu konudaki teknolojilerin siber savaş alanında da kullanımının önünü açmıştır. 2030 Stratejik Konsepti açısından da baktığımızda özellikle enerji sektörüne yönelik saldırılar gelecekte en muhtemel çatışmalar olarak gözükmektedir.

Savaş araçlarının gelişimi ve teknolojiye olan bağımlılık, söz konusu olan siber alan olduğunda siber bağımlılık mefhumunu ortaya çıkarmaktadır. Bu durum, devletlerin ulusal güvenliği açısından da bir zaafiyet ve siber tehdit olarak geri dönmektedir. Bir formül olarak ifade edecek olursak; "tehdit=siber

sistemlere olan bağımlılık x siber saldırı / siber savunma” ülkelerin ulusal güvenliğini siber alanda nasıl bir nitel veri üzerinden okuyabileceğimizi kısaca ortaya koyabilecektir. Bu verilerin ortalaması da NATO siber savunma kapasitesien dair anlamlı bir çıktı verebilecektir.

Öte yandan NATO, askeri kanadında siber saldırılara karşılık verme bakımından çabuk reaksiyon veriyor olsa da politik karar alıcıların da aynı örgütlülük ve hızda karar vermesi daha büyük önem arz etmektedir. Söz konusu bu kapasite ülkelerin ulusal mevzuatı, teknik personelinin yeterliliği ve teknoloji altyapısı ile de doğru orantılıdır. Nitekim Birleşmiş Milletler kuruluşu olan Uluslararası Telekomünikasyon Birliği’nin (ITU) 2020 yılı Küresel Siber Güvenlik İndeksine baktığımızda ABD ilk sırada yer alırken, Britanya, Estonya, Kanada ve Fransa ilk 10’da Türkiye de 11’nci sırada yer almaktadır. NATO üyesi bu ülkelerin siber alandaki işbirliği küresel düzeyde önemli bir güç asimetrisi yaratmaktadır. NATO’nun personel eğitimi, ülkeler arası işbirliği ve teknoloji transferi kadar bölgesel ya da küresel çapta çatışmalarda birlikte hareket edebilmesi için de politik işbirliği gerekmektedir. Siber alandaki politik işbirliği ise daha güç bir olgudur çünkü bilgi güvenliğinin istihbarati boyutu da her bir ülkeyi ayrı ayrı etkilemektedir. Teknolojilerin insansızlaşması ve yapay zekâ kullanımı otonom ve yarı-otonom sistemlerin geleceğin savaş ve çatışmalarına sirayet edebileceğini göstermektedir. Öte yandan kavramsal olarak söz gelimi Soğuk Savaş’ın sonlarına doğru ortaya atılan ve Çöl Fırtınası Operasyonu’nda yoğun olarak dile getirilen Ağ Merkezli Savaş kavramı da özellikle otonom sistemlere olan ilgiyi çok daha öncesinde artırmıştır. Dolayısıyla bu konuda en üst düzey farkındalığın yine NATO bünyesinde karşılandığını ifade etmek mümkündür.

Çalışma, sayılan bu öncüller dahilinde; bilgi destek operasyonlarından teknoloji şirketlerinin tekelleşmesi tehdidine, enerji sektörüne yönelik saldırılardan küresel terörizme ve siber saldırganlığa karşı küresel bilgi ve iletişim teknolojileri alanında NATO’nun kolektif siber güvenliği sağlamada nasıl bir misyon edindiğini değerlendirerek gelecekteki olası konseptleri ve strateji belgelerini tartışmaya açmayı hedeflemektedir.

NATO'NUN DEĞİŞEN GÜVENLİK GÜNDEMİNDE YAPAY ZEKÂNIN YERİ

Sertaç Canalp KORKMAZ¹⁰

Kuruluşu itibarıyla NATO'nun, diğer bir adıyla Kuzey Atlantik İttifakı'nın temel güvenlik anlayışı askeri güvenlik olmuştur. Bu sebeple, NATO Soğuk Savaş dönemi boyunca askeri güvenlik anlayışını konvansiyonel tehditlere cevap verecek şekilde geliştirmiştir. Konvansiyonel tehdit olarak Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) ve başat aktörü olduğu Varşova Paktı'nın sahip olduğu askeri kapasiteyi dikkate almıştır. Bu kapasiteye karşı hem ittifak hem de ittifak üyesi ülkelerin kapasitesi ABD öncülüğünde silahlı kuvvetlerini batılı standartlar çerçevesinde yapılandırmıştır. NATO içerisinde kararlar her ne kadar oy birliği ile alınmıyor olsa da ABD'nin özellikle NATO'nun askeri kanadında sahip olduğu konum, ABD'nin küresel askeri kapasitesinin de etkisiyle NATO'nun güvenlik yaklaşımını dönüştürücü bir rol yüklenmesine yol açmaktadır.

Soğuk Savaş boyunca konvansiyonel tehditlerle mücadele etmek üzere geliştirilen güvenlik anlayışı devletleri sivil ve askeri olarak değişimi kolay gerçekleştiremeyecekleri hantal bir yapıyla karşı karşıya da bırakmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde ise ortaya çıkan yeni tehditlerle birlikte NATO üyesi ülkelerin, dolayısıyla da NATO'nun kendisinin güvenlik anlayışı değişmeye başlamıştır. Ancak bu geçiş süreci hızlı bir şekilde gerçekleşmemiştir. Ortaya çıkan terör ve iç savaş gibi tehditler yine askeri güvenlik anlayışını öne çıkarsa da sivil ve asker unsurların bir arada çalıştığı bir yaklaşım gerektirmiştir. 90'lı yıllarda iç savaşların uluslararası güvenlik için yarattığı tehditler başta olmak üzere, yaşanan insanlık trajedisine de son vermek amacıyla Yugoslavya'nın dağılmasıyla ortaya çıkan soruna müdahale edilerek fiili olarak harekete geçilmiştir. 11 Eylül 2001'de gerçekleştirilen terör saldırıları ise terörün NATO'nun gündeminde üst sıralara taşınmasını sağlayan gelişme olmuştur.

2000'li yıllar terörle mücadelenin etkisi altında geçerken, NATO'nun gündemine bu kez yine askeri güvenlikle alakalı olarak füze savunma gibi

10 Dr., *Yapay Zeka Politikaları Derneği (AIPA), Güvenlik ve Dış Politika Komisyonu*

tehditler dahil edilirken; bir yandan da ittifak kendisini siber güvenlik alanında geliştirmeye çalışmıştır. Geleneksel düşman Rusya Federasyonu'nun (RF) 2000'li yıllarda geliştirmeye başladığı hibrit savaş kapasitesi, kendisini Kırım'ın ilhakinde ve Suriye'deki savaş alanında açık bir şekilde göstermiştir. Öte yandan Pasifik'te de Çin Halk Cumhuriyeti'nin (ÇHC) yükselişi ve NATO üyesi ülkelerin etki alanına doğru nüfuz etme arayışı ise NATO'nun gündemine Çin'i de dikkate alması gereken bir aktör olarak yerleşmeye başlamıştır.

Bu süreçte ise yeni güvenlik tehditleri ortaya çıktıkça NATO'nun güvenlik yaklaşımı değişmeye başlamıştır. Bilim ve teknoloji alanında meydana gelen ilerlemeler sonucunda yapay zekâ, siber uzay gibi kavramların da gündeme gelmeye başlamıştır. Yaşanan bu değişim ise hem devletlerin hem de devlet dışı silahlı aktörlerin bu alanlara yönelmesine yol açarken, NATO üyesi ülkeleri de hem müstakil hem de ittifak olarak hareket etmeye itmektedir.

SSCB'nin halefi Rusya Federasyonu'nun ve 21. yüzyılda Pasifik cephesinin yükselen gücü ÇHC'nin yapay zekâ-siber uzay gibi alanlara odaklanmış olması sebebiyle NATO'nun bu alanlarda bir politika geliştirmesi ve kapasitesi inşa etmesi kaçınılmaz hale gelmiş durumdadır. Tam da bu noktada RF Devlet Başkanı Vladimir Putin'in "Yapay zeka alanında tekelleşen dünyayı yönetir" ve "Yapay zeka alanında teknolojik bağımsızlığımızı güvence altına almalıyız. Bu, ekonomimiz, ticaretimiz, Rus vatandaşlarımızın yaşam kalitesi, ülkemizin güvenliği ve savunması için en önemli unsur. Herhangi bir sanayi alanında maksimum etkiyi sağlayacak küresel çözümler bulmak zorundayız." ifadeleri NATO açısından dikkate alınmaya gerektirmektedir. Öte yandan, güncel gelişmeler dikkate alındığında RF'nin Ukrayna'yı işgal sürecinde konvansiyonel kapasitesini ve yeteneklerini kaybetmekte olduğu tartışılmasına yol açmıştır. Bu durumun RF gibi jeopolitik etkisi yüksek olan bir aktör açısından kabul edilemez olacağı dikkate alındığında, işgal sonrası dönemde Rus ordusunda yeniden yapılanmanın dikkate alınacağı ve yapay zekâ gibi teknolojilerin öne çıkabileceği değerlendirilmektedir. Zira, işgal sürecinde Rus ordusunun komuta-kontrol alanında önemli sorunlarla yüzleştiği bilinmektedir. Bu sorunların ilerleyen süreçte yapay zekâ destekli çözümlerle telafi edilmesi söz konusu olabilir.

NATO üyesi ülkelerin sahip olduğu bilimsel kapasite ve teknolojik alt-yapı dikkate alındığında ülkelerin hem siber tehditlere karşı kırılabilirliğini ortaya çıkarırken, sahip olduğu konvansiyonel gücün halihazırda dünya üzerinde eşi benzerinin olmaması ise rakiplerini farklı alanlarda hızlı bir şekilde sonuç alabileceği politikalar takip etmeye yönetilmektedir. Zira, eskiden konvansiyonel kapasite inşa ederken belirli bir süre gerekirken ve gerçekleştirilen bir yeniliğin taklit edilmesi ya da aynısının geliştirilmesi belirli bir süreye ihtiyaç duyarken, yapay zekâ gibi henüz bakir olarak tanımlanan bir alanda sonuç almanın eskisine

göre daha kolay olabileceği düşünülmektedir. NATO'nun rakipleri olarak devlet düzeyinde hem RF'nin hem de ÇHC'nin hesapverebilirlik, şeffaflık ve denetlenebilirlik gibi modern yönetim unsurlarından uzak durması yapay zekâ alanında inşa edecekleri kapasitenin başta Kuzey Atlantik İttifakı olmak üzere uluslararası güvenlik açısından da ciddi sorunlara yol açması muhtemeldir.

Yapılan bu çalışmada NATO'nun ortaya çıkan tehditlere ne şekilde cevap verdiği, halihazırda önemli bir konu haline gelmiş olan yapay zekâ karşısında ittifak üyesi devletlerin yapay zekâ alanındaki kapasiteleri sivil ve askeri açıdan değerlendirilerek NATO'nun Rusya ve Çin karşısındaki konumu değerlendirilecektir.

GÜVENLİK-DIŞI TEHDİTLER VE ASKERİ STRATEJİ BAĞLAMINDA NATO'NUN DÖNÜŞÜMÜ

Emrah ÖZDEMİR¹¹

Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü, Soğuk Savaş döneminin realist güvenlik yaklaşımlarının etkisi altında, Sovyetler Birliği'nce yönettirebilecek askeri tehditlere yönelik kolektif bir güvenlik şemsiyesi kurma fikrinin bir sonucudur. Yaklaşık 40 yıl boyunca sürdürdüğu bu işlevi, Soğuk Savaş'ın bitimi ile birlikte sorgulanmaya başlamış ve varlığı tartışmalı hale gelmiştir. Ancak 1990'lı yıllarda, artan etnik çatışmalar ve iç savaşlar ittifakın henüz ömrünü tamamlamamış olduğunu savunanlar için önemli bir dayanak teşkil etmiştir. Bu dönemde NATO, bir coğrafî bölgeyi savunmanın ötesinde üye ülkelerin paylaştıkları ortak değerleri korumak için devam eden bir ittifak olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. 1991 yılında eski Varşova Paktı üyesi ülkelerle ilişkiler geliştirmeye başlamış, 1995 yılında ise Bosna Hersek'te meydana gelen çatışma ve soykırımların önlenmesinde kriz yönetim sürecinin önemli bir aktörü olarak kendisini yeniden tanımlamıştır. Bosna Hersek'te Dayton Barış Antlaşması'nın askeri kanadını garanti altına alan NATO, ülkede güvenliğin ve istikrarın sağlanması için yürütölen devlet inşası faaliyetlerine de destek vermiştir.

Bu anlamda Kosova Müdahalesi de NATO için oldukça önemli bir dönüm noktası olarak görölebilir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin yapısal sorunları nedeniyle kayıtsız kaldığı insanlık dramına, NATO hava bombardımanları ile müdahale ederek insani güvenliğin temininde askeri güç kullanımının meşruiyetine dair tartışmalı bir örnek ortaya koymuştur. 2001 Terör Saldırıları ile birlikte 5'inci madde uygulamaya konulmuş ve ABD'nin Afganistan müdahalesi desteklenmiştir. İlerleyen süreçte Uluslararası Güvenlik Destek Gücü (ISAF) komutasını devralan NATO, Afganistan'da Taliban'a karşı yürütölen kinetik operasyonlar kadar halkın kazanılması için yürütölen devlet inşası faaliyetlerine de büyük katkı sağlamıştır. Bu dönemde uluslararası

¹¹ Doç. Dr., Milli Savunma Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

güvenlik gündeminde hayli önemli bir yer tutan başarısız devletler söylemi, Afganistan ve Irak'ta demokratik ve güçlü bir devlet inşasını pratik bir çözüm olarak görülmesine yol açmıştır.

Gelinen noktada, askeri güvenlik hala önemli bir başlık olarak düşünülmekteyse de kalkınma, fakirlik, doğal afetler, göç, küresel ısınma ve sürdürülebilir enerji kaynakları gibi meseleler güvenlik çalışmaları içerisinde değerlendirilmektedir. NATO da bu değerlendirmeler doğrultusunda kriz yönetim fonksiyonuna sahip bir güvenlik inisiyatifi olarak konjoktüre ayak uydurmaktadır. Bu ayak uydurma çabalarının başlıca örnekleri olan düzensiz göçün engellenmesi, çatışma sonrası bölgelerde emniyet ve asayişin sağlanmasına yönelik kolluk istikrar hareketi, doğal afet yönetimi ve enerji güvenliği gibi alanlarda NATO tarafından yürütülen faaliyetlerin eleştirel bir gözle incelenmesi önem arz etmektedir. Her ne kadar güvenlik-dışı tehditler uzmanlık gerektiren ve sivillerin sorumluluğunun da büyük ölçüde olduğu alanlar olsa da özellikle kriz anlarında gerek askeri disiplin ve zor şartlarda görev yapabilme gerekse sahip olunan teçhizat, ulaşım araçları ve eğitim anlamında askerler kaçınılmaz olarak ön plana çıkmaktadır. Strateji kavramı, politik hedefler doğrultusunda askeri birliklerin kullanımı olarak değerlendirildiğinde bu güvenlik-dışı tehditler karşısında NATO'nun uygulamaları da stratejik çalışmalar açısından ele alınabilmektedir. Bu bakış açısıyla NATO'nun bu faaliyetlerinin fayda ve mahsuzlarının neler olduğu ve ittifakın devamını sağlamadaki rolleri bu çalışmanın ana temasını oluşturmaktadır.

“NATOCU İSLAMCILIK”TAN “İSLAM NATO’SU”NA: SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE TÜRKİYE İSLAMCILIĞININ NATO SÖYLEMİ

Tunahan YILDIZ¹²

Bu çalışma, Soğuk Savaş döneminde Türkiye İslamcılığının NATO’ya yaklaşımını incelemektedir. Çalışma, Soğuk Savaş döneminde çıkarılan İslamcı dergilerin içerik analizine dayanmaktadır. Bu kapsamda, İslamcı metinlerde NATO’nun temsil biçimlerine odaklanmaktadır. Popüler anlatılarda ve akademik metinlerde Türkiye İslamcılığının NATO’ya yönelik pozisyonunu tanım ya da ima yoluyla ifade eden argümanları kısaca şöyle özetlemek mümkündür: İddialar spektrumunun bir ucunda, Türkiye İslamcılığı Batı karşıtlığı üzerinden tanımlanarak İslamcılığın NATO’ya dair söylemi bu süreklilik içerisine yerleştirilir. Bir diğer uçta, Türkiye İslamcılığı bir “NATO projesi” olarak tasvir edilir. Bu iddianın biraz daha seyreltilmiş versiyonlarında ise Türkiye İslamcılığı “NATO’nun kadim ve sadık bir dostu” olarak sunulur. Çoğunlukla bu iddialara karşı savunma olarak geliştirilen anlatılarda, bir yandan, Türkiye İslamcılığının NATO’ya yönelik müttefik tutumu İslamcılığın temel teorik “kestirme”lerinden biri olan “zaruret prensibi”yle açıklanır. Diğer yandan, İslamcılığın biyografisinin anti-emperyalizmle şekillendiği iddia edilir ve bu anti-emperyalist söylemde NATO’yla İslamcılığın müttefikliği gözlerden kaçırılır. Bu iddialar, Türkiye İslamcılığının NATO’ya yönelik tutumuna dair karikatürize edilmiş resimler sunmaktadır. Dolayısıyla, Türkiye İslamcılığı içerisindeki tarihsel çeşitliliği ve dönüşümleri görmemizi engellemektedir. Ayrıca, bu tasvirler üzerinden değerlendirildiğinde İslamcı metinlerde NATO’nun temsil biçimlerine dair oluşturulan yoğun içerik gözden kaybolmaktadır. Soğuk Savaş döneminde Türkiye İslamcılığının NATO’ya dair söylemi, şu hatları takip etmiştir: 1950’lerde ve 1960’larda din, medeniyet ve devlet olmak üzere üç ana başlık altında NATO’yu yücelten Türkiye İslamcılığı, 1960’ların ikinci yarısından itibaren NATO’yu ya araşsalcı bir söyleme indirgemiş ya da anti-emperyalist bir

12 *Doktora Adayı, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*

söylem çerçevesi içerisinde NATO'ya karşı cephe almıştır; fakat Nurcular gibi kimi önemli İslamcı hareketlerin NATO'ya ideolojik bağlılığının sürmesinin yanı sıra Necmettin Erbakan'la özdeşleşen "İslam NATO'su" mottosunda olduğu gibi bir model olarak NATO içselleştirilmiştir. Bahsedilen ilk dönem olan 1950'ler ile 1960'ların ilk yarısında Türkiye İslamcılığının NATO'ya yönelik tutumu, güncel popüler tartışmalardan devşirilerek "NATOCu İslamcılık" olarak tanımlanabilir. NATO'yu neredeyse hiç sorunsallaştırmayan bu İslamcı okumada üç temel temsil biçimi bulmak mümkündür. İlki, dinî temsillerdir. Buna göre, NATO "dinlerin dinsizlere/dinsizliğe karşı" bir ittifaktır. Bu dönemde İslamcılar, bu dinler ittifakını dinî bir terim olan ehl-i kitab kavramından hareketle yorumlayıp NATO'ya dinî bir meşruiyet kazandırma gayreti içerisinde olmuşlardır. İkinci olarak, NATO'da yer almak İslamcılar için bir "medeniyet göstergesi" olmuştur. "Medeni milletler", "hür dünya", "demokrasi cephesi" gibi Batı'dan tercüme edilen söylemler, İslamcı metinlerde NATO'nun popüler temsil biçimleri olmuştur. Bu kapsamda, anti-komünizm de bir medeniyet standardı sayılmıştır. Bu dönemde Türkiye İslamcılığının NATO temsillerinin son uğrağı ise devletçilik olmuştur. 1940'larda yeniden doğuşundan itibaren yüksek dozajda milliyetçi temayı bünyesinde barındıran İslamcılık, özellikle devletin dış politika önceliklerini takip etmede özenli davranmıştır. Bu kapsamda İslamcılara göre NATO'da yer almak, devletin Sovyetler Birliği'ne yönelik politikası ve anti-komünist öncelikleri çerçevesinde hikmet-i hükümetin bir tezahürüdür. Kısacası, özellikle 1960'ların ortalarına kadar Türkiye İslamcılığının NATO söylemi, bu üç ana temanın etrafında dönmüştür. 1960'ların ortalarından itibaren ise bu temsil biçimlerinin büyük oranda terk edildiği görülür. Bu dönüşümün temelinde biri dış politikayla alakalı ve diğeri İslamcılığın entelektüel gündemiyle ilgili olmak üzere iki önemli gelişme bulunmaktadır. İlki, 1964'teki Johnson Mektubu'dur. Kıbrıs konusunda Türkiye'nin doğrudan karşısında yer alan ABD politikası, İslamcılarda derin bir hayal kırıklığına yol açmıştır. Johnson Mektubu'na kadar ABD'yi ve genel anlamda Batı ittifakını olumlayan İslamcılar, yaşadıkları hayal kırıklığının ardından ABD'yi ve Batı ittifakını sorgulamaya başlamışlardır. İkinci gelişme, Türkiye İslamcılığının yoğunlaşan entelektüel alıntılarıdır. Bu alıntılarda en büyük paya sahip olan gelişme, 1960'larda bir dalga haline gelmeye başlayan tercüme faaliyetidir. Arap dünyasından ve Hint alt-kıtasından getirilen ve yoğun bir çabayla Türkçeye tercüme edilen İslamcı metinler, Türkiye İslamcılığını yeni bir ideolojik formasyona tabi tutmuştur. Bu yeni ideolojik formasyonun bir yansıması olarak, bir taraftan, milliyetçilikten ve devletçilikten uzaklaşma eğilimleri ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan, İslam'ı bütünlüklü bir siyasal proje olarak sunan ve anti-kolonyal/post-kolonyal bir gündem içerisinde şekillenmiş olan bu yabancı metinler, Türkiye İslamcılığının uluslararası siyaset kurgusunu da benzer hatlar üzerinden şekillendirmiştir. Böylece bu metinler İslam'ın

uluslararası siyasetteki “üçüncü yol” olarak kurgulanmasında kurucu etki yapmıştır. Tercüme faaliyetlerinin yanında Türkiye İslamcılığının NATO’ya ve uluslararası siyasete dair söylemlerinin şekillenmesinde etkili olan bir başka alıntı kaynağı ise hemen hemen aynı dönemde Türkiye’de yükselen sol hareket olmuştur. İlki gibi doğrudan alıntılarla takibi mümkün olmasa da, solun anti-emperyalist söyleminin, Türkiye İslamcılığı için bir beslenme kaynağı olarak kaldığı söylenebilir. Netice itibariyle, bu dönüşümlerin ve etkilerin bir yansıması olarak 1960’ların ortalarından Soğuk Savaş’ın sonuna kadar Türkiye İslamcılığının NATO’ya yaklaşımına iki ana tema hâkim olmuştur: araçsalcılık ve anti-emperyalizm. NATO’da yer almak, bir taraftan, büyük oranda mecburi olduğu iddia edilen bir araçsalcılıkla açıklanmıştır. Buna göre, Sovyetler Birliği’nin daim kıldığı beka tehdidini savuşturmanın geçici bir yöntemi olarak sunulan NATO, geçmiş dönemdeki ideolojik temsillerden arındırılmıştır. Diğer taraftan, NATO anti-emperyalist bir söylem üzerinden reddedilmiş, içeriği tanımlanmasa da bir sömürü projesi olarak görülmüştür. Bu noktada, bahsedilen gelişmeler ve temsiller üzerinden gerçekleşen dönüşüm sürecinin, Türkiye İslamcılığının NATO’yu algılayış biçiminde bazı devamlılıkları da içerdiği vurgulanmalıdır. Bu devamlılığın en önemli örneği, özellikle Nurcuların NATO’ya yaklaşımında ehl-i kitab söyleminin sürdürülmesidir. Her halükarda, İslam’ın “üçüncü yol” olarak kurgulanmasının eriştiği yer, Milli Görüş Hareketi’nin sloganlaştırdığı ve Türkiye İslamcılığı içerisinde genişçe yer bulduğunu söyleyebileceğimiz “İslam NATO’su” söylemi olmuştur. Bu söylem, alternatif bir uluslararası siyaset yaratma gayesiyle sunulan “İslam Birleşmiş Milletleri”, “İslam dinarı” ve “İslam Ortak Pazarı” gibi önerilerin bir başka ayağıdır. Buna göre, “İslam dünyası” Batı ya da Doğu blokları içerisinde yer alarak menfaatlerini takip edemeyecektir, aksine bu blokların sömürüsüne maruz kalacaktır; dolayısıyla “İslam dünyası” kendi alternatifini ortaya koymak zorundadır. Gelgelelim, sunulan alternatiflerin Batı’daki modelleri içselleştirmesi gibi, NATO’ya alternatif olarak sunulan öneri de NATO’yu tersinden içselleştirmiştir. Bir başka ifadeyle, İslamcılık NATO’yu reddederken bile onu düşünsel anlamda aşmaya çalışmamıştır, aksine tekrar/kopya etmeye çalışmıştır.

NATO VE DEMOKRASİ: TÜRKİYE'YE DAİR YANSIMALAR

Yavuz YILDIRIM¹³

Bir Soğuk Savaş kurumu olarak NATO'nun İkinci Dünya Savaşı sonrasında gelişen liberal demokratik sistemi koruma göreviyle hareket ettiği bilindik bir durumdur. Her ne kadar öncelikli hedef, askeri güvenlik ve sınırların fiziksel korunması olsa da demokratik değerlerin fikirselsel korunması NATO'nun kuruluş prensipleri arasında yer alır. Çünkü Doğu Bloku'nun halk demokrasileri karşısında Batı ile eşleşen liberal demokrasi, serbest piyasa/kapitalizm ile düzenli ve serbest seçimleri birlikte yürütme hedefindedir. Kısacası NATO'nun güvenlik konsepti başlangıçtan itibaren, sadece sınırların değil, özgürlük kavramıyla eşleşen piyasaların işlediği liberal demokrasilerin güvenliğini sağlamak biçiminde düşünülebilir.

Küreselleşme süreci ve Soğuk Savaş ertesinde demokrasi, bütün dünyadaki temel siyasi ilke ve biçim olmaya başlamıştır. Özellikle NATO'nun 2000'lerin başındaki genişleme hamleleri ile beraber, AB'nin genişleme sürecinde olduğu gibi demokrasiyi yaymak hedefi de gittikçe güçlenmiştir. Demokrasinin ve piyasaların birlikteliği yeni dünyanın bir normu haline gelirken NATO'nun görevi, yeni dünya düzeninde bu birlikteliğin korunması şeklinde devam etmektedir.

Bu çalışmada NATO'nun resmi metinlerine yansıyan demokrasiye dair ifadeler ile literatürde NATO ve demokrasi arasındaki tartışmaların genel durumu incelenecektir. NATO'nun genişlemesinin demokrasiyi de geliştirip geliştirmediği ve bu tartışmaların muhatabı olan Türkiye'nin demokratik durumunun nasıl değiştiği çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. NATO ile devam eden uzun yıllar içindeki ittifakında Türkiye demokrasisinin otoriterleşme veya demokrasiden uzaklaşma yönündeki tartışmalardan kaçamadığı görülmektedir. Burada çıkarılacak sonuç ve çalışmada savunulacak ana argüman, demokrasi-piyasalar birlikteliğinin birbirini güçlendirmede, tersine piyasa eksenli demokrasinin otoriterleşme eğilimlerinden kurtulamadığıdır.

13 Doç. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

NATO'nun son dönemlerde yaptığı resmi açıklamalarda demokrasi ve Türkiye ifadelerinin nasıl geçtiğinin incelenmesiyle yapılacak bu çalışmada, söylem ve pratik arasındaki mesafenin ortaya konması hedeflenmektedir. NATO'nun resmi sitesinde yayınlanan ortak açıklamalar üzerinden yapılan araştırma, çalışmanın temel yöntemidir. Bunun dışında konuyla ilgili literatür de incelenecektir.

Bu yönde yapılan güncel araştırmalarda ulaşılan ilk sonuç, Türkiye ile ifadelerde demokrasiye dair bir vurgunun olmadığı yönündedir. 2022'den geriye doğru yapılan aramalarda demokrasi kavramı, kurucu anlaşmaya atıfla birlikte, çoğunlukla bireysel özgürlük, insan hakları ve hukukun üstünlüğü kavramları ile birlikte kullanılmaktadır. Çoğunlukla aynı sırayla ve NATO'nun paylaşılan değerleri olarak vurgulanan bu dört kavram, bilindiği üzere liberal demokrasilerin de ana eksenleridir. Kimi zaman Birleşmiş Milletler Anlaşması'na da atıfla birlikte bu ilkelerin kurumun dayanıklılığının temeli olduğu ifade edilmektedir. Örneğin 14 Haziran 2021 tarihli Güçlendirilmiş Dirençlilik Taahhüdü (Strengthened Resilience Commitment) başlıklı metinde güvenlik kadar bu ilkelerin de NATO'nun kurucu değerleri olduğu kaydedilir. Keza 4 Aralık 2019 tarihli Dışişleri Bakanları toplantısı sonucu açıklanan Londra Bildirisi demokrasi, bireysel özgürlük, insan hakları, hukukun üstünlüğü ilkelerinin paylaşılan değerler olduğu vurgusu ile başlarken farklı bir bağlamda Cinsel Sömürü ve Suistimal Karştı açıklamasında da yine aynı sırayla verilmiş biçimde bu ilkeler adanmış bir örgüt olduğu vurgulanmıştır (NATO, 2022). Benzeri örneklerle çalışmanın detayında yer verilecektir.

Tabii ki bu metinlerin genel ifadeler olduğu ve somut işleyişe dair pratik göndermeler içermediği söylenebilir. Ancak bilindik klasik ifadeler olsa da NATO'nun resmi açıklamaları bu ilkelere atıf yaparak başlamaktadır. Altı özellikle çizilen bu siyasi vizyonun, güvenlik eksenli işbirliğine de rehberlik etmesi beklenir. Ancak NATO üyesi ülkeler de dahil olmak üzere demokrasinin otoriterleşmesi tartışması ile artan güvenlik ihtiyacı ve tehditler arasında yoğun bir bağ kurulmaktadır. 1999'daki dördüncü genişleme hamlesinde üye olan Polonya ve Macaristan'ın bugünkü demokratik durumları, otoiterleşen demokrasiye AB içinden en tipik örneklerdir. Daha sonra detaylandırılacağı gibi, açıklamaların Türkiye ile ilgili bölümlerinde çoğunlukla örgütün güney-doğu sınırlarının güvenliğine, Suriye ve göçmenlikle ilgili konulara değinilirken bu konudaki çabaların demokrasi ve bireysel özgürlük ya da hukukun üstünlüğü çerçevesinde işleyeceğine dair bir detaya rastlanmamaktadır.

Son genişleme hamleleri eksenin literatürde de bu yönde tartışmalar yapılmaktadır (Reiter, 2001; Waterman, Zagorcheva, and Reiter, 2001). Burada ana argüman demokrasilerin birbiriyle savaşmayacağı ve işbirliği içinde güçleneceği tezleri etrafında ilerler. Savunma ve güvenlik yönünde ulusal

girişimlerden ziyade uluslararası işbirliğinin sistemi güçlendirici ve ülkelerin tekil hamlelerini frenleyici bir unsur olacağı beklenir (Epstein, 2005). Dış tehdidin azaltılması, demokratikleşme yönündeki eğilimleri güçlendirecektir (Gibler ve Sewell, 2006; Gibler ve Wolford, 2006). Öte yandan eleştirel bakışta ise, Doğu Avrupa örneğinde olduğu gibi otoriter rejimlerin NATO'nun sağladığı güvenlik şemsiyesi içinde güçlendiği yönündedir (Lucarelli 2005; Poast ve Chincilla, 2020). Çalışmada bu son argüman hattından ilerlenecektir. Çünkü Türkiye açısından da dış politika hamleleri üzerinden iç politikada güçlenme eğilimi sıklıkla gözlemlenmektedir. AB ile ilişkilerin güçsüzleşmesi bağlamında, özgürlük yerine güvenlik eksenli politikaların güçlendiği son 10 yılda bölgesel etkileri olan operasyonlarla birlikte NATO ittifakında olmanın Türkiye'deki hegemonyayı güçlendirici bir etkisi olmuştur.

Bilindiği üzere sosyalist modelin yokluğunda demokrasi tartışmaları yeni bir evreye gelmiştir. Yakın dönemde artan demokrasilerin otoriterleşmesi, hibrid rejim ve illiberal demokrasi tartışmaları gibi pratik yansımalarla birlikte, konu sadece siyasal teorinin değil uluslararası ilişkilerin de alanına girmeye başlamaktadır (Diamond, 2002; Levitsky, ve Way, 2010). 11 Eylül sonrası dünyanın sürekli tehdit algısı ve güvenlik arayışı, demokrasi ve özgürlüklerin ikincil planda kaldığı bir süreci güçlendirerek devam ettirmektedir. Bu açıdan AB'nin demokrasi ve insan hakları eksenli argümanları yerine NATO'nun güvenlik konsepti öne çıkmaktadır. Ancak demokrasiyi temel prensip olarak gören uluslararası örgütlerin ve bu çalışma özelinde NATO'nun demokrasinin yaşadığı (post-demokrasi olarak da nitelendirilen) pratik ve teorik kriz karşısında demokratik değerleri nasıl koruyacağı tartışmalı bir konudur.

Kısacası bitmeyen yerel ve bölgesel çatışmalar nedeniyle, silahlı mücadele ve şiddetin azalmayan, tersine artan bir olgu haline gelmesiyle birlikte NATO'nun alacağı tutumlar gittikçe önem kazanacaktır. Dolayısıyla bu tutumların demokratik bir dünya tesis edip etmeyeceği konusunda, Türkiye'nin de bu gelişmelerden nasıl etkileneceğine yönelik tartışma, bu çalışmanın genel çerçevesini oluşturmaktadır.

TÜRK SİYASİ SÖYLEMİNDE NATO'NUN JEOPOLİTİK TEMSİLİ

Zerrin TORUN¹⁴, Ayşe Ömür ATMACA¹⁵

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Batı bloğunun kolektif bir savunma örgütü olan Kuzey Atlantik Paktı (NATO)'nın kurucu anlaşmasının Washington'da 4 Nisan 1949 tarihinde imzalanması Soğuk Savaş tarihinde bir dönüm noktası olarak kabul edilirken 18 Şubat 1952 tarihinde Türkiye'nin NATO'ya üye olması da Türkiye'nin Batı bloğu ile olan ittifakının kurumsallaşması açısından Türk Dış Politikası'ndaki en önemli siyasi gelişmelerden biri olarak kabul edilmektedir. Dönemin Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü 18 Şubat 1952 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'nde yaptığı konuşmada NATO Anlaşmasını "... başlangıcında ulvi bir sadelikle tasrih edildiği veçhile, Birleşmiş Milletler Andlaşması'nın gaye ve prensiplerine iman olan; demokrasi, fertlerin hürriyeti ve adaletin hükümlerine prensiplerine müstenit bütün bir medeniyetin korunması azmiyle mütahalli bulunan; refah ve istikrar gibi insani iki gayenin sağlanması kaygusu ile barış ve güvenliğin el birliği ile muhafazası kararını taşıyan milletlerin eseri" olarak tanımlarken Türkiye'nin NATO'ya üyeliği 1950'li yıllarda Türk siyasi elitleri tarafından demokratikleşmenin ve Türkiye'nin bağımsız, güvenliğini sağlamış ve Batılı ülkelerle eşit bir şekilde dünya siyasetinde etkin bir aktör olarak var olabilmesi için en önemli adımlardan biri olarak kabul edilmektedir.

NATO üyeliği Türkiye siyasetinde Batılı olmak/Batının eşit bir parçası olmak ile özdeşleştirilmekle birlikte bu jeopolitik temsilin zaman içerisinde, özellikle de kriz dönemlerinde, değişikliğe uğradığı görülmektedir. Elbette, Türkiye'nin NATO'ya üyeliğinin ve NATO'nun Türkiye siyasetindeki temsilinin Türk-Amerikan ilişkileri çerçevesinde şekillendiğini söylemek mümkündür. Bu bağlamda 1964 tarihli Johnson Mektubu ve 1974 tarihli Kıbrıs Barış Harekâtı Türk siyasi hayatında Türk-Amerikan ilişkilerinin sorgulanıp eleştirildiği en çarpıcı iki olay olmuştur. Yine aynı dönemde Kıbrıs Barış Harekâtı'nın ardında 5 Şubat 1975 tarihinde ABD'nin Türkiye'ye silah

14 Doç. Dr., Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

15 Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

ambargosu uygulamaya başlaması hem Türk kamuoyunda hem de siyasi elitler arasında büyük tepkiyle karşılanmıştır. Bu bağlamda Amerika karşıtı ve NATO karşıtı söylem özellikle 1965 yılında Türkiye İşçi Partisi (TİP)'nin de TBMM'ye girmesi ile birlikte Türk siyasetinde daha fazla yer bulmuş, daha önceleri özgür ve demokratik dünyanın bir kurumu olarak temsil edilen NATO bu dönemde emperyalist Batı ittifakının üçüncü dünya ülkelerini sömürsünde kullandıkları bir araç olarak resmedilmiştir. Yani 1950'lerde NATO Türkiye'nin bağımsızlığının bir göstergesi ve hatta güvencesi olarak düşünülürken 1960'lı yılların ikinci yarısında ve 1970'li yıllarda ABD'ye bağımlılığının en önemli sembolü olarak kullanılmıştır.

Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye'nin NATO'ya üye olma sürecinde NATO'nun Türk siyasi elitlerinin söyleminde jeopolitik olarak nasıl temsil edildiğini ve bu jeopolitik temsilin Soğuk Savaş'ın yumuşama döneminde söylemsel ve pratik olarak nasıl değiştiğini incelemektir. Devlet kimliğinin inşası ve zaman içerisinde yeniden üretilmesi, devletin ve devlet dışı aktörlerin temsili pratikleri aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bu da dış politika yapım sürecini etkileyen önemli unsurlardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla siyasi elitlerin temsil pratiklerindeki bu değişimi incelemek bu dönemde hem Türkiye'nin devlet kimliği inşasını hem de dış politika yönelimlerini anlamaya yardımcı olacaktır.

Çalışmada Türk siyasi elitlerinin başlangıçta NATO'yu jeopolitik olarak nasıl tahayyül ettiklerinin yanı sıra 1960'lar ve 1970'ler boyunca Kıbrıs sorunu, afyon meselesi ve ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı silah ambargosu gibi Türkiye'nin Yunanistan ve ABD ile ilişkilerinde yaşanan derin krizler çerçevesinde Türk siyasi söyleminde NATO'nun temsilinin ne gibi değişimlere uğradığı da analiz edilecektir. Eleştirel jeopolitik kuram çerçevesinde bu çalışmada "jeopolitik temsil" kavramı kullanılacaktır. Buna göre jeopolitik temsiller ancak önemli kararlar alınması gerektiğinde veya bir kriz meydana geldiğinde daha belirgin hale gelmektedir. Jeopolitik bağlamdaki büyük değişiklikler genellikle jeopolitik vizyonların yeniden formüle edilmesini, dış politika değişikliklerini kabul etmek ve haklı çıkarmak için gerekli olan coğrafi temsillerin yeniden ifade edilmesini getirir. Bu tür temsil pratikleri devlet görevlilerinin dış politika söylemleri, akademik/yarı-akademik analizler, siyasetçilerin ve gazetecilerin yazı ve konuşmaları, farklı siyasi aktörlerin jeopolitik söylemleri ve hatta popüler medya araçları vasıtasıyla incelenebilmektedir. Pratik/Eylemsel jeopolitik devlet seçkinlerinin jeopolitik söylemlerini ve bu yolla da dış politika pratiklerini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda bu çalışmada pratik/eylemsel jeopolitik yoluyla Türkiye'nin NATO'ya üye olduğu 1952 yılında ve Türk-Amerikan ilişkilerinde yaşanan krizler çerçevesinde 1964-1979 yılları arasında iktidar ve muhalefet

parti temsilcilerinin ve hükümet üyelerinin TBMM'de özellikle dış politika bağlamında yaptıkları tartışmalar/konuşmalar/yazışmalar değerlendirilerek NATO'nun Türk siyasi hayatındaki jeopolitik temsilindeki değişimler incelenecektir.

Bu çalışma üç temel bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde kuramsal çerçeve çizildikten sonra Türkiye-NATO ilişkilerinin tarihsel bir arka planı verilecek, daha sonra TBMM'deki tartışmalar temel alınarak Türk siyasi elitlerinin söyleminde NATO'nun jeopolitik olarak nasıl temsil edildiği incelenecektir. Bu çerçevede NATO'ya giriş dönemindeki tartışmalarla kriz dönemlerindeki tartışmalar incelenerek karşılaştırılacak ve jeopolitik temsildeki farklar ve bunun dış politika yapım sürecine etkileri tartışılacaktır.

TÜRKİYE'DE NATO KARŞITI SİYASETİN GELİŞİMİNDE YÖN HAREKETİ'NİN ROLÜ

Gökhan ERDEM¹⁶

Dış politikanın, sivil toplumun ve siyasal aktörlerin etkilerine en kapalı siyasal alan olduğu görüşü genel bir kabul görmektedir. Nitekim Dünya'nın en demokratik ve çoğulcu, siyasal ve sosyal aktörlerin en güçlü ve etkili olduğu ülkelerinde bile dış politika ve güvenlik konularının “siyasaldan” çok “kamusala” dair görülen ve daha çok, devletin, toplumun etki alanına en kapalı katmanlarında tutulan politik çıktılar ve süreçler olduğu görülmektedir. Bu durum özellikle demokrasisi gelişmemiş ülkelerde çok daha belirgindir. Dış politika ve siyasal alan arasındaki ilişki açısından, Türkiye Cumhuriyeti de bu bağlamda verilecek en iyi örneklerden biridir. Dış politika ve güvenlik alanı çok uzun bir süre siyasal etkinin en az olduğu alan olagelmıştır. Dış politika siyasal elitlerin karar verdiği ve kimi zaman tabulaştırdığı bir nitelik kazanmıştır.

Dış politika meselelerinin adeta bir tabu niteliği kazanmasının belki de en karakteristik örneklerinden birini, Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'ndan sonra şekillendirilen “Batı Bağlantısı” ve bu bağlamda NATO üyeliği oluşturmaktadır. Özellikle 1947'de Truman Doktrini'nin ilanı ve Ankara'nın bu doktrini kabulünün ardından yeniden şekillendirilen “Batı Bağlantısı” sorgulanamaz bir tabu halini almış, bu çerçevede 1952'de gerçekleşen NATO üyeliğiyle bu daha da pekiştirilmiştir. Türkiye'nin Batı Bloğu içinde konumlanması siyasal elitlerin hatta tamamına yakınının konsensüsüyle gerçekleşmiş; o dönemdeki güçlü ya da güçsüz tüm sosyal sınıflar siyasal elitlerin bu yöndeki kararını desteklemiş ya da suskun kalmıştır. Bu dönemde Türkiye solunun çok cılız karşı çıkışları ise estirilen anti-komünist hava ve bu çerçevede gerçekleştirilen anti-demokratik eylemlerle kolaylıkla önlenebilmiştir.

Mevcut durum 1960'lı yıllarda ise çok hızlı bir biçimde değişecektir. Bu uzun on yıl içinde dış politika meseleleri üstelik adeta tabu niteliği kazanan Batı

16 Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

Bağlantısı yoğun bir biçimde sorgulanmaya başlanacaktır. Söz konusu gelişmenin birkaç nedeni bulunmaktadır. Öncelikle, Soğuk Savaş içinde Yumuşama Dönemi başlamış, dünya üzerinde hem sosyalist kamp büyümüş hem de sosyalist ve anti-emperyalist fikirler NATO ülkelerinde dahi geniş destek bulmuştur. Türkiye’de de 1950’lerde hızla gelişen kapitalizm büyük bir sosyo-ekonomik ve siyasal dönüşüm başlatmış, 1961 Anayasası’yla çoğulcu bir demokrasiye geçiş ülkenin siyasal gündemini hızlı bir değişime sokmuştur. Bu durum Türkiye’nin II. Dünya Savaşı sonrasındaki geleneksel dış politika çizgisinin ve bu bağlamda dış politika tabularının da sorgulanmaya başlamasını sağlamıştır.

İşte bu konjonktür içinde ortaya çıkan ilk ve en önemli hareketlerden biri de Yön Hareketi olacaktır. Aralık 1961’de çıkmaya başlayan ve (kapatıldığı 5 Haziran 1963-25 Eylül 1964 tarihleri arası dışında) Haziran 1967’ye kadar 222 sayı olarak yayınlanan Yön Dergisi etrafında toplanan aydınlardan oluşan Yön grubunun ortaya çıkışı da derginin ilk sayısında yayınlanan “Yön Bildirisi” ile olacaktır. Bildiri çeşitli sosyal sınıflardan ve kesimlerden gelen kişiler tarafından imzalanmıştı. 27 Mayıs Devrimi sonrasında başlayan planlı ekonomi çalışmalarını destekleyen ve devletçiliği bir kalkınma modeli olarak esas alan argümanlara dayanmaktaydı. Fakat dergi yayın hayatına başladıktan sonra hızlı bir biçimde daha sola kayarak Türkiye’ye sosyalist bir alternatif sunan bir entelektüel platforma dönüştü. Dergide çıkan tarihsel materyalist analizlerin kullanıldığı yazılarda Türkiye’nin az gelişmişliği kaçınılmaz biçimde emperyalizmle ilişkilendirilecektir. Yön çizgisinin Kemalizmle yakın bağı da Türkiye analizlerinin ve sosyalizm tahayyüllerinin anti-emperyalizme dayanmasının önemli bir nedeniydi. Türkiye Cumhuriyeti Kurtuluş Savaşı gibi anti-emperyalist bir mücadeleyle kurulmuş ve siyasi bağımsızlığını iktisadi bağımsızlığı olmadan koruyamayacağını bilen bir kadro tarafından yönetilmişti. Bu bağlamda devletçi kalkınma modeli emperyalizme karşı bir bağımsızlık modeli olarak da görülmekteydi. Oysa II. Dünya Savaşı’ndan sonra Türkiye hem siyasi hem de iktisadi olarak emperyalizmin ağına düşmüştü. Üstelik bu Türkiye’deki gerici toprak ağaları sınıfı ve burjuvazinin de işbirliğiyle yapılmıştı. Bu yüzden emperyalizm ile yerli işbirlikçileri arasındaki bağın kırılması, Türkiye’de sosyalist bir rejim kurulması açısından asli bir önemi haizdi.

Söz konusu analiz kaçınılmaz biçimde Türkiye’nin Batı Bağlantısının sorgulanmasına hatta bu bağlantının ortadan kaldırılmasına dayanan görüşlere dergide çok daha sık yer verilmesine yol açacaktır. Özellikle Kıbrıs meselesinin toplumda dış politika konularına ilgiyi daha fazla arttırdığı dönemde Yöncüler dış politika meselelerine yazılarında daha fazla yer vermeye başlamış; Türk dış politikası, Dünya’daki gelişmeler, 3. Dünya Hareketi’nin yükselişi, özgürlük mücadeleleri gibi temalar Doğan Avcıoğlu, Mümtaz Soysal, İlhan Selçuk gibi

esas kadroyu oluşturan yazarlar tarafından sıklıkla işlenmiştir. Ayrıca Haluk Ülman ve Türküye Ataöv gibi dış politika uzmanı akademisyenler de Yön dergisi platformunu da kullanarak Türk üniversitelerinde “yeni bir dış politika analizinin ve retoriğinin” doğmasında çok önemli bir rol oynayacaklardır.

Bu çerçeve içinde Türk dış politikasının tabularından olan; Türkiye-ABD İlişkileri, Türkiye'nin NATO üyeliği, Türkiye'deki NATO ve ABD varlığı ve etkisi gibi olguların tartışmaya açılmasında Yön dergisi çok önemli hatta kurucu bir rol oynamıştır. Toplumun dış politika konuları hakkında bilgisinin, karşıt bilgisinin oluşmasında Yön yazarlarının büyük katkıları olmuştur. 1960'lar, kamuoyunun dış politika üzerindeki etkisinin belirgin bir biçimde arttığı dönem olacaktır. Yöncüler dış politika meselelerini sadece tartışmaya açmamışlar özellikle Doğan Avcıoğlu'nun yazılarında görüldüğü gibi Türkiye'ye sosyalist ülkelerle ve 3. Dünya ile yakınlaşma gibi farklı alternatifler de sunmaya çalışmışlardır.

Yön dergisi özellikle yeniden yayın hayatına başladığı 1964'e kadarki ilk döneminde Türkiye solunun yegâne yayın organı olarak neredeyse tüm solcu düşünürler tarafından kullanılan ya da takip edilen bir platform olması nedeniyle özellikle üniversite öğrencileri ve küçük burjuva aydınlar arasında sosyalist fikirlerin yayılmasında çok önemli bir rol oynayacaktır. Bu minvalde Yön Hareketi'nin 1960'ların özellikle sonlarından itibaren güçlenen ABD ve NATO karşıtı sol muhalefetin doğuşunda önemli bir katkısı olmuştur.

Bu tebliğde, Yön Hareketi'nin ideolojik temelleri ele alınarak dış politika konularıyla ilişkileri ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu çerçevede, Yön yazarlarının (özellikle Doğan Avcıoğlu çizgisiyle en uyumlu çekirdek kadronun) Türkiye-ABD İlişkileri, NATO ve Türkiye'nin NATO üyeliği ile ilgili görüşleri aktarılacaktır. Son olarak Yön Hareketi'nin Türk dış politikası ve NATO karşıtı siyasetin gelişimindeki kurucu niteliği vurgulanmaya çalışılacaktır. Tebliğde Yön dergisi arşivi, başta Doğan Avcıoğlu olmak üzere Yön Hareketi içinde yer alan isimlerin eserleri ve konuyla ilgili ikincil literatür kullanılacaktır.

İRAN GÜVENLİK DOKTRİNİ PERSPEKTİFİNDEN NATO VE BÖLGESEL ETKİLERİ

Çağatay BALCI¹⁷

Devletlerin güvenlik doktrinleri, tarihsel tecrübeler, jeopolitik gerçeklikler, yerleşik siyasal ve stratejik kültür gibi farklı bileşenlerin bir araya gelmesi ile şekillenmektedir. Söz konusu bileşenlerin değişime dirençli veya nispi statik yapısal ve nitel özellikleri dolayısıyla güvenlik doktrinlerinde değişim gözlemlenmesi son derece istisnai bir durum yaratmaktadır. Bunun yerine, güvenlik doktrinlerinin büyük ölçüde ve çoğunlukla dönüşüm eğilimi gösterdiğini; özellikle jeopolitik gerçeklikler, siyasal ve stratejik kültürde dışsal gelişmelerin kaynaklık ettiği etkilerin dönüştürücü bir rol oynadığını ileri sürmek mümkündür. Bu bağlamda, güvenlik doktrinlerinin yapısal temellerini koruyarak, yeni gerekliliklere uyum sağlanması motivasyonu doğrultusunda dönüşüm gösterebildikleri saptanabilmektedir.

Bununla birlikte, güvenlik doktrinlerinde sıkça gözlemlenen dönüşüm eğilimlerine karşın, doktrin değişimleri ise bir takım istisnai koşulların mevcudiyetine bağlı olarak kendisini gösterebilmektedir. Bu koşullar, savaşlar/işgaller, iç çatışmalar, devrimler ve ardından gelişen ulus inşası veya devlet inşası süreçlerinde ortaya çıkmaktadır. Bu süreçlerde güvenlik doktrinleri yapısal temelleri bağlamında ciddi bir sarsıntıya uğramakta; güvenlik doktrinlerini oluşturan bileşenler (tarihsel tecrübeler, jeopolitik gerçeklikler, siyasal ve stratejik kültür vb.) nitelik olarak değişim göstermekte veya yeni bir perspektif doğrultusunda yeniden biçimlendirilmektedirler.

1979 İslam Devrimi sonrasında İran'ın güvenlik doktrini söz konusu çerçevelerde ele alındığında, radikal bir doktrin değişiminin somut yansımaları görülebilmektedir. Siyasal devrim süreci sonrasında güvenlik doktrini bileşenlerinin değişime uğradığı İran'da söz konusu bileşenlerin her biri devrimci ideoloji doğrultusunda yeni anlamsal ve nitel karşılıklarla yeniden

17 *Doktora Adayı, Milli Savunma Üniversitesi, Uluslararası Güvenlik ve Terörizm*

şekillendirilmişlerdir. Bu bağlamda, güvenlik doktrinine yön veren yeni perspektifler; tehdit, dost-düşman tanımlamaları ve şemalar temel olarak devrim öncesinde devrimci aktörlerin sahip oldukları ideolojik çerçevede karşılık bulmuştur. Söz konusu durum öncelikle İran'ın yakın tarihte yaşadığı işgal ve özellikle doğal kaynakları üzerindeki yabancı denetimi tecrübelerinin yol açtığı Batı karşıtlığı ve anti-emperyalizm tutumlarında gözlemlenmektedir. Bu durum İslam Devrimi'nin öncü kadroları ve devrim ideolojisi açısından Batı ve emperyalizmin özdeşleştirilmesine; bu özdeşimin, devrim sonrası güvenlik doktrinine yön veren dikotominin bir parçasını oluşturmasını beraberinde getirmiştir. En yalın ifadesi ile Batı ve emperyalizm özdeşimini ifade eden “müstekbirler” kavramı ile “emperyalizm tarafından ezilenler ve sömürülenler” anlamını taşıyan “mustazaflar” kavramının oluşturduğu dikotomi ve genel kategorizasyon güvenlik doktrinini oluşturan diğer bileşenleri de bu doğrultuda biçimlendirmiştir.

Buna göre, devrim sonrasında başat güvenlik alanı haline gelen rejim güvenliği ve karşı-devrim hareketleri ile mücadelede İslam Cumhuriyeti rejimi, mustazafların koruyucusu olarak kodlanırken, karşı-devrimci hareket ve aktörler ise “müstekbirlerin işbirlikçileri” biçiminde kabul edilmişlerdir. Diğer yandan, jeopolitik bağlamda değerlendirildiğinde, devrimin hemen ardından başlayan İran-İrak Savaşı, “müstekbirlerden destek alan Saddam rejimi tarafından dayatılan bir savaş” ve “kutsal savunma” süreci olarak nitelendirilmiştir. Bu çerçevede, “büyük şeytan” olarak nitelendirilen ABD ve “ABD emperyalizminin kurumsal karşıtlığı ve aracı” olarak tanımlanan NATO, İran güvenlik doktrini açısından ana tehditler olarak belirlenmişlerdir.

Bu kategorizasyon İran'ın, bölgesel düzeyde, diğer devletleri ABD ve NATO ile ilişkili “işbirlikçi rejimler” ve “mustazaflara destek sunan devletler” biçiminde şematik bir düzeyde değerlendirmesini beraberinde getirmiştir. Bunun sonucunda İran güvenlik doktrini açısından ABD ve NATO'nun, İran'ın yakın çevre havzası ve Ortadoğu coğrafyasındaki varlığı; bölge ülkeleri ile işbirlikleri ve operatif hamleleri, temel tehditler olarak algılanmış ve karşı konulması/karşı tedbirler geliştirilmesi gereken durumlar olarak kabul edilmiştir.

NATO'nun, Ortadoğu'da, terörizmle mücadele, barış gücü, ortaklık ve işbirliği, eğitim programları ile barış ve istikrar adına yürüttüğü faaliyetler, İran'ın, bölgesel düzlemde ve yakın çevresinde, asimetrik bir strateji doğrultusunda devlet dışı silahlı aktörler aracılığıyla bu faaliyetlere karşı koyma motivasyonunu güçlendirmektedir.

Bu durum, NATO'nun operatif faaliyet yürüttüğü veya işbirliği-eğitim programları uyguladığı ülkelerde, İran destekli; askeri, ideolojik ve finansal açılardan İran'ın yoğun desteğini alan devlet dışı silahlı aktörlerin üç farklı boyutta şiddet sarmalı ve çatışma ortamını derinleştirmesine yol açabilmektedir.

Söz konusu boyutlardan ilki, İran destekli devlet dışı silahlı aktörlerin, NATO'nun operatif faaliyetleri; bilhassa terörizmle mücadele faaliyetleri yürüttüğü ülkelerde, NATO güçlerine yönelik saldırılarda bulunmaları, terör örgütlerine karşı ise öznel tutum ve hedefleri doğrultusunda yaklaşım ortaya koymaları sebebiyle bu süreçlerde amaçlanan etkinliğin elde edilememesidir. İkinci olarak, NATO'nun operatif faaliyet yürüttüğü ülkelerde İran destekli devlet dışı silahlı aktörler, NATO'nun ilgili ülkedeki varlığını "işgal" olarak nitelendirmekte, bu durumun ilgili ülkedeki siyasi, toplumsal veya ekonomik sorunların ana kaynağı olduğu yönündeki temalar ile propaganda stratejileri uygulamakta ve bunun sonucunda NATO güçlerine karşı şiddete teşvik kendisini göstermektedir. Son olarak, NATO ile işbirliği ilişkisi geliştiren ülkelerde ise yine İran destekli gruplar tarafından terör ve sabotaj eylemleri, propaganda faaliyetlerine başvurulmaktadır. Bu boyutların tümünde kendisini gösteren süreçler ilgili ülkelerde barış, güvenlik ve istikrarın zedelenmesine, şiddet ve çatışma ortamının derinleşmesine yol açmakta; bu durum orta ve uzun vadede bölgesel düzeyde olumsuz sonuçlar yaratmaktadır.

Bu çerçevede, bu çalışma kapsamında, Afganistan ve Irak başta olmak üzere söz konusu çatışma ortamlarında İran destekli devlet dışı silahlı aktörlerin faaliyetleri ve bu faaliyetlerin bölgesel güvenlik adına ortaya çıkardığı olumsuz etkiler incelenecektir. Bu bağlamda, İran'a komşu bir NATO üyesi ülke olan Türkiye, istisnai niteliği doğrultusunda bir analize tabi tutulurken, İran'ın yakın çevre havzası ve Ortadoğu bölgesinde NATO-İran destekli devlet dışı silahlı aktörler karşılığının bölgesel güvenlik açısından sonuçları ortaya konmaya çalışılacaktır.

NATO'NUN GENİŞLEME POLİTİKASI, KAFKASYA VE TÜRKİYE İLE İLİŞKİLER

Yıldız DEVECİ BOZKUŞ¹⁸

Bilindiği üzere II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte Batı dünyası ile Sovyetler Birliği arasında rekabetin sürdüğü iki kutuplu bir dünya düzeni meydana gelmiştir. Soğuk Savaş olarak da bilinen bu döneme uzun yıllar Batı dünyası ile Sovyetler arasında yaşanan güvenlik ve savunma konularındaki sorunlar damgasını vurmuştur. Türkiye de bu süreçte SSCB'den gelebilecek olası tehditler karşısında bir güvenlik ve savunma şemsiyesi olarak gördüğü NATO'da yer almaya başlayarak adeta yüzünü Batıya çevirmiş ve Batı bloğu içinde yer almaya özen göstermiştir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte iki kutuplu dünya düzeninin de sona erdiği sıklıkla gündeme gelmeye başlamıştır. Ancak uluslararası konjonktürde yaşanan gelişmelerle beraber uluslararası ilişkilerde yaşananlara bakıldığında her ne kadar Fransa tarafından NATO'nun "beyin ölümünün gerçekleştiği" ifade edilsede NATO'nun halen güvenlik, savunma ve stratejik açıdan büyük bir öneme sahip olduğu bir kez daha görülmüştür.

Bu çalışmada öncelikle Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle birlikte Kafkasya bölgesinde Rusya'nın izlediği politikalar ve bu politikaların Sovyet coğrafyasında yarattığı sorunlar ele alınacaktır. Bu kapsamda başta Gürcistan olmak üzere NATO ve AB üyeliği konularıyla gündeme gelen Ukrayna ve SSCB sonrası bu coğrafyada kurulan diğer ülkelerin üyelik yolunda attıkları adımlar, ödedikleri bedeller ve NATO'nun bölge ülkeleriyle hangi alanlarda işbirliğinin olduğu üzerinde durulacaktır. Daha sonra NATO'nun genişleme politikalarının Batı dünyası, Türkiye ve Sovyet sonrası coğrafyada nasıl karşılandığı, genişlemenin bölgesel ve küresel çapta ne tür etkilerinin olduğu, genişleme politikalarının başta enerji güvenliği, gıda, güvenlik, terörizm, ekonomi ve caydırıcılık konularında yaratmış olduğu sorunlar üzerinde durulacaktır. Genişlemenin NATO'ya ekonomik açıdan getirdiği sorumluluklar ve ileride

18 Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü

NATO'ya üye devletlerin sayısının artmasının NATO'nun gelecekteki gücü ve caydırıcılığı konularındaki etkileri de değerlendirilecektir. Özellikle Rusya Ukrayna Savaşı'yla birlikte yeniden gündeme gelmeye başlayan paralı askerler sorunu, cihatçı örgütlerin Kafkasya'ya yerleştirilmeye başlandığı iddiaları ile savaş sırasında Ukrayna'ya yönelik NATO'nun sağladığı askeri ve lojistik desteklerin hangi alanlarla sınırlı kaldığı ve bu tür desteklerin gelecekte ne tür sorunların yaşanmasına sebebiyet verebileceği hususları ele alınacaktır.

Çalışmada ayrıca NATO'nun genişleme politikası çerçevesinde müttefiklerarası ilişkiler, NATO'nun özellikle de Güney Kafkasya ülkeleri açısından giderek artan önemi ve mevcut durumda enerji, ulaşım, güvenlik ve altyapı açısından NATO'nun bölgeye bakışı da değerlendirilecektir. Bu noktada Rusya Ukrayna Savaşı'yla birlikte NATO ve AB ülkeleri açısından Güney Kafkasya bölgesinin özellikle de alternatif enerji güzergahı ve temini noktasında artan önemi detaylı bir şekilde ele alınacaktır. Özellikle Karabağ Savaşı'nın ardından 2021 ve 2022'de uluslararası kuruluşlar, AGİT, BM ve Brüksel'in Güney Kafkasya'ya yönelik mevcut sorunların çözümü konusunda izlediği yeni yol haritaları, ekonomik yatırımlar ve sundukları desteklerin bölge üzerindeki etkileri de değerlendirilecektir.

Çalışmada ayrıca NATO ittifakında yer alan ülkeler kapsamında özellikle de Türkiye'nin dış politikada yaşadığı bazı temel sorunların S-400, F-16, Ermeni sorunu, Patriotlar, Suriye vb. konuların NATO müttefikleri tarafından nasıl değerlendirildiği, müttefiklerarası ilişkiler bağlamında Türkiye'nin NATO üyesi ülkelere ile yaşadığı sorunlar da genel hatlarıyla ele alınacaktır. NATO'nun üye ülkelere dair izlediği mevcut politikalar ile birliğe yeni üye olmak isteyen ülkelere dair nasıl bir yol izlendiği de çalışmada ele alınacak hususlar arasında yer alacaktır. Özellikle Ukrayna'da yaşanan savaşla birlikte adeta yeniden dirilmiş olan NATO'nun gelecek için yeni bir konsept arayışı içinde olduğu da göz önünde bulundurularak müttefiklerin konsolidasyonu ve silahlanma konusunda müttefiklerin izledikleri politikalara da yer verilecektir. Özellikle Kafkasya'daki son gelişmelerle birlikte NATO'ya üye olmayan Finlandiya, İsveç gibi tarafsız ülkelere artan güvenlik kaygılarının başta bu tarafsız ülkeler olmak üzere pek çok yeni aday ülkenin NATO'ya dahil olma konusunda bir arayış içerisine gireceklerine de değinilecektir.

Avrupa güvenlik mimarisinin yeniden konuşulmaya başlandığı son dönemlerde iki kutuplu yeni bir dünya düzeninin NATO üyesi ülkeler tarafından yeniden şekillendirildiği ve ittifak dışında kalan Kafkas ülkeleri ile olan ilişkilerin de bu süreçte yeniden konuşulduğuna da yer verilecektir. Özellikle NATO ve AB'nin Çin'in Bir Kuşak Bir Yol Projesi'nin bir güzergahı üzerinde yer alması nedeniyle de Güney Kafkasya'ya yönelik izledikleri politikalar da çalışma kapsamında değerlendirilecektir. Çalışmada genel hatlarıyla NATO'nun Soğuk

Savaş döneminin ardından Kafkasya ve Orta Asya'ya yönelik izlediği politikalar ile bölgenin artan jeopolitik ve jeostratejik önemi üzerinde de durulacaktır.

Sonuç olarak kuruluşundan bugüne gelinen noktada gerek bölgesel gerekse küresel çapta yaşanan gelişmelerin NATO'nun hem konsolidasyonu hem de kuruluş ilkelerinin temelinde yer alan savunma ve güvenlik konularına adeta bir geri dönüş döneminin yaşandığına yer verilecektir. Çalışmada ayrıca Rusya ve Çin'in NATO'nun genişleme politikalarına bakış açıları ile Türkiye'nin NATO müttefikleri ile Rusya-Çin arasında izlediği denge politikası da değerlendirilecektir. Böylece Soğuk Savaş dönemi sona ermiş olsa da NATO'nun yeniden yapılandırılma dönemine girmeye başladığı, Türkiye'nin NATO ile Kafkasya ve Orta Asya ülkeleri ile ilişkiler açısından taşıdığı jeopolitik-jeostratejik önem ve bu ilişkilerin Türkiye'nin dış politikası açısından yaratmış olduğu etkiler üzerinde de durulacaktır.

SOĞUK SAVAŞ SONRASI GENİŞLEYEN NATO OPERASYONLARINDA AFRİKA'NIN YERİ VE ÖNEMİ

Sinan BARAN¹⁹

İkinci Dünya Savaşı sonrası 1945'te Potsdam Konferansı'nda alınan kararların 1948-49 Berlin Ablukası ile yerini savaşın galipleri olan ABD-İngiltere-Fransa ve Sovyetler Birliği arasında yaşanan derin ideolojik ayrıma bırakması 1949'da NATO'nun bir askeri ittifak olarak Atlantik boyunca komünizmin yayılmasını engellemek amacıyla kurulmasına ve Avrupa'da yayılmasına yol açtı. Soğuk Savaş'ın temsili olarak başladığı yer olan Berlin'de şehri ikiye ayıran duvarın 1989'da yıkılmasıyla birlikte Soğuk Savaş da fiili olarak sona erdi. 1990'lardan itibaren başlayan NATO'nun varlık amacının ve işlevinin sorgulanması 2022'de gerçekleşen Rusya'nın Ukrayna'yı işgali ile tekrar gündeme geldi. İsveç ve Finlandiya'nın Rusya'dan algıladıkları tehdit dolayısıyla NATO'ya katılma istekleri bu askeri ittifakın varlığının hala ne denli önemli olduğuna işaret ediyor.

NATO'nun üyeleri bakımından Orta ve Doğu Avrupa'da 1990'lar ve 2000'lerde genişlemesine ek olarak Soğuk Savaş sonrası dönemde NATO'nun ilgilendiği konular Atlantik ya da Batı dünyasını da coğrafi olarak aştı. 11 Eylül 2001 saldırıları sonrası ABD'nin uluslararası terörizme karşı başlattığı savaş ve sonrasında 2001'de Afganistan ve 2003'te Irak'a yönelik gerçekleştirilen askeri müdahaleler NATO politikalarına geride bıraktığımız 21 yıllık süreçte yön verdi. NATO'nun Soğuk Savaş sonrası dönüşen politikasında komünizmle mücadele yerini köktendencilik ve uluslararası mücadeleye bıraktı (Edström ve Gyllensporre, 2012: 10). Her ne kadar bu tehdide bir de Rusya'nın Ukrayna'yı işgaliyle birlikte yenilenen bir Rus tehdidi eklense de uluslararası terörizmle mücadelede sona gelindiğini söylemek doğru olmaz.

2009'da Aden Körfezi'nde Somalili korsanlara karşı başlatılan Okyanus Kalkanı Harekâtı ve 2011'de NATO'nun Libya'ya olan askeri müdahalesi

19 Öğr. Gör.Dr., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

örgütün Afrika'daki varlığını gösteren en önemli iki müdahale oldu. Ayrıca, Afrika Birliği ve NATO arasında gerçekleşen işbirliğinin sonucu olarak NATO Afrika kıtasındaki askeri varlığını dolaylı yoldan arttırmıştır (Kasaija, 2013; Smith-Windsor, 2013; Gyllensporre, 2012; Akuffo, 2011; Segell, 2011; Gompert, 2006). Örneğin, NATO 2005-2007 yılları arasında Sudan'daki Afrika Birliği barışı koruma gücü olan AMIS'e lojistik ve askeri eğitim desteği vermiştir. Ek olarak, Somali'deki Afrika Birliği misyonu AMISOM'a Haziran 2007'den beri yardım sağlarken Afrika Birliği'nin barışı koruma güçlerine de askeri eğitim vermektedir.

NATO'nun Afrika'daki askeri varlığı tıpkı Asya'da ve Akdeniz'de olduğu gibi örgütün en güçlü üyesi olan ABD'nin ulusal çıkarlarıyla doğru orantılı olarak kimi zaman artmakta kimi zaman azalmaktadır. Ancak, NATO Soğuk Savaş yıllarından itibaren Akdeniz bölgesine özel politikalar geliştirmiştir (Segell, 2011; Gyllensporre, 2010). Özellikle Afrika Birliği'nin çağrısıyla verilen askeri eğitimleri dışarıda bıraktığımız zaman Somali ve Libya'daki askeri müdahaleler tamamen ABD'nin ulusal çıkarlarıyla eşleşen müdahalelerdir. Soğuk Savaş sonrası dönemde artan uluslararası terörizm tehdidi ve bu tehdidin kaynaklarından birisi olan Afrika kıtasına yönelik olarak NATO'nun bir Afrika politikasının varlığından söz etmek çok zordur (Gyllensporre, 2010). Sorulması gereken soru ise NATO'nun bir Afrika politikası olmalı mıdır ya da böyle bir politika terörle mücadelede nasıl sonuç verir? Afrika'nın tarihsel olarak geri bırakılmışlığı ve uluslararası politikadaki ikincil pozisyonu bu politika ya da strateji eksikliğinde ne denli önemlidir?

Bu çalışma NATO'nun Afrika'daki varlığı NATO'nun bir Afrika politikasının mevcudiyetinden ziyade ABD'nin ulusal çıkarlarını korumak amacıyla Afrika'da yer aldığını iddia etmektedir. Afrika'daki yaşanan iç savaşlar ya da insani krizlere karşı herhangi bir politikası bulunmayan NATO uluslararası terörizm harici konularda kıta ile olan ilişkilerini sadece birkaç askeri eğitim aktivitesiyle sınırlı tutmaktadır. Uluslararası terörizmin kökeni olarak köktendincilikle mücadelede Somali, Kenya, Nijerya, Mozambik, Libya gibi Afrika'nın birçok farklı ülkesinde NATO'nun uluslararası terörizmle mücadele alanı mevcut olmasına rağmen buralara olan ilgisi kısıtlı kalmıştır. Afrika kıtası hem maruz kaldığı terör saldırıları açısından hem de kıtanın farklı bölgelerinde uluslararası terörizme ev sahipliği yapmasıyla özel bir ilgiyi hak etmektedir.

Afrika kıtasında yaşanan güvenlik problemlerinin NATO üyesi ülkelerin güvenliğini minimum düzeyde tehdit ettiğini iddia etmek yanlış olmayacaktır. Bu yüzden, NATO'nun "barışı koruma ve demokrasiyi tesis etme" gibi dünyanın başka bölgelerinde devreye soktuğu politikaları Afrika için göz ardı edilmiştir. Bunda Afrika'nın uluslararası politikaya ve ABD güvenliğine yönelik görece etkisizliği önemli olsa da Afrika'daki güvenlik sorunlarının çözümünde Fransa,

İngiltere ve Portekiz gibi eski sömürgeci güçler de zaman zaman önemli rol oynamaktadır (Chafer ve Cumming, 2010). Ayrıca, NATO Afrika'daki güvenlikleştirme hareketlerinde kimi zaman Avrupa Birliği ile de işbirliği içerisinde olmaktadır (Marsili, 2020; Pepper, 2015).

Arşiv araştırması ve içerik analizini içeren bu çalışmada akademik kaynaklar, resmî belgeler, sivil toplum kuruluşlarının yayınladığı raporlar ve basında çıkan haberlere ek olarak NATO'nun stratejik konseptleri de tarihsel olarak incelenecektir. Özellikle, NATO'nun stratejik konseptleri örgütün Afrika'ya dair herhangi bir politikası olup olmadığını net bir şekilde ortaya koymak için faydalı olacaktır. 2012 yılında Uppsala Üniversitesi Barış ve Çatışma Araştırmaları Bölümü'nde araştırmacı olarak bulunan Håkan Edström ve Dennis Gyllensporre'nin Pursuing Strategy: NATO Operations from the Gulf War to Gaddafi adıyla yayınladıkları çalışmada bir analiz birimi olarak stratejik konsept araştırmasını kullanmışlardır. Haziran 2022'de Madrid'de NATO'nun yeni bir strateji yayınlacağı bu dönemde bu yöntem yeniden ziyaret edilmeyi ve güncellenmeyi hak ediyor. Edström ve Gyllensporre'nin (2012) veri toplama yöntemini NATO'nun Afrika politikasını yorumlarken yardımcı bir yöntem olarak kullanmak bu çalışma açısından faydalı olacaktır. Ancak, sadece NATO belgelerinin incelenmesi bu analizi tamamlamak için yeterli olmayacaktır. NATO üyesi ülkelerin Afrika'ya yönelik NATO çatısı altında dâhil olduğu güvenlikleştirme hareketleri ve bu ülkelerin ve Afrika ülkelerinin liderlerinin yaptığı açıklamalar; akademik değerlendirmeler ve sivil toplum kuruluşları tarafından yayınlanan raporlar da analizin tamamlanmasında önemli rol oynayacaktır.

NATO-AB-TÜRKİYE ÜÇGENİNDE İŞ BİRLİĞİ VE ÇATIŞMA DİKOTOMİSİ

Kübra ÖZTÜRK²⁰

Soğuk Savaşın bitmesiyle değişen dünyadaki güvenlik gündeminin ilk sıralarında NATO'nun varlığı ve kurumsal ilişkileri yer almıştır. Soğuk Savaş sürecinde Avrupa kıtasının büyük bölümü güvenlikleri için ABD ile işbirliği içinde olmuşlardır (Açıkmeşe & Dizdaroğlu, 2013: 1). Berlin Duvarı'nın yıkılmasının ardından ise işbirliği ve çatışma dinamiklerinde değişim yaşanmış, özellikle AB üye ülkeleri güvenlikleri için ABD'ye bağımlılıklarını sona erdirerek, kendi güvenlik ve savunma politikalarını ve kurumsal yapılarını oluşturmak istemişlerdir. Esasında Soğuk Savaş döneminde; Brüksel Anlaşması, Batı Avrupa Birliği, Avrupa Savunma Topluluğu'nun oluşturulması ve Fouchet Planı gibi çeşitli girişimler olmuş ve Avrupa, kendi savunma modelini oluşturmaya çalışmıştır. Ancak, bu girişimlerin hiçbirisi ABD ve NATO'ya olan bağımlılığını koparmaya yetecek ölçüde başarılı olmamıştır. Esas gelişmeler, Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından yaşanmış; 1998 tarihli St. Malo Zirvesi'nde önemli bir adım atılarak Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası oluşturulmasına karar verilmiş, sonraki yıllarda da şekillenerek kurumsallaşmıştır. AB'nin kendi savunma politikasını oluşturmasında, Avrupa kıtasında 1990'lı yıllarda baş gösteren Yugoslavya ve özellikle sonrasındaki Kosova krizinin de etkisi olmuştur. Öte yandan, AB'nin kendi güvenlik ve savunma mekanizmasını oluşturma girişimi NATO ve ABD ile bağlarını tamamen koparması anlamına gelmemektedir. 2002 yılında kurumlar arasındaki ilk toplantı sonucunda varılan mutabakatla, taraflar arasında işbirliği ve koordinasyonun sağlanması amacıyla "AGSP üzerine AB-NATO Deklarasyonu" sağlanmıştır.

NATO-AB arasındaki ilişkinin bir diğer boyutunu da NATO'ya üye olan ancak AB'ye üye olmayan ya da AB'ye üye olan ama NATO'ya üye olmayan

20 Arş. Gör. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

ülkelerle ilişkiler oluşturmaktadır. Bu çerçevede, NATO'ye üye olan ama AB'ye henüz üye olmamış ve aday ülke statüsünde bulunan Türkiye düşünülerek ABD, Türkiye ve İngiltere arasında 2001 tarihinde kabul edilen Ankara Mutabakatı, 2002 tarihli Brüksel Zirvesi'nde benimsenen "AGSP: AB Üyesi Olmayan Avrupalı Müttefiklerin Müdahil Olmaları Hakkındaki Nice Hükümlerinin Uygulanması"na ilişkin belge (Nice Uygulama Belgesi) ve NATO'nun Aralık 2002 tarihinde aldığı kararla şekillenen, iki örgüt arasındaki işbirliği çerçevesinin bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır (Açıkmeşe & Dizdaroğlu, 2013: 4).

NATO-AB arasındaki bir diğer önemli gelişme ise, 2003 tarihli NATO kaynaklarının AB tarafından kullanılmasına ilişkin olarak oluşturulan "Berlin Artı" düzenlemesidir. Berlin Artı düzenlemesi ile iki örgüt arasında işbirliğinin artırılması amaçlanmış olsa da, ilerleyen yıllarda tarafların rasyonel çıkarları bu işbirliğinin sağlanmasını mümkün kılamamıştır. İşbirliğinden ziyade, iki örgüt arasındaki ilişkilerde "çatışmanın" hâkim olduğu görülmüştür. Söz konusu çatışmanın temelinde ekseriyetle Türkiye ve Kıbrıs'ın çift taraflı vetosu öne sürülse de ayrışma ve çatışmanın tek nedeninin bu olmadığı düşünülmektedir. Esas mesele, örgütlerin rasyonel çıkarları çerçevesinde, aldıkları kararlar ve politikalarında taviz vermekten kaçınmalarıdır.

AB koşulluluk mekanizması çerçevesinde Türkiye ile ilişkilerinde asimetrik bir ilişki modeli söz konusudur. Yani talepler ve beklentiler Türkiye'nin aleyhine olacak biçimde AB'nin "ricacı" konumunda olduğu biçimde ilerlemektedir. Öte yandan Türkiye NATO'nun bir üyesidir ve kararların oy birliği ile alınması dolayısıyla alınacak kararlarda Türkiye'nin veto kullanma hakkının olması onu "ricacı" konuma getirmektedir. Yani NATO ile AB arasında yapılacak bir işbirliği yahut alınacak bir kararı Türkiye bloke edebilir. Burada vurgulanması gereken husus AB tarafının her iki durumda da kendisini "ricacı" görmesi ve Türkiye'nin NATO'daki pozisyonunu görmezden gelmesidir. Bu durum NATO ile AB arasındaki ilişkilerde OGSP konusunda açmaza neden olmaktadır (Cebeci, 2012: 96).

Bu endişeleri gerekçesiyle Türkiye, NATO'nun imkân ve kabiliyetlerini AB tarafından onaya tabi olmadan istediği zaman kullanabilmesine karşı çıkmış; ihtiyaç halinde durum değerlendirmesi yapılmasını Kuzey Atlantik Konseyi'nin onay mekanizmasına tabi olmasını istemiştir. Bununla birlikte AB'nin, Türkiye'nin komşu bölgelerine veya ulusal çıkarlarına etki edecek bölgelere müdahalesi durumunda, Birliğin müdahale öncesinde Türkiye'ye danışması talep edilmiştir. Bir diğer talep ise, Türkiye'ye AB tatbikatlarına katılım hakkı verilmesidir (Öymen, 2001: 404).

Fransa ve Almanya Türkiye'nin AB'den bu taleplerine karşın "AB karar alma sürecine tam üye ülkelerden başkası dâhil edilemez, bu bir prensip meselesidir" şeklinde yanıt vermiştir. Türkiye'nin "NATO imkânları

Türkiye'nin izni olmadan İttifak dışı operasyonlarda kullanılamaz, bu bir prensip meselesidir” kararı buna karşılık verilmiş bir karardır. Bu konuda her iki taraftaki anlaşmazlığın halen devam ettiği görülmektedir. Ayrıca, zaman içinde Almanya gibi bazı ülkelerin Türkiye'ye açık ya da dolaylı biçimde uyguladığı silah ambargosu gibi bazı uygulamalar da işbirliği ihtimalini güçleştiren ve ikili ilişkilere zarar veren durumlardır (Kibaroğlu, 2017: 19-20).

Türkiye'nin taleplerine karşılık, İngiltere ve ABD Aralık 2001'de Türkiye'ye bir öneri paketi sunmuşlardır. Paket çerçevesinde AB üyesi Müttefiklerin NATO'ya karşı sorumluluklarına saygılı davranacakları teyit edilse de, genel itibariyle Türkiye özellikle de AB'den taleplerine bir karşılık alamamış ve AB'nin NATO imkân ve kabiliyetlerini kullanmasını engelleme yolunu tercih ederek NATO içindeki veto hakkını kullanmıştır. Bu karardan dolayı, bazı Avrupalı araştırmacılar (Missiroli, 2002: 19; Grant, 2001: 2) Türkiye'yi “esnek olmamak ve siyaseten sorunlu olmakla” itham etmişlerdir.

Bu çalışmada, AB'nin Türkiye'ye karşı sergilediği asimetrik tutum ve politika uygulamaları ile Türkiye'nin buna karşın NATO'daki blokajının işbirliği ihtimalini güçleştirdiği ve tarafların rasyonalist kurumsalcı bir perspektifle hareket ettiği ileri sürülmektedir. Taraflar ortak bir tutum geliştirmekten uzak biçimde, kendi çıkarlarını ön plana aldıkça çatışmanın süreceği ve işbirliği şansının düştüğü görülmektedir.

NATO'NUN İKLİM KRİZİYLE MÜCADELESİ

Ayşe Gülsüm ÇALIK²¹

Soğuk Savaş döneminde üyelerini herhangi bir dış saldırıya karşı savunmak amacıyla kurulan Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (NATO), kendisi gibi kurulan diğer örgütlerin aksine varlığını devam ettirmiştir. 73. yılında örgütün eskisine göre daha geniş bir alanda ve çok yönlü çalışmalar izlediği de görülmektedir. Karakterinin çok uluslu olması ve yeteneklerini değişen güvenlik ortamına uyumlu olarak güncelleyebilmesi ona esnek bir yapı kazandırmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde ittifakın güvenlik konuları arasına uzay, siber güvenlik, salgın hastalıklarla mücadele ve terörizm gibi konularla beraber iklim değişikliği de eklenmiştir.

Zamanımızın en önemli belirleyici zorluklarından biri olarak iklim değişikliği, ittifakın otuz üyesinin güvenlik ve ekonomik çıkarları üzerinde ciddi etkiler oluşturmaktadır. Diğer uluslararası örgütler iklim değişikliğine karşı mücadeleye liderlik etmek için daha donanımlı olsalar da iklim değişikliğinin güvenlik üzerinde belirgin bir etkisinin olması ve rakiplerinin faaliyet gösterdiği güvenlik koşullarını şekillendirdiği alanlarda NATO'nun oynayacağı önemli roller ortaya çıkacaktır. NATO açısından, yaşanacak olan bu hızlı değişim varlığını devam ettirdiği ortamların da aynı hızla değişeceği anlamına gelmektedir. Özellikle iklim değişikliğinden kaynaklanan göçlerin artması, istikrarsızlaşan hükümetlerin yaygınlaşması, gelir eşitsizliğinin büyümesi, su savaşlarının ortaya çıkması ve yaşanacak aşırı hava olaylarının operasyonları etkilemesi olası görülmektedir.

Temelinde askeri savunma ittifakı olarak kurulan NATO, iklim değişikliği krizinin çözümünde öncü rol oynamaya aday örgüt konumundadır. Bunun için yarım yüzyılı aşkın bir süredir çoğunlukla bilim ve araştırma perspektifinden olmak üzere çevre sorunlarını ele almaktadır. 2000'li yılların başından itibaren bir dizi çevre standardı ve yönergesi geliştirilmiştir. Buna göre iklim değişikliği konusu ilk kez 2010 Stratejik Konsepti'nde daha sonra 2014'te Yeşil Savunma

21 *Doktora Adayı, Ankara Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*

Çerçevesi (Green Defence Framework) kapsamında örgütün programına eklenmiştir. 2010 yılından bu yana da düzenli olarak yıllık yayımlanan zirve bildirimlerinde iklim sorunları vurgulanmıştır. Son olarak 14 Haziran 2021 tarihinde imzalanan İklim Değişikliği ve Güvenlik Eylem Planı ile politikalarını tamamen entegre etmeyi amaçladıkları açıklanmıştır.

İklim değişikliği konusunu sadece ekolojik ve biyolojik boyut yerine özellikle askeri bir ittifak olması nedeniyle güvenlik boyutu altında ele alan NATO, askeri faaliyetlerden ve operasyonlardan kaynaklanan sera gazı emisyonlarının azaltılması, ittifaka üye ülkelerde kullanılan silah envanterinin sıfır emisyonu uyumlu olarak dönüştürülmesi, iklim nedeniyle ortaya çıkacak krizlerle mücadele senaryolarının çeşitlendirilmesi ve yıllık olarak iklim temelli sebeplerin operasyonlara etkilerinin değerlendirilmesi gibi yapısal değişikliği sağlayacak yeni oluşumları başlatmıştır. Hava, kara, deniz ve uzay operasyonlarında da iklim değişikliğinin etkileri görülmektedir. NATO, askeri operasyonlarının karbon salınımı ile yakıt tüketimini, enerji bağımlılıklarını ve uzun, hassas tedarik hatlarını azaltan yeşil teknolojilere yatırım yaparak dayanıklılığını artırmayı amaçlayan yeşil savunma çerçevesini benimsemiştir. İttifak üyelerinin bu çerçevede emisyonlarını düzenlemeleri beklenmektedir. Aynı doğrultuda üyelerin nihai amaçları olarak askeri etkinliklerini uzun vadede artırmak ve sistemik rakipler karşısında rekabet avantajlarını sürdürmek için yeşil teknolojilere yatırım yapmalarını teşvik edilmektedir.

Arktika Bölgesi iklim değişikliğinin ittifak için bir diğer önemli konu başlığıdır. İklim krizinden en çok etkilenen bölgede okyanus akıntılarının ısı ve tuzluluk derecelerindeki değişiklikler dünyanın geri kalan akıntıları da etkileyerek içme suyu kaynaklarına zarar vermektedir. Ayrıca buzulların erimesiyle birlikte bölgede bulunan yer altı kaynaklarına erişimin artması ve kullanımı yaygınlaşacak olan deniz yolları bölgenin jeopolitik önemini arttırmaktadır. Bölgede NATO üyesi olan Norveç, Kanada, Danimarka ve Amerika Birleşik Devletleri'nin kıyısı bulunmakla beraber en uzun kıyı Rusya'ya aittir. Son olarak Arktika, Çin'in ekonomi politikalarını entegre etmesiyle beraber ittifak tarafından ayrı bir çerçevede ele alınmaya başlanmıştır. İttifakın deniz, hava ve kara gücünün bölgede birçok sorunla karşılaşacağı açıktır. İlk olarak hızla değişen hava koşullarına uygun olarak envanterin dönüştürülmesi gerekmektedir. Bölge üzerinde ozon tabakasının incelenmesi sonucu radyasyon etkisinin artması da bir diğer olumsuzluktur. Uçaklar için şiddetli rüzgarlar, görüş mesafesinin kısıtlı olması ve pistlerin buzlanması önemli sorunlardandır. Son olarak kara operasyonları için zorlu iklim şartları teçhizatın hızlı aşınmasına neden olmaktadır. NATO'nun Arktika Bölgesi'nde üsteleneceği rollerin neler olacağı bir tarafa, ittifak bölgede kullanıma uygun askeri

envanterini çeşitlendirmeye başlamıştır ve 2014 yılından itibaren düzenli aralıklarla askeri tatbikatlar gerçekleştirmektedir.

Yapılacak olan çalışmada NATO'nun iklim değişikliği ile ilgili politikaları ve mücadele yöntemleri iki ayrı başlık altında ele alınacaktır. Bunlar açıklanmış olduğu üzere ittifakın yeşil savunmaya geçiş süreci ve Arktika Bölgesi'nde izlediği politikalarıdır. Bu iki başlığın seçilmesindeki temel sebep aktörü olmayan tehdit olarak da adlandırılan iklim krizinin ittifakı en çok bu iki konu kapsamında etkileyecek olmasıdır. Çalışmada cevap aranan sorular ilk olarak askeri bir örgüt olarak NATO'nun iklim değişikliğinde üstleneceği rollerin neler olduğudur. İkinci olarak ittifaka üye devletler sıfır emisyonu dönüşüm konusunda istekli olup olmadıkları tartışılacaktır. Son olarak Arktika Bölgesi'nin NATO için önemi, ittifakın Arktika Bölgesi'yle ilgili politikalarının neler olduğu ve iklim değişikliği kapsamında Arktika Bölgesi yeşil savunma için ilk örnek mi olacağı sorularına cevap aranacaktır.

mülkiye uluslararası ilişkiler kongresi vı
NATO ve TÜRKİYE
13-14 ekim 2022

HİBRİT SAVAŞ KONSEPTİNDE AVRUPA BİRLİĞİ VE NATO'NUN İŞBİRLİĞİ

H. Kutay AYTUĞ²², İ. Fatih POZAN²³

İnsanlık tarihi boyunca var olan savaş olgusu, tarihsel süreç içinde devamlı olarak değişime uğramış, içerik ve yöntemleri koşullara göre dönüşüme uğramıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan küreselleşmenin ve teknolojik gelişimin etkisiyle, sadece devletlerin güvenlik aktörü olarak görev aldıkları güvenlik ortamı yerini, çok aktörlü (askeri birlikler, terörist unsurlar, yabancı savaşçılar, organize suç örgütleri vb.), daha az maliyetli ve istenen sonuca daha az sürede ulaşmayı amaçlayan, sınırları, cephesi ve muharebe sahası belli olmayan, sivil ve asker ayrımının olmadığı, hibrit savaş ortamına bırakmıştır.

Bu çalışmanın amacı, hibrit savaş olgusunun ve beraberinde getirdiği değişimin Avrupa Birliği (AB) ve NATO işbirliği üzerinde yapmış olduğu etkiyi incelemektir. Konunun doğası gereği bu çalışmada yöntem olarak yazın taraması kullanılacaktır. Bu amaçla kavramsal çerçevenin çizilmesi için alanda yazılmış bilimsel eserler kullanılmakla birlikte, konunun güncelliği ve hızlı bir şekilde dönüşüm geçirmesinden dolayı AB'nin ve NATO'nun yayımladığı raporlar ve notlardan da faydalanılacaktır.

Hibrit tehditlerle değişen güvenlik çevresi, güvenliğin sürekli sorgulanmasına yol açmaktadır. Son döneme kadar, AB'nin güvenlik politikası, daha çok Birliğin Komşuluk Politikası ile etrafındaki hassas bölgelerin kuvvetlendirilmesine ve yumuşak güce odaklanırken NATO'nun güvenlik politikası ise daha çok gelecek bir silahlı tehdide karşılık tekil ve kolektif olarak müttefik ülkelerin kapasitelerinin geliştirilmesine, yani sert güce odaklanmıştır. Soğuk Savaş süresince gelişen ittifak ortamında, savaşın yasal olabilmesi NATO Antlaşması'nın 5. maddesinin işletilmesini esas almıştır. Savaş ortamının

22 Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

23 Yüksek Lisans Öğrencisi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

değişmesi sonucu hibrit tehditlere karşı yalnızca yumuşak veya sert gücün yeterli gelmemesi nedeniyle, hem AB düzeyinde hem de NATO'da hibrit tehditlere hazır olunup olunmadığı sorgulanmaya başlanmıştır. Bu kapsamda NATO'nun 2014'te gerçekleşen Galler Zirvesi'nde siber saldırılara karşı 5. madde kapsamında harekete geçilebileceği açıklanmıştır. NATO'nun 2021'te gerçekleşen Brüksel Zirvesi'nde ise hibrit savaş kapsamında üye devletlere bir saldırı oluştuğunda 5. madde kapsamında karşı harekete geçileceği bildirilmiştir. Var olan tehditlerdeki değişimler, örgütlerin de canlılar gibi varlıklarını devam ettirmeleri için çevreye uyum sağlamalarına yol açmakta, tehditlerden korunmak için tedbir almaya yöneltmektedir. Bu bağlamda, AB'nin hibrit tehditlere yanıtı yeni bir olgu olmamakla beraber, özellikle Rusya'nın Kırım'ı ilhakı, Suriye İç Savaşı'ndan kaynaklanan düzensiz göçmen krizi ve yabancı terörist savaşçıların Birlik içerisinde yapmış olduğu eylemlerin artmasıyla hız kazanmıştır.

AB Komisyonu'nun 6 Nisan 2016'da yayınlamış olduğu "Hibrit Tehditler Karşı Koyma Ortak Çerçevesi-Avrupa Birliği Yanıtı" adlı ortak iletişim belgesinde dünyada tehdit ortamının değiştiğine vurgu yapılmıştır. Adı geçen belge, günümüz hibrit ortamının AB tarafından nasıl algılandığını anlamak ve Birliğin tehditlere nasıl önlemler aldığını görmek açısından önemlidir. Zira belgede Balkanlar'da ve Avrupa'nın güneyinde yaşanan gelişmelerin Avrupa kıtasının güvenliğini etkilediği belirtilmiştir. Üye ülkelere hibrit tehditlere karşı alınacak tedbirler ve NATO işbirliğine işaret edilmiştir. Üye ülkelerden tehditlerin tanımlanması, farkındalığın artırılması, dayanıklılığın inşası, önleme, krize cevap verme ve yenilenme adımlarını içerecek faaliyetlerin uygulanması istenmiştir.

Temmuz 2016'da Varşova'da gerçekleştirilen NATO zirvesi sonucunda açıklanan AB ve NATO ortak bildirisinde hibrit tehditlere karşı koyma, operasyonel işbirliğini genişletme ve uyarılma, siber güvenlik ve savunma alanında koordinasyonu artırma, tamamlayıcı, tutarlı ve karşılıklı çalışabilir savunma kabiliyetleri oluşturma, daha güçlü savunma sanayi oluşturma, tatbikatlara yönelik koordinasyonun artırılması, savunma ve güvenlik kapasitelerinin oluşturulması, ortak ülkelerin dayanımını artırma olmak üzere yedi alanda işbirliğine gidileceği bildirilmiştir.

2016 ve 2017'de Avrupa Birliği ve NATO, hibrit tehditlere karşı koyma, siber güvenlik ve savunma alanında işbirliğine yönelik olarak beş başlık geliştirmiştir. Söz konusu başlıklar Durumsal Farkındalık, Stratejik İletişim, Krize Müdahale, Dayanımın Arttırılması, Siber Güvenlik ve Savunma'dır. Bu başlıklar kapsamında faaliyetlerin gerçekleştirilmesiyle AB, NATO ve her iki örgütün üye ülkeleri arasındaki işbirliğinin geliştirilmesi hedeflenmiştir. AB ve NATO tarafından işbirliğinin arttırılmasının sağlanması, hibrit tehditlere karşı araştırmalar yapmak ve farkındalık oluşturmak için, 2017'de Helsinki'de

gerçekleşen müşterek toplantıda Hibrit Mükemmeliyet Merkezi (Hybrid Center of Excellence) kurulmuştur.

Bugün gelinen noktada, hibrit savaşın beraberinde getirmiş olduğu değişim her iki organizasyonun güçlü ve zayıf taraflarını ortaya çıkarmıştır ve işbirliğini hızlandırmıştır. Hali hazırda NATO'nun 30 üyesinden hemen hemen üçte ikisinin AB üyesi ülkeler olduğu düşünüldüğünde NATO ve AB birbirinin alternatifi değil, aksine tamamlayıcıdır. NATO tehditlere karşı kullanabileceği sert gücü ile ön plana çıkarken, AB ise daha çok yumuşak gücü ile ön plana çıkmaktadır. Bu sebeple birbiriyle ötüşen iki örgüt arasında planlamaların uyumlanmasına ve işbirliğine ihtiyaç duyulmaktadır. Bununla birlikte bu işbirliğinin gerçekleşmesinde her iki örgütün de üyelerinin zaman zaman çatışan ulusal çıkarlarından kaynaklanan sorunlar mevcuttur. Örneğin başta Fransa ve Almanya olmak üzere bazı AB ülkelerinin NATO'dan bağımsız bir AB ordusu kurma istekleri, Türkiye ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi arasında yaşanan sorunlar ve üyelerin kendi ulusal çıkarlarını öncelemelerinden kaynaklı yanlı tutumları söz konusu işbirliğinin arzulanan düzeyde ve hızda gelişmesini engellemektedir.

Bu kapsamda çalışmanın birinci kısmında, savaşın nedenleri, hibrit savaşa yönelik yaklaşımlar, hibrit savaşın getirmiş olduğu değişimler, hibrit savaş ve Rusya örnekleri üzerinden anlatılacaktır. İkinci kısımda AB'nin hibrit tehditlere yanıtı incelenerek, Birliğin kurumlarında ve üye devletlerinde hibrit tehditlere dayanımlarına yönelik olarak nasıl sorgulamalar yaptığı incelenecektir. Üçüncü kısımda, Avrupa Birliği ve NATO işbirliği kapsamında atılan adımlar incelenerek hangi faaliyet alanlarında işbirliğinin artırıldığı ortaya konulacaktır. Son olarak ortaya konulan bu bilgiler ışığında hibrit savaş konusunda AB ve NATO işbirliğinin bugünü ve geleceği değerlendirilecektir.

THE EVALUATION OF NATO'S MISSION OUTSIDE THE ALLIED TERRITORIES IN TERMS OF POLITICAL ECONOMY

Mahir TERZİ²⁴

For the North Atlantic Treaty Organization (NATO), it is possible to say that the organization is at the forefront in terms of references to security and collective defense. Looking at the founding text of the organization, it is seen that this understanding of security is interpreted within the framework of liberal values. Referring to the values of political liberalism such as democracy, individual freedom and the rule of law in the text of the Treaty, NATO, as in Article 2 of the Treaty, reveals that it bases its understanding of political economy on economic liberalism rather than mercantilism or another development model by specifying that member countries will pursue to eliminate conflict in their own international economic policies and will promote economic collaboration between any or all of them.

When the text of the North Atlantic Treaty is considered as a whole, the scope of the Treaty is limited to the security of the member states, including also economic security. This scope was expanded with the understanding determined at the Lisbon Summit in 2010. The crisis management approach expands the boundaries of the organization depending on the missions and movements outside the alliance territory. In this respect, NATO may resort to out-of-area deployments if it perceives conflicts and crises that may develop beyond its borders as a direct threat to the security of the Alliance. Article 8 of the Declaration, product of Lisbon Summit, states that it is necessary to work with other actors to contribute to an all-inclusive approach that effectively integrates political, civil and military crisis management tools inside and outside the Euro-Atlantic area. NATO considers this new situation as a more holistic approach to crisis management. However, in terms of the political economy parameter, it is debatable how successful NATO can be in this regard.

24 Dr., Kültür ve Turizm Bakanlığı

When looking at the working areas of international political economy, it is seen that security, production and trade, money and finance, even humanitarian aid, human rights and democracy are also included in the working area of political economy. However, in this paper, the place of savings in political economy will be emphasized. Statistics show that especially underdeveloped and developing countries trade in weapons from developed countries as one of the methods of evaluating their savings. According to the records of SIPRI, an international institute focused on conflict, armament, arms control and disarmament research, there are 164 countries that imported significant arms between 2016 and 2020 – These include countries that are involved in both arms exports and imports such as China.

Regionally, Asia and the Middle East are at the top in terms of arms imports. Again, although there are changes in the rankings according to the years, it is seen that the largest arms exporters are the member countries of NATO and European Union: USA, Germany, France, England, Spain and Italy. Apart from NATO and the European Union, other important countries are Russia, China, North Korea, Israel and Japan. In this sense, NATO cannot leave this market to Russia, China and North Korea, nor can it reach a consensus on this issue between the alliance members as long as the alliance members take part in this market. On the other hand, the Lisbon Summit even expressed the arguments for cooperation and strategic partnership with Russia in defense systems. However, the recent Ukraine-Russia crisis shows that NATO still has problems to deal with in the Euro-Atlantic region. In this sense, it can be claimed that NATO's mission outside the borders of the alliance may share the same fate with the decisions of the Security Council, because, albeit exceptions in the Security Council, success can only be achieved when the main members reach a consensus. In cases where any of the main members is involved, it is seen that a common attitude cannot be displayed.

As a result, within the framework of the above parameters, NATO's determination of a mission outside the borders of the alliance is controversial in terms of success. The transformation of such a mission into a behavior is also a matter of discussion in terms of international security.

The aim of this study is to evaluate the success of the crisis management approach determined in the context of the 2010 Lisbon Summit, taking into account the parameters of international political economy in the context of NATO. In terms of literature review, it is possible to say that the studies on NATO with reference to the political economy parameter are not at a satisfactory level. Therefore, the boundaries of this notification is framed to political economy parameters within the framework of NATO, crisis management approach and defense industry (arms trade). Statistical method has been used in

the study. In terms of the results, the following can be stated: It is debatable whether NATO's crisis management approach will be successful to move beyond the borders of the alliance as organizational goals and national goals can conflict.

NATO'NUN DEĞİŞEN CAYDIRICILIK YAPILANMASI

Emre İNAN²⁵

Soğuk Savaş'ın çift kutuplu güçler dengesi konjonktürünün ana bileşeni olan nükleer denge ve karşılıklı teyit edilmiş imha durumu caydırıcılığın gerek bir strateji gerekse bir teori olarak statüko koruyucu statik niteliğine işaret etmektedir. Söz konusu şartlar altında nükleer kapasitenin stratejide konumlandırılması ve karar alıcı algılamaları ön plana çıkmış ve ortaya çıkan krizler elde bulundurulan kapasitenin kullanımına dair inandırıcılık ve manipülasyonun etkin kullanımı doğrultusunda şekillenmiştir. İçinde bulunulan tehdit ortamının nispeten öngörülebilir niteliği ve üçüncü aktörler ile olan kapasite eşitsizliği caydırıcılık stratejisinin süper güçler özelinde rasyonel aktör olan devletin bir analiz birimi olarak kullanılmasına imkân sağlamış ve bu şekilde açıklanabilirlik kazanmıştır. Diğer taraftan nükleer silahların savunulamaz durumu ve devasa yıkım kapasitesi cezalandırıcı caydırıcılığı bir metod olarak caydırıcılık teorisinin yegâne aracı olarak algılanmasına hizmet etmiştir.

Bugün gelinen noktada küresel güç dengesi düzeni, tehditlerin niteliksel ve niceliksel değişimi NATO'nun bir güvenlik aktörü olarak caydırıcılık konumlanmasını doğrudan etkilemektedir. Nükleer tehditlere ilaveten, konvansiyonel, yıkıcı ve siber tehditlerin ortaya çıkışı ve bunun yanında güncel stratejik vizyon kapsamında çerçevesi çizilen etki alanı genişliği NATO'nun uyarlanmış caydırıcılık ve alanlar arası caydırıcılık gibi stratejileri tartışmasına yol açmıştır. Söz konusu stratejiler farklı tehdit aktörlerine ve tehdit türlerine karşı tekdüze bir caydırıcılık stratejisinden ziyade amaca yönelik geniş bir tedbir yelpazesini öngörmektedir. Bahsedilen tedbirler doğrultusunda caydırıcılık tipolojileri artarak inkâr, dayanıklılık, dolaşıklık gibi modeller tartışılmaktadır. Bununla birlikte tehdit-odaklı bir strateji üretimi öncelikle bu stratejileri geçerli kılacak bir kapasite inaşasını gerekli kılmaktadır. Bu doğrultuda söz konusu

kapasitenin nasıl geliştirildiği ve ittifak içi hangi tür faktörlerin etkisinde kaldığını analiz etmek önem taşımaktadır.

Nükleer caydırıcılık kapsamında nükleer şemsiyeyi sağlayan ABD-İngiltere nükleer kapasitesi ile Fransız otonom nükleer kabiliyetlerinin tehdit üretimi konusunda nasıl araçsallaştırılacağı, bunun yanında nükleer silahlara ev sahipliği yapan Türkiye, İtalya gibi üye devletlerin yaklaşımları işbirliği ve sorumluluk paylaşımı noktasında ittifak-devlet ilişkilerinin analiz edilmesine ihtiyaç göstermektedir.

Baltık ülkelerine yönelik Rus tehdidi ve yakın dönem Ukrayna saldırısı, oluşturulan çok uluslu muharebe taburları, konvansiyonel caydırıcılığın geliştirilmesi kapsamında taktik ve operatif birlikte çalışabilirlik ve bütçe ayırımı konuları ile üye devletlerin tehdit önceliklendirmesi konusunu akıllara getirmektedir.

Üye devletlerin demokratik süreçlerine yapılan müdahaleler, dezenformasyon faaliyetleri, azınlıkların kışkırtılması ve gri alan faaliyetleri ise aidiyet ve dayanıklılık bileşenleri kapsamında toplum-üye devlet-ittifak üçlüsü ilişkisinin bütünsel olarak ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

Son olarak siber tehditler ve kritik altyapılara yönelik saldırılar üye devletlere söz konusu kabiliyetlerin korunması noktasında doğrudan sorumluluk yüklemektedir.

Çerçevesi sunulan bu karmaşık tehdit ortamı yeni dönem NATO caydırıcılığının sağlanmasında ittifak-üye devlet-toplum bileşenleri arasında güçlü bir ortak akıl, aidiyet ve işbirliğinin önemine işaret etmektedir. Bu çalışmada NATO'nun son dönem caydırıcılık stratejisinin temelini teşkil eden ittifak-devlet-toplum ilişkileri analiz edilmiştir. Bu kapsamda öncelikle ittifakın-üye devlet ilişkileri karar alma ve sorumluluk paylaşımı doğrultusunda analiz edilmiş, müteakiben ittifakın üye toplumlara yönelik oluşturduğu stratejik iletişim irdelenmiştir. Analize veri oluşturan kaynaklar, resmi strateji belgeleri, NATO Genel Sekreteri açıklamaları ve NATO Kamu Diplomasisi Birimi çalışmalarıdır.

Çalışmanın varmış olduğu sonuç NATO'nun ittifak içi stratejik iletişimi başarılı bir caydırıcılık stratejisi doğrultusunda etkin bir şekilde araçsallaştırdığıdır. Konvansiyonel tehditler karşısında inkâr caydırıcılığı modelini benimseyen NATO, ortaya koyacağı kabiliyetleri geliştirmek adına ittifak-üye ilişkilerini güçlendirme yoluna gitmektedir. Bunun yanında dezenformasyon ve yıkıcı faaliyetler karşısında dayanıklılık yoluyla caydırıcılık modelini benimseyerek ittifak-toplum bağına kuvvetlendirmek adına stratejik iletişim faaliyetlerine ağırlık vermektedir. Elde edilen sonuç bizlere caydırıcılık stratejisinin üç ana bileşeninden olan iletişimin (kapasite-iletişim-inandırıcılık)

teorinin öngördüğünün aksine yalnızca caydıran-caydırılan arasında olmaktan ziyade önemli ölçüde ittifak içi bileşenler noktasında da büyük önem taşıdığını göstermektedir.

İTTİFAKTAN SOSYAL (ÖZNELERARASI) BİR GÜVENLİK KURUMUNA DOĞRU NATO'NUN DÖNÜŞÜMÜ

Uğur PEKTAŞ²⁶

İttifak, iki ya da daha fazla devletin güvenlik bağlamında işbirliği yapmak için verdikleri resmi veya gayri resmi taahhütlerdir. Bir ittifakın belirgin özelliği, ittifakı oluşturan devletlerin belirli durumlarda bir dış düşmana veya düşmanlara yönelik karşılıklı askeri destek verme taahhüdüdür. İttifaka katılan devletleri tehdit eden devlet artık bir tehdit olarak görülmediğinde veya tehdit arz edemeyecek kadar zayıfladığında, ittifakın dağılması beklenir. Çünkü ittifaka katılan devletler kendi güvenliklerini sağlamada bir dış desteğe artık daha az ihtiyaç duymaktadır. İttifak teorisyeni Stephen Walt'a göre, söz konusu bakış açısı savaş dönemi ittifaklarının neden zafer elde edildiğinde dağıldığını ve Sovyet tehdidi sona erdiği için NATO'nun zaman içinde ortadan kalkacağı beklentisini açıklamaktadır.

NATO, Sovyet Birliği'ni Avrupa'nın dışında tutmak, Almanları tekrar büyük bir dünya savaşı çıkarmasın diye kontrol altına almak ve bu iki amacı gerçekleştirmek için ABD'nin tekrar izolasyoncu politikalara girmeyip Avrupa'da düzenin yeniden inşası sürecinde etkin bir rol oynaması amaçlarıyla (o meşhur ifadeyle "Soviets out, Germans down, Americans in") kurulmuş bir ittifaktır. Sovyetler Birliği'nin 1991'de dağılması ve böylece Sovyet tehdidinin sona ermesi nedeniyle 1990'larda Uluslararası İlişkiler literatürü NATO'nun geleceğine odaklanmıştır. Realist akademisyenlerin bir kısmı NATO'nun çökeceğini iddia ederken bir kısmı ve neo-liberal kurumsalcı akademisyenler NATO'nun kurumsal yapısına ve kurumsallaşmasına atıfta bulunarak ittifakın büyük olasılıkla süreceğini savunmuştur. Robert Keohane'in rasyonalist IR kuramları diye nitelediği söz konusu grup uluslararası rejim teorilerine atıfla NATO'nun kurumsallaşmasına dikkat çekerek NATO'nun niye dağılmayacağını açıklamaya çalışmıştır. Bu bakış açısına göre, bir ittifak içinde kurumsallaşmanın

26 Arş. Gör. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

düzei ne kadar yüksek olursa, dış tehditlerde çok önemli değişiklikler olsa bile söz konusu ittifakın ayakta kalmayı sürdürmesi o kadar olasıdır. Bu ifadedeki kurumsallaşma kavramı; hem askeri planlama, silah tedariki ve kriz yönetimi gibi belirli ittifak içi görevleri gerçekleştirmekle yetkili resmi organların varlığı hem de ittifak üyelerinin nasıl kolektif kararlar alacağına dair resmi ve gayri resmi kuralların gelişmesi anlamına gelmektedir. Rasyonalist kurum ve kurumsallaşma anlayışında devletlerin kendi amaçları ve çıkarları doğrultusunda hareket eden ve sadece kar-çıkara hesabı yaparak işbirliği yapan rasyonel aktörler olduğu varsayımı benimsenmiştir.

Diğer taraftan, 1990'larda kurumları ve kurumsallaşmayı sosyal/öznelerarası bağlamda analiz eden inşacılık ve diğer teorik yaklaşımlar da zaman içinde ortaya çıkmıştır. Keohane'in reflektivist IR kuramları dediğı grup da NATO'nun niye dağılmadığını açıklamaya çalışmıştır. Grubun çıkış noktasını Karl Deutsch'un çoğulcu güvenlik topluluğı (pluralistic security community) kavramından yola çıkıp geliştirdiğı söylenebilir. Deutsch'un söz konusu kavramı, egemen devletlerin oluşturduğu bir grubun ortak bir topluluk duygusunu zaman içinde oluşturmaları neticesinde aralarındaki anlaşmazlıkları kuvvete başvurmadan çözmelerini ifade etmektedir. Deutsch'un kavramı söz konusu topluluğına ait olan devletler arasında şiddete başvurulmamasına odaklanmaktadır. Deutsch, bir güvenlik topluluğunun oluşmasında çeşitli unsurların gerekliliğine işaret etmektedir. Bunlar; ittifaka toplumlar arasında uyumlu değerler, ekonomik kazanç beklentileri, karşılıklı çeşitli faaliyetler örneğın ticari ve iletişimsel alışverişler, geniş elit ağları ve yüksek düzeyde sosyal iletişimidir. Bu bağlamda, reflektivist bakış açısıyla kurumları ve kurumsallaşmayı ele alanlara göre, NATO Deutsch'un bahsettiğı anlamda bir güvenlilik topluluğı olmuştur veya olma yolunda ilerlemektedir. Dolayısıyla NATO'nun veya ona benzer ittifakların kurumsallaştıkça, büyük dış tehditler olmasa bile dağılmaya karşı direnç göstermesi kuvvetle muhtemeldir.

Bu çalışmada Keohane'nin reflektivist diye nitelediğı IR kuramlarından inşacılığın bakış açısıyla NATO'nun ittifaktan öznelerarası/sosyal bir güvenlik kurumuna dönüştüğü argümanı savunulacaktır. Ancak kurum ve kurumsallaşma hakkında hem rasyonalist hem de reflektivist bakış açılarının bir sentezi yapılarak söz konusu argüman temellendirilmeye çalışılacaktır. Bu çerçevede NATO'nun kurumsallaşmasının hem rasyonalistlerin iddia ettiği gibi fiziksel bir boyutu hem de reflektivist bakış açısının savunduğı gibi sosyal bir boyutu olduğu; kurumsallaşmanın söz konusu iki boyutu arasındaki karşılıklı kurucu ilişkinin NATO'yu zaman içinde öznelerarası bir güvenlik kurumuna dönüştürdüğü iddia edilmiştir.

NATO'nun fiziksel kurumsallaşması geliştikçe üye devletlerin yetkilileri ve personelleri daha fazla sosyalleşme imkânı bulmuştur. Bu süreç üye

devletlerin karar alıcılarının zaman içinde bakış açılarının farklılığından kaynaklanan fikir ayrılıklarını azaltmıştır. Bakış açılarının uyumlulaştırılması ise örgütün fiziki kurumsallaşmasını daha da genişletmiştir. Fiziki kurumsallaşma daha fazla sosyal kurumsallaşmaya yol açmaktadır. Sosyal kurumsallaşma da NATO'nun hem örgütsel yapısını değiştirip dönüştürmüştür hem de örgütün ittifaktan bir sosyal güvenlik kurumuna dönüşmesine katkı sağlamıştır.

Çalışmada ileri sürülen NATO'nun kurumsallaşmasının iki boyutundan ilk olarak fiziksel boyutuna bakabiliriz. NATO'nun örgütsel yapısı başlangıçta oldukça sınırlı ve sadeydi. NATO'nun kurucu sözleşmesinin 9. maddesinde spesifik olarak sadece Konsey'den bahsedilmiştir. Ancak üye devletlerin temsilcilerinden oluşan Konsey'e, gerekli gördüğünde ikincil organları kurma yetkisi verilmiştir. NATO'nun örgütsel yapısını zaman içinde karmaşıklaştıran ve devasa bir örgüt haline getiren de bu durum olmuştur. NATO'da zaman içinde beş ana organ ve bunlara destek olarak 435 adet de yardımcı alt komite oluşturulmuştur. Ana organlar kategorik olarak sıralanabilir: 1) Sivil organlar (NATO Konseyi, Savunma Planlama Komitesi, Nükleer Planlama Grubu); 2) askeri organlar; 3) bürokratik-idari organlar; 4) Parlamenter-hükümet dışı organlar; ve 5) NATO ortaklık organları (NATO'nun örgüte üye olmayan diğer devletler ile işbirliği sonucunda ortaya çıkan ortaklıklar).

NATO gibi fiziki kurumsallaşmanın oldukça geliştiği örgütlerde üye devletler arasında yoğun etkileşimlerin kaçınılmaz bir sonucu olarak kurumsallaşmanın sosyal boyutu da kendiliğinden gelişmekte olduğu iddia edilebilir. Bu çerçevede inşacılığın kurum anlayışından kısaca bahsetmek bu iddianın desteklenmesine katkıda bulunabilir. İnşacı bir bakış açısıyla bir kurum, belli bir konuya ilişkin ortaya çıkan pratikler ve kurallar bütünüdür. İnsanların sürekli ve düzenli etkileşimleri pratikler denen çeşitli davranış kalıplarını ortaya çıkarmaktadır. Söz konusu davranış kalıplarına uyulması yönünde zaman içinde içsel bir zorunluluk oluşması ile pratikler kurallar haline gelmektedir. Ludwig Wittgenstein'in tabiriyle, belli bir meseleye ilişkin söz konusu kurallar bir aile gibi bir bütünlüğe sahip olduğuna kanaat getirildiğinde ise bir kurum ortaya çıkar. İdealist bir epistemolojiyi ve ontolojiyi benimseyen inşacılığın kurum anlayışında kurumun insan zihninin dışında ve ondan bağımsız bir varlığı yoktur. Kurum, bu kurama göre olayları yorumlayan ve hareket eden her bir insanı failer haline getirmektedir. Söz konusu kurum ise her bir failin bilincinde ayrı ayrı yer almaktadır. Ancak söz konusu kurum her bir faile tipik durumlarda tipik yorumlamaları yapmasını sağlayan öznelerarası yorumlama şemaları sunduğu için söz konusu anlam inşaları görecelilikten/öznellikten kurtulmaktadır. NATO'nun güvenlik ve tehdit algısının zaman içinde dönüşümü de bu bakış açısıyla açıklanabilir.

NATO, her bir devletin kendine has tehdit algıları ve anlamlandırmasının kesişmesi sonucu bir ittifak olarak kurulmuştur. Ancak NATO'nun kurumsallaşmasının fiziksel boyutu ittifaka üye devletlerin elitlerinin, siyasi, askeri ve sivil çalışanlarının daha çok sosyalleştiği bir ortamı hazırlamıştır. Söz konusu sosyalleşme süreci resmi olmayan sosyal pratikleri ve kuralları inşa etmiştir. Söz konusu sosyal pratikler ve kurallar örgütün güvenliğe ve tehdiide dair öznelerarası bir bakış açısı geliştirmesini sağlamıştır. Ayrıca, sosyal pratikler ve kurallar zaman içinde örgütün yeni resmi kurallarının, organlarının ve komitelerinin ortaya çıkmasına da yol açmıştır. Sonuç olarak NATO, her bir devletin kendine has tehdit algılarının kesiştiği bir ittifak olmanın ötesine geçip kurumsal olarak inşa edilen yeni tehdit ve güvenlik anlamları inşa etmiştir.

NATO'da inşa edilen söz konusu yeni tehdit ve güvenlik anlamlandırması bu bağlamda incelenebilir. NATO'nun kurucu sözleşmesinin 5. maddesi bir müttefike karşı yapılmış silahlı bir saldırının diğer müttefiklere karşı yapılmış bir saldırı olarak niteleyerek örgütün kolektif savunma taahhüdünü net bir şekilde ortaya koyarak bir ittifak olduğunu vurgulamaktadır. Ancak Sovyetler Birliği'nden algıladıkları tehdit üzerine ittifak oluşturulan örgüt, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra da varlığını sürdürmüştür; kurucu sözleşmede belirtilmeyen yeni var oluş amaçları bulmuş ve yeni işlevler üstlenmiştir. NATO belli aralıklarla yeni stratejik konseptler ilan ederek klasik bir ittifaktan beklenen işlevinin çok ötesinde yeni amaçlar edinmiştir. Örgüt, güvenliğin sadece askeri boyutu olmadığını; sosyal, insani ve çevresel yeni güvenlik tehditlerinin ortaya çıktığını ve bunlarla da küresel çapta ilgilenilmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Örgüt, etnik çatışmalar, mülteci krizleri ve ağır insan hakları ihlalleri gibi yeni güvenlik sorunları ile mücadele etmek için barışı koruma operasyonları, insani kurtarma operasyonları ve kriz yönetimi gibi yeni operasyonel faaliyetler üstlenmiştir.

NATO'nun öznelerarası olarak inşa ettiği yeni tehdit ve güvenlik anlamlandırmasının bir sonucu olarak NATO, müttefik devletlerin ülkesel güvenliğini sağlama rolüne ek olarak Afganistan'da BM yetkisiyle kurulan International Security Assistance Force (ISAF) ile bölgede düzenin inşası ve sürdürülmesi misyonunu üstlenmiştir. Örgütün Balkanlar'da ve Akdeniz'de de bu işlevi üstlenen çeşitli misyonları vardır. Örgüt ayrıca dünya genelindeki çeşitli partnerlerine geniş kapsamlı eğitimler vermekte ve güvenlik desteği sunmaktadır. NATO hem müttefiklerini hem de partnerlerini tehdit eden yeni tehdit türlerine (siber saldırılar, terörizm ve korsanlık) karşı mücadele eden bir devletler arası güvenlik kurumuna dönüşmüştür. Söz konusu dönüşüm kuşkusuz bir anda olmamıştır. NATO'nun kurumsallaşmanın iki boyutunu da gerçekleştirmesi için gerekli olan zamanı ve güdüyü sağlayan unsur ise, uzun

süren Soğuk Savaş ve NATO müttefiklerinin Sovyetlerden algıladıkları tehdide karşı işbirliği yapma güdüsü olmuştur.

BURJUVAZİNİN KUTSAL İTTİFAKI NATO

Ahmet AKÇAM²⁷

4 Nisan 1949'da on iki kapitalist ülke arasındaki müzakereler neticesinde kurulan NATO 2022 yılı itibariyle otuz üyeye sahiptir. Mayıs ayında İsveç ve Finlandiya hükümetleri üyelik başvurusunda bulundular ve bunun için gerekli süreç başlatıldı. Ayrıca NATO, eski SSCB üyesi ülkelerin hükümetleri de dahil olmak üzere yaklaşık kırk devletle ortaklık, inisiyatif, diyalog vb. adlar altında yakın ilişkiler yürütmektedir. Üye devletler tarafından doğrudan ve dolaylı yollarla fonlanan NATO 1 Nisan 2022 itibariyle 2,5 milyar Euro tutarına denk gelen ve harcama kalemleri olduğunu duyurdu.

SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından NATO'nun varlığına dair sorular da gündeme gelmeye başladı. Lağvedilmesi bir yana daha da güçlendirilen ve yayılan NATO'nun kurucu antlaşmasında hiçbir değişiklik yapılmamakla birlikte örgütün karar organlarınca hazırlanıp ilan edilen stratejik konseptlerle birlikte alan-dışılık (out of area) adı verilen bir kavram ortaya çıktı. Tartışmalarda alan-dışılık başlıca iki boyutta ele alındı. Birincisi NATO'nun görev tanımına giren tehditlerin yeniden tanımlanması, ikincisi ise örgütün coğrafi kapsamının Kuzey Atlantik bölgesiyle sınırlı olup olmadığının netleştirilmesi idi. SSCB ile birlikte Avrupa'nın ortasına kadar dayanmış komünist tehdit ortadan kalktığına göre NATO'nun yeni hedeflerinin ve faaliyet alanlarının belirlenmesi örgütün meşruiyeti için önem taşıyordu. Tartışmalar sürerken NATO bir yandan yeni üyelerle genişleyip yayılırken diğer yandan sırasıyla Bosna ve Kosova'daki iç savaşlara müdahale ederek işlevselliğini göstermeye çalıştı. 11 Eylül olaylarının hemen ertesinde ise kurulduğundan itibaren ilk kez ittifak antlaşmasının beşinci maddesini işleterek Afganistan Savaşı'na katıldı. Bütün bu süreçler göstermiştir ki NATO'nun üye sayısı arttıkça, tehdit tanımları değiştikçe ve faaliyet alanı genişledikçe dünya barış ve güvenliği tehlikeye girmektedir. Bu durum NATO'nun varlık sebebine ilişkin üretilen gerekçelerle somut gerçekler arasında bir uyumsuzluk, biçim ile öz arasında bir farklılık olduğuna işaret etmektedir. Söz konusu çelişkiyi ortadan

kaldırmak için NATO'yu tarihsel ve diyalektik materyalist yöntemle incelemek gerekmektedir.

NATO tarihin belli bir aşamasında, burjuva-devletlerin egemenleri arasındaki zorunlu işbirliği neticesinde, SSCB'ye karşı değil, bir süreliğine SSCB'nin de temsilcisi olduğu proletaryaya karşı kuruldu. Ancak NATO'nun yetkilileri tarafından hazırlanmış dokümanlarda da ifade edildiği gibi 1917 yılından itibaren SSCB-Batı rakabetinden doğduğunu esas alan burjuvazinin ideologlarının günümüzde alan-dışılık kavramına sarılmaları bizi yanıltmamalıdır. Bu çerçevede yürütülen bilimsellikten uzak, dar ufuklu ve burjuvazinin egemenliğinin pekişmesine hizmet etmekten başka bir işe yaramayan tartışmaların gerçekliği bulanıklaştırmasına izin verilmemelidir.

NATO'nun kuruluş ve bugünkü varlık sebebi kapitalist düzene için emek-sermaye çelişkisinden kaynaklanan sınıf mücadelesinde burjuvazinin çıkarlarının güvenliğini sağlamaktır. Bu nedenle NATO nasıl ki SSCB kurulur kurulmaz ortaya çıkmamışsa SSCB dağıldıktan sonra da varlığını sürdürmektedir. Üstelik SSCB'nin ardından kayda değer örgütlü bir alternatifi kalmadığından artık dünyanın tamamını sermaye yatırımı ve pazar alanı olarak tekeline alan hoyrat burjuvazinin içinde bulunduğu tarihsel aşamayla uyumlu biçimde NATO'nun genişlemesi hızlandırılmakta ve zor kapasitesi güçlendirilmektedir. Bu çerçevede NATO başlıca iki kanaldan emek sömürsünün yoğunlaşmasına ve sürdürülmesine hizmet etmekte, proletaryanın karşısında konumlanmaktadır. Birincisi üye devletlerdeki başta olmak üzere işçi sınıfı tarafından üretilen artı değerlerin bir kısmına gerek bürokratik giderler gerekse silahlanma harcamaları için el koymakta, üyelerin ordularından bizzat asker ve teçhizat çekerek silahlı gücünü tahkim etmektedir. İkincisi ise artan sömürü karşısında üye devletlerin ülkelerindeki mevcut ya da olası işçi sınıfı ayaklanmalarına karşı askeri üsler, paramiliter yapılanmalar ve kültürel unsurları da kapsayan çeşitli imkanlarıyla müdahalede bulunmaktadır. Ayrıca inşaat, silah ve bilişim sektörlerinin başı çektiği çok sayıda şirket, NATO ihaleleri ile kârlarını muazzam miktarlarda artırmaktadır. Ancak her şeyden önce NATO gerek üye ülkelerin gerekse ortaklık kurduğu devletlerin iktisadi, siyasi, askeri, kültürel, ideolojik ve diğer bütün alanlarını yani toplumsal düzenlerini burjuvazinin çıkarlarına hizmet edecek tek-tip bir örgütlenmeye dönüştürmek için gerekli reformları dayatmaktadır. Söz konusu reformların özünü ise sayısı giderek artan ilgili ülkelerdeki emek sömürsünün güvence altına alınması oluşturmaktadır. Bu nedenle NATO uluslararası değil ulusların işçi sınıfına karşı oluşturulmuş burjuva-devletler arası bir örgüttür.

Sonuç olarak NATO kapitalist düzenin gelişimi sürecinde 19. yüzyılın ortasından itibaren korkup gericileşmeye başlayan burjuvazinin güvenlik aygıtı olarak 1949'da kurulmuştur. Bugün sömürdükçe semiren burjuvazinin aynı

oranda endişe ve paniği artmakta, bu da varlığını sürdürebilmesi için yaratıcılığını giderek daha fazla yitirmesine, zora başvurmasına ve ayrıca işçi sınıfından görüp öğrendiği gelişmiş uluslararası örgütlenmeyi taklit etmesine neden olmaktadır. Bu doğrultuda tarihsel ve diyalektik materyalizme karşılık Uluslararası İlişkiler Disiplinini, Birinci Enternasyonal'e karşılık önce Milletler Cemiyeti ardından Birleşmiş Milletler'i, işçi sınıfının devrimci gücüne karşılık da NATO'yu konumlandırmaktadır. Günümüzde kapitalizmin içsel çelişkileri derinleştikçe NATO genişlemekte, kapitalist üretim ilişkileri hızla yıkılmaya giderken can çekişen burjuvazi örgütü tahkim etmeye çalışmaktadır. Son yıkıcı örneğini Ukrayna'da gördüğümüz gibi NATO aracılığıyla saldırgan faaliyetlerini yürüten Batı burjuvazisi Putin liderliğindeki Rusya'nın imdada yetişmesiyle savaş düzeni yaratarak sömürsüne meşruiyet sağlamakta ve giderek yayılan proleter ayaklanmaları henüz embriyo halindeyken boğmayı hedeflemektedir. Bu nedenle proletaryanın sınıf mücadelesi burjuvazinin kutsal ittifakı NATO'ya karşı da yürütülmezse başarısızlığa mahkumdur.

STRATEJİK KÜLTÜR VE NATO: TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİ PERSONELİ ÜZERİNE BİR VAKA ÇALIŞMASI

Fikret BİRDİŞLİ²⁸

Her geçen gün küçülen bir dünyada yaşıyoruz. Başta küreselleşme olmak üzere pek çok olgu, devletleri ve toplumları birbirine yakınlılaştırarak uluslararası toplum kavramını daha da güçlendirmektedir. Giderek gelişen ve uluslararası arenada belirgin hale gelen bu kavram, ekonomiden güvenliğe kadar pek çok alanda gerçekleşen sosyalleşmenin ürünü olacaktır.

Uluslararası toplum fikri, bu olgunun kurucu unsurlarından biri olarak uluslararası kurumları öne çıkarır. Uluslararası Kurumlar (International Institutions) ise aktörlerin beklentilerinin etrafında şekillendiği kabul görmüş davranış veya uygulama modeli olarak tanımlanır.

Sosyolojik açıdan, Uluslararası Kurumlar, aktörlerin beklentilerinin etrafında döndüğü tanınmış davranış kalıpları veya uygulama modeli olarak tanımlanır. Uygulamalı siyasette, bu fenomene, açık örgütlenmelerin eşlik edebileceği görüşü yaygın olarak kabul edilmektedir. Bu çerçevede Uluslararası Kurumların tanımı, Hükümetlerarası Örgütleri (International Organizations), Uluslararası Rejimleri (International Regimes) ve norm setlerini (International Norms) içermektedir.

Uluslararası Kurumların tanımında can alıcı nokta, aktörlerin beklentilerinin örtüşmesidir. Dolayısıyla güvenlik alanındaki beklentilerin örtüşmesi de uluslararası alanda bir Güvenlik Topluluğunu (Security Community) ortaya çıkarmaktadır. Karl Deutsch, bir güvenlik topluluğunun her biri diğeri ile bütünleşmiş insan gruplarından oluştuğunu açıklıyor. Bir güvenlik topluluğunda bütünleşmenin anlamı ise belli bir bölge içinde yer alan toplumların karşılaştıkları sorunları aralarında geliştirdikleri barışçıl ilişkiler yoluyla çözmeyi sağlayacak kadar güçlü bir topluluk duygusuna ve kurumsal uygulamalara sahip olmalarıdır.

Barışçıl ilişkilerin anlamı ise, karşılaşılan her tür sorunun büyük ölçekli fiziksel güce başvurmadan topluluk içinde kurumsallaştırılmış prosedürle çözülmesidir. Bu çerçevede, herhangi bir uluslararası örgütün özneler arası normlara sahip olması nedeniyle uluslararası ilişkilerde yapısal bir aktörden daha fazlası olduğu anlaşılmaktadır.

Çünkü uluslararası örgütler her ne kadar belirli alanlarda işlevsel görevleri yerine getirmek üzere yapılanmış olsalar da günümüzde gerek devletlerin işlevlerinin değişmesi, gerekse uluslararası alanın mevcut yapısı uluslararası örgütleri baştan çok farklı bir yere konumlandırmakta ve onlara farklı işlevler yüklemektedir. Bu işlevler kurucu, düzenleyici ve prosedürel işlevler olarak tanımlanır.

Bu işlevler arasındaki özellikle kurucu normlar aynı zamanda failer üretir, onlara belirli yetenekler ve güçler verir ve onların temel kimliklerini, çıkarlarını ve tercihlerini belirler. Dolayısıyla, kurucu normlar, resmi bir topluluğa ait kültürel normlardır. Bu noktada bu araştırmanın ilk ve temel sorusu uluslararası kuruluşların kendilerine ait ve özel işlevsel kültürleri olabilir mi sorusudur. Buradaki işlevsel kültür kurumların kendi işleyişleri ile ilgili prosedürleri içeren kurumsal kültürden farklı olarak var oluş nedenleri çerçevesinde oluşturulmuş olan kültürdür ki buna bu çalışmada stratejik kültür denilmektedir.

Herhangi bir toplulukta veya kurumda, kültürel normlar yaratan sürecin ve stratejik kültürün gözlemlenebilir etkilerinin açıklanması her zaman zor olmuştur. Ayrıca, stratejik kültür kavramının, stratejik düşüncedeki derin yapıları sembolik veya araçsal unsurlardan ayırmak için kullanıldığı konusunda da literatürde fikir birliği vardır. Bu çerçevede kısaca stratejik kültür, herhangi bir stratejik topluluğa ait olan kültürdür ve devletlerin veya hükümetlerin tehdit algılarını şekillendiren, kuvvet kullanma koşullarını belirleyen ve güvenlik politikalarını buna göre yapılandıran tutum ve davranışları içerir. Stratejik Kültürle ilgili bu açıklama, stratejik kültürün kurumsal topluluklara, özellikle NATO gibi güvenlik topluluklarına uygulanmasına izin verir. Bu nedenle, bu araştırma başlangıçta, stratejik kültür bağlamında NATO için bir çerçeve çizmeyi ve onun unsurlarını açıklamayı amaçlamaktadır.

İkinci olarak, bu araştırma, Türkiye'yi bir vaka çalışması olarak kullanarak NATO'daki bir güvenlik topluluğu olarak aktörlerin beklentilerinin yakınsanmasını test etmeyi amaçlamaktadır. Bu, aynı zamanda örgüt ekolojisini anlamamızı da sağlar. Herhangi bir örgütün ekolojisi, örgütün varlık amacını, siyasi portföylerini, karar verme sürecini, örgütü var eden kurucu sözleşmenin yapısını ve üyelik politikalarını içerir. Bunun yanı sıra örgütün işlevselliği ile ilgili bir sorgulama ise, örgütün sağlamlığı, etkinliği veya etkisiz kaldığı durumların nedenleri hakkında soruları içerir. Dolayısıyla Türkiye üzerinde yapılan bu çalışma önce NATO'nun en büyük konvansiyonel güçlerinden biri

olan Türkiye'nin örgüt ekolojisi içindeki konumunu anlamaya ardından da örgütün sağlamlığını ve dayanıklılığını etkileyen kör noktaları keşfetmemizi sağlayacaktır.

Bu araştırmanın özgünlüğü, Türkiye'nin NATO algısının ilk kez askeri personelin katıldığı bir çalışma ile belirlenmiş olmasıdır. Çünkü askeri personele anket uygulamanın zorlukları nedeniyle Türkiye'nin NATO algısına yönelik çalışmalar genellikle siyasetçileri, akademisyenleri ya da daha geniş anlamda toplumu içeren çalışmalar olagelmıştır. Oysaki bir güvenlik örgütünün ekolojisine etki eden asıl faktör uygulayıcıların o örgüt hakkındaki algılarıdır. Yani NATO'nun dost ve düşman algısı öncelikle NATO askerlerinin davranışlarını inşa eder. Bu açıdan şimdiye kadar yapılmamış olan bu tutum ölçeği Türkiye özelinde NATO ile ilgili önemli bir eksiği tamamlayacaktır.

Bu araştırmanın deseni ise şu şekilde betimlenebilir: Türkiye'nin NATO'ya yönelik genel tutumu, diğer üyelerde de olduğu gibi üç boyutludur. Birincisi, resmi açıklamalar aracılığıyla okunabilecek olan resmi NATO algısıdır. Devletin resmi politikası budur. İkincisi, vatandaşların NATO hakkındaki algısıdır. Bu, NATO'nun Türkiye açısından dayanıklılığının sosyolojik bir göstergesidir. Üçüncüsü, askerlerin NATO siyasetinin bir uygulayıcısı olarak NATO hakkındaki algısıdır. İlk ikisi için literatürde pek çok araştırma bulmak mümkündür. Ancak Türkiye'deki askeri personelden veri almanın pratik zorlukları ve resmi kısıtlamaları nedeniyle üçüncüsü hakkında literatürde herhangi bir araştırma bulunmamaktadır. Bu nedenle bu çalışmanın en özgün yanı anket sorularının sadece Türk Silahlı Kuvvetleri mensuplarına yöneltilmesidir. Resmi kısıtlamalara takılmaksızın bunu yapabilmek için anket soruları emekli askerlere yöneltilmiştir.

Anket soruları, özel hayatın gizliliğini ihlal edecek bilgiler içermediği gibi, Türk Silahlı Kuvvetleri için herhangi bir güvenlik ihlaline yol açacak nitelikte de değildir. Anket soruları, Türkiye'nin ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin veya bağlı teşkilatlarının resmi politikasının sorgulanmasını içermez. Bu nedenle anketi cevaplayan askeri personel için sakınca içerecek nitelikte de değildir. Yine de katılımcıların olası çekincelerini ortadan kaldırmak için ankette kimlik bilgilerine yer verilmemiştir.

Bu vaka çalışmasında, NATO'nun ve Türkiye'nin resmi açıklamalarını içeren açık kaynaklardan elde edilen veriler ve diğer araştırmacılar tarafından Türk vatandaşları hakkında yapılan kamuoyu yoklamaları kullanılarak, NATO'nun örgütsel sağlamlığı ve dayanıklılığı çapraz sorgulama yoluyla sorgulanmıştır.

Bu nedenle, ilk olarak, makale stratejik kültür için bir arka plan olarak teorik bir bölüm içermektedir. İkinci olarak NATO hakkında toplumsal tutumu

içeren çalışmaların genel değerlendirmesine yer verilmektedir ve son olarak da TSK mensuplarının NATO hakkındaki algılarını ortaya koymaya çalışan likert ölçekli anketin sonuçlarını ve analizini içermektedir. Çalışmanın sonunda ise genel bir değerlendirme ve öneriler yer almaktadır.

TÜRKİYE’NİN NATO 2030 GÜNDEMİNE UYUMU

Mehmet Cem OĞULTÜRK²⁹

Bu çalışma, “Değişen teknoloji, siyasi rol ve işbirliği açısından Türkiye, NATO 2030’a uyum sağlayabilecek mi?” sorusuna odaklanmaktadır. Çalışma, NATO 2030 raporu temelinde hazırlanan yeni stratejik konsepti ve bu çerçevede Türkiye’nin NATO içerisindeki konumunu incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma, yeni güvenlik tehditlerine karşı NATO’nun geleceğe bakış açısı ile Türkiye’nin mevcut güvenlik endişeleri göz önüne alındığında ittifak ile ilişkilerinin anlaşılması bakımından önem taşımaktadır.

NATO’nun temel amacı, Birleşmiş Milletler Şartı İlkelerine uygun, siyasi ve askeri yollarla tüm üyelerinin güvenlik ve özgürlüklerini korumak olarak belirlenmiştir. Demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü gibi ortak değerler üzerine kurulmuş olan ittifak, başlangıcından beri Avrupa’da adil ve kalıcı bir barışın kurulması için çalışmıştır. İttifakın bu amacında başlangıçtan bugüne kadar bir değişiklik olmamıştır. Diğer askeri ittifakların aksine NATO sadece basit bir savunma ya da saldırı koalisyonu değil, her türlü dış tehdide karşı savunma yapabileceği gibi, üye devletleri arasında oluşabilecek herhangi bir anlaşmazlığı da çözümlenebilecek bir organizasyon olmuştur. NATO aynı anda hem savunmaya dönük bir askeri ittifak hem de kolektif bir güvenlik organizasyonu olacak şekilde gelişmiştir. Tarih sürecindeki gelişimine baktığımızda NATO’nun hem politik hemde askeri amaçlara hizmet ettiğini görürüz. NATO askeri bir ittifakın ve kolektif bir güvenlik sisteminin güçlerini bünyesinde birleştirmiştir. Transatlantik ittifakı aynı zamanda yeni görevlere uyum ve değişen küresel şartlara göre gelişme yetisine sahip olduğunu da zaman içinde göstermiştir. Güvenlik yapılanmasına duyulan ihtiyaçla kurulan ve bugüne kadar çeşitli dönüşümlerden geçerek varlığını sürdüren bir askeri ittifak olarak NATO’nun güvenlik anlayışı ve buna bağlı olarak geliştirdiği güvenlik stratejileri zamanla dönüşüme uğramıştır. Bu kapsamda NATO, farklı dönemlerde ortaya çıkan farklı güvenlik ihtiyaçlarını karşılamak üzere stratejilerini değiştirmiş ve geliştirmiştir. Stratejilerin hazırlanması öncesinde

29 Doç.Dr., İstanbul Aydın Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

yapılan çalışmalar da oldukça önem taşımaktadır. Soğuk Savaş döneminde hazırlanan “Üç Akil Adam” ve “Harmel Raporu” ile Soğuk Savaş sonrası yayımlanan “Londra Deklarasyonu” ve “İttifak Güvenliği Deklarasyonu” stratejik konseptlere yön veren önemli belge görevi görmüşlerdir.

Bu çerçevede, 4 Aralık 2019 tarihinde Londra’da gerçekleştirilen NATO liderler zirvesinde Genel Sekreter’den NATO’nun stratejik ve siyasi rolünün güçlendirilmesine odaklı bir değerlendirme çalışması yapması talep edildi. Bu kapsamda görevlendirilen ve aralarında Büyükelçi Tacan İldem’in de yer aldığı bağımsız çalışma grubu “NATO 2030: Yeni Bir Çağ İçin Birliktelik” adlı NATO’nun artan küresel rekabet çağına hazır, güçlü ve birlik içinde kalmasını sağlamaya yönelik iddialı bir rapor hazırladı. 14 Haziran 2021 Brüksel Zirvesi’nde NATO liderleri üç bölümden oluşan raporu onayladılar. Raporun ilk bölümünde NATO’nun 2030 vizyonunun genel çerçevesi, ikinci bölümde güncel ve gelecekte olası NATO’yu etkileyecek ana eğilimlere yönelik değerlendirmeler, son bölümde ise Genel Sekreter tarafından verilen üç göreve (ittifakın birlik, dayanışma ve uyumunun güçlendirilmesi için ne yapılmalı, NATO üyeleri arasında siyasi istişareler ve koordinasyon nasıl artırılmalı, NATO mevcut ve gelecekteki tehditler ile nasıl mücadele etmeli, NATO’nun siyasi rolü nasıl kuvvetlendirilmeli) ilişkin çalışma grubu tarafından hazırlanan 138 öneri yer alıyor. NATO 2030 raporunda amaç, yarının öngörülmesi zor ve rekabetçi bir dünyasıyla yüzleşmek için birlikte güçlü durmak şeklinde belirlenmiştir. Rapor, NATO için daha yüksek bir hedef belirlemede ve İttifak’ın süregelen siyasi ve askeri uyumunu temel alarak, mevcut, yeni ve gelecekteki tehdit ve zorlukları ele alarak daha fazla uyum için net ilkeler ortaya koymaktadır. NATO 2030 raporunda, kolektif savunma, kriz yönetimi ve işbirliğine dayalı güvenliğin üç temel görevine dayalı yeni stratejik konsept, ulusal savunma harcamaları ve ortak finansman yoluyla yeterli kaynak sağlanması vurgulanmaktadır. Böylece, NATO’nun artan küresel rekabete ve terörizm, siber saldırılar, yıkıcı teknolojiler, iklim değişikliği ve Rusya ile Çin’in kurallara dayalı uluslararası düzene yönelik meydan okumaları dahil olmak üzere daha öngörülemeyen tehditlere uyum sağlaması hedeflenmiştir. NATO 2030 raporu temelinde, 29-30 Haziran 2022’de gerçekleştirilecek Madrid Zirvesi ile üye ülke liderlerinin “Yeni Stratejik Konsept”i kabul etmesi beklenmektedir.

Türkiye, 1952 yılında ittifaka katılımı ile NATO’nun geçirdiği dönüşüme ayak uydurmuş, Soğuk Savaş döneminde ittifakın güney kanadının savunucusu rolünü oynamış, Soğuk Savaş sonrası dönemde ise NATO’nun kritik öneme sahip misyonlarına katılarak ve stratejik NATO varlıklarına ev sahipliği yapmaya devam ederek ittifaka bağlılığını göstermiştir. Buna karşılık hem ülke güvenliği hem de bölge barışı açısından NATO, Türkiye için vazgeçilmez bir ortaklık anlamına gelmektedir. Türkiye, NATO faaliyetlerine ve hareketlerine üst

düzeyde katkı sağlama taahhüdünde bulunmanın yanısıra ulusal savunmasını güçlendirmek amacıyla yaptığı harcamalarda GSYİH'sının %2'si hedefi ile ittifak ülkeleri içerisinde öne çıkmaktadır. Ancak, Türkiye'nin maruz kaldığı bölgesel krizler ve terör tehdidine karşı müttefik ülkelerin destek olmaktan ziyade Türkiye karşıtı pozisyon aldıkları görülmekte ve NATO dayanışmasını zedelemektedir. Değişen güvenlik dinamikleri dikkate alınarak belirlenecek yeni stratejinin geniş olduğu kadar net ve amaca yönelik bakış açısının olması NATO'nun geleceğe hazırlığını da kuvvetlendirecektir. Geçmişten günümüze NATO Stratejik Konseptleri pek çok değişikliğe uğramış olsa da, üstelik üye ülkeler arasında çeşitli anlaşmazlıklar yaşanmasına rağmen Türkiye'nin ittifak içerisinde genellikle politik ve askeri bakımdan uyumlu bir aktör olduğu görülmektedir. NATO 2030 temelinde belirlenecek yeni stratejik konseptin Türkiye'nin gelecekte de NATO'ya uyumunda ve birlikte hareket edebilme yeteneğinde bir değişiklik yaratmayacağı değerlendirilmektedir.

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE NATO ALGILAMALARI (1952-2020): SÖZLÜK TEMELLİ BİR NİCEL İÇERİK ANALİZİ

Melih Nadi TUTAN³⁰

1949 Nisan'ında imzalanan antlaşmayla kurulan Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) her ne kadar kurucu antlaşmasının maddelerinde yoğun bir güvenlik önencesmesi yapsa da başlangıç bölümünde barış, demokrasi, özgürlük ve hukuk gibi liberal değerlere de, Soğuk Savaş ortamının etkisiyle vurgu yapar. Bunlara ek olarak, üyeler arasında ilişkilerin geliştirilmesi, uyumun sağlanması gibi diplomatik faaliyetlerin de önemi belirtilir. Bu anlamda NATO, üyeleri için birincil olarak güvenlik sağlama fonksiyonunu ifa etmekle birlikte, farklı alanlarda da işlevselleştirilebilecek bir potansiyeli bünyesinde barındırır. Türk Dış Politikası'nda da NATO, güvenliğin yanında hem bahsedilen antlaşma metnindeki alanları hem de bunlar dışındaki söylemsel konseptleri kapsamıştır.

Türkiye'nin 1952 yılındaki NATO üyeliği, devlet-içi siyasal tartışmaları sınırlı da olsa etkilemekle birlikte bundan daha büyük oranda ordunun "bilim" ışığında modernleşmesini beraberinde getiren ve bir üst çerçevede uluslararası ilişkileri şekillendiren bir gelişme olmuştur (Bilgin, 2005: 180; Bilgin, 2007: 744). Bu gelişmeler, NATO etrafında Türkiye'nin kimlik inşalarını da etkilemiştir. Siyasa yapıcılarının ve/veya siyasaya etki potansiyelleri bulunanların yazıları ya da sözlü ifadelerinde; NATO'nun Türkiye'nin "Batılı" kimliğine olumlu katkıda bulunduğu (Yılmaz & Bilgin, 2006) ama aynı zamanda Türkiye'nin de NATO içindeki faaliyetleriyle farklı kimlikleri temsil edebildiği (Rumelili & Süleymanoğlu-Kurum, 2017: 557) görülür. Yukarıda bahsedilen gelişmelerin yankıları Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) de tespit edilebilir.

Buna yönelik aydınlatıcı bir çalışma, Lerna Yanık'ın (2012) Türkiye'nin NATO üyeliği öncesi ve sonrasında TBMM'de tartışılan hükümet programları, Cumhurbaşkanı yasama yılı açış nutukları ve bu çalışmada ele alınmış olan Dışişleri Bakanlığı'na ait bütçe görüşmeleri tutanaklarının incelendiği ve siyasal

elitlerin Türkiye'ye Batı ile Doğu arasında bir güvenlik işlevselliği tanıdığı ile Türkiye'yi Batı ve Avrupa'nın bir parçası olarak algıladıkları sonucuna ulaştığı çalışmasıdır. Yanık, daha derinlemesine bir inceleme yapmak adına 1946 ila 1960 yıllarını incelemesine almışken bu çalışmada sadece Dışişleri Bakanlığı bütçe görüşmeleri 1952'den 2020 yılına bir analize tabi tutulmuştur.

Çalışmada, 1952'den 2020'ye kadar olan bütçe görüşmelerinde Dışişleri Bakanlığı'na ait tutanaklarda Dışişleri Bakanları'nın "NATO" ya da "Kuzey Atlantik Paktı/Antlaşması" ifadelerinin yer aldığı paragraflar kronolojik olarak ayrıştırılarak veriler toplanmıştır. Metinlerin; meclis tutanaklarının görselliğindeki bozukluklar ve Türkçe karakterler nedeniyle analiz edilemeyecek olduğu tespit edildiğinden tüm kelimeler yazar tarafından düzeltilmiştir. Düzeltilen metinlerde, en az 3 defa tekrar edilen, 3 harfli ve 3 harften uzun olan kelimeler tarandıktan sonra yazar tarafından nicel içerik analizine (*quantitative content analysis*) olanak sağlayacak ve çalışmanın argümanı bağlamında anlam ifade eden kelimelerden sözlük temelli içerik analizi (*dictionary based approach*) için sözlükler oluşturulmuştur (Tablo 1). Bulunan kelimeler kodlanmış ve ardından kelimeler, bağlamı içinde değerlendirilerek (*key words in context*) bağlam dışı kelimeler kodlardan çıkarılmıştır.

Tablo 1. Çalışmanın Sözlükleri

Uyum ve İşbirliği	Barış	BM	Güvenlik	Demokrasi	Diplomasi	Sorumluluk
ahenk birli* bütünleş*	barış detant silahsızlanma	Birleşmiş	caydırıcı çatışma egemenli	değer demokra* dost	anlaşma beynelmilel devletler arası**/ devletlerarası diploma*	bağl* görev icap
camia	sulh		gerginlik/ gerginliğ*	huzur		kendimize düş*
dayanışma destek entegre/integr*	yumuşama		güc güvenlik/ güvenliğ*	hür** hürriyet ideal	ilişkiler istişare milletler arası**/ milletlerarası	mesuliyet sorumlulu* taahhü*
işbirliği			harb/harp	medeni	münasebe*	üzerimize düş*
itimad/itimat müşterek müttefik ortak ruhu samimi tesanüt			ittisa jeopolitik komün* koruma korunma muhafaza müdafaa müteceviz otoriter savaş savunma	muasır özgür uygar	müzakere nota uluslararası	vazife vecibe yükümlülü*

			taarruz		
			tecavüz		
			tedafüi		
			tedhiş/tethiş		
			tehdit/tehdid		
			tehlike		
			totaliter		
			varşova		
			yayılma		

*Sondan eklemeli dillerden kaynaklanabilecek aksaklıkların önlenmesi için yumuşayabilecek ya da sertleşebilecek ekler kesilmiştir.

**Tam sözcük olarak analize dahil edilmesi gereken sözcük öbekleri çalışmada yer almıştır.

Keşfedici biçimde (*exploratory*) hazırlanması itibariyle sözlüklerdeki temaların, Türk Dış Politikası'nın NATO'yla ilişkilendirdiği alanları gösterdiği ifade edilebilir. Bu anlamda NATO, Türkiye nezdinde Birleşmiş Milletler (BM) ve güvenlik konularının yanında diğer devletlerle işbirliği yürütülen ve bunun diplomasi kanallarıyla yapıldığı, aynı zamanda Türkiye'nin, kendisini, Batı iç-grubuna demokrasi konseptiyle dahil algıladığı ve burada bir sorumluluğu kendinde hissettiği ifadeleriyle anılmaktadır. Nitekim hem yukarıdaki sözlükler hem de bunlara ek olarak diğer temaların frekansları bu boyutları açığa çıkarmaktadır (Tablo 2).

Tablo 2. Sözlüklerin Frekansları

Temalar	Kategoriler	Alt-Kategoriler
<i>NATO Konuları</i>		
Askeri	563	
Bilimsel	11	
Ekonomik	363	
Hukuki	6	
Kültürel	8	
Siyasi	124	
<i>Siyasal Coğrafya</i>		
Afrika	7	
Kıbrıs ve Akdeniz	136	
Batı	827	
	Amerika	135
		ABD 121
		Kanada 11
	Avrupa	358
		Almanya 67
		Belçika 20
		Fransa 37
		Hollanda 7
		İngiltere 11
		İsviçre 5
		Lüksemburg 4

			Polonya	6
			Portekiz	8
		Balkanlar	234	
			Bosna-Hersek	4
			Bulgaristan	3
			Makedonya	3
			Yugoslavya	9
			Yunanistan	191
		Baltık	28	
			Danimarka	7
			Finlandiya	3
			Norveç	15
Doğu	227	Asya	138	
			Kore	3
			SSCB ve Rusya	129
Ortadoğu	39		Irak	19
			İran	4
			Pakistan	3
<i>NATO'nun Görünümü</i>				
Barış	149			
BM	53			
Demokrasi	211			
Diplomasi	343			
Güvenlik	640			
Sorumluluk	191			
Ulusal Çıkar	106			
Uyum ve İşbirliği	527			

Tabloda da görüldüğü üzere; incelenen bütçe görüşmelerinde Türkiye-NATO arasında en öne çıkan güvenlik boyutundan sonra uyum ve işbirliği, diplomasi, demokrasi, sorumluluk ve barış, sırasıyla, diğer temaları oluşturmaktadır. Bu yönüyle NATO'nun “kolektifliği” uyum ve işbirliğiyle anlaşılabilirken, bir “antlaşma” olması sorumluluk algılamalarıyla, “Kuzey Atlantik” isimlendirmesi de Batı'yla özdeşleştirilen barış ve demokrasi mefhumlarıyla kavranabilir. Üstelik bu temalar arasında en fazla sürekliliği güvenlik göstermekteyken, diğer boyutların da azımsanmayacak ölçüde, en azından Soğuk Savaş yıllarındaki devamlılığı görülebilir.

Bu devamlılık ve değişimlerin açığa çıkarılması için NATO bünyesinde hazırlanmış olan stratejik konseptlere göre bir dönemselleştirmeye gidilmiştir. Buna göre; 1949-1952, 1952-1957, 1957-1968, 1968-1991, 1991-1999, 1999-2010 ve 2010-? olmak üzere toplam 7 döneme ayrılan bütçe görüşmelerinde, yukarıdaki temaların ortalamaları arasında anlamlı bir farklılığın olup olmadığı, veriler normal dağılım göstermediğinden nonparametrik testlerden MannWhitney U ile analiz edilmiştir (Tablo 3).

Tablo 3. NATO Dönemlerinin Temalara Göre Benzerlik ve Farklılıkları

Dönem	N	Uyum ve İşbirliği	Barış	BM	Güvenlik	Demokrasi	Diplomasi	Sorumluluk
2-3	6-10	.587	.247	.911	.355	.102	.622	.913
2-4	6-24	.095	.051	.026	1	.007	.813	.226
2-5	6-7	.027	.008	.256	.033	.013	.003	.019
2-6	6-12	.021	.003	.048	.011	.021	.002	.002
2-7	6-10	.026	.002	.033	.006	.004	.036	.007
3-4	10-24	.081	.384	.028	.247	.031	.35	.104
3-5	10-7	.002	.026	.351	.006	.001	.003	.004
3-6	10-12	.002	.012	.058	.000	.002	.001	.000
3-7	10-10	.004	.005	.04	.000	.000	.01	.001
4-5	24-7	.023	.082	.315	.07	.049	.003	.057
4-6	24-12	.042	.056	.982	.009	.069	.001	.003
4-7	24-10	.063	.022	.683	.005	.018	.022	.011
5-6	7-12	.582	.721	.354	.851	.756	.68	.325
5-7	7-10	.492	.727	.224	.458	.792	.203	.395
6-7	12-10	.916	.375	.718	.515	.527	.234	.845

Görüldüğü üzere Türkiye'nin NATO üyeliğinin başladığı 2.dönemden sonraki her dönemde “kronolojik olarak”, birer önceki dönemlere göre, güvenlik yanında anlamlı açıdan farklılaşmamış ($p<0.05$) iki tema daha bulunmaktadır. Türkiye'nin NATO ile ilişkilendirdiği barış ve sorumluluk; detant dönemine tekabül eden 4. dönem ve Sovyetler Birliği'nin dağıldığı 5. dönemden sonra da benzer ortalamalara sahiptir.

NATO'nun en yoğun söz konusu edildiği görüşmelere denk gelen 2. ve 3.dönemler ile detant dönemi arasında ise uyum ve işbirliği, barış, güvenlik, diplomasi ve sorumluluk temalarının süregeldiği görülmektedir. Soğuk Savaş'ın bitimiyle birlikte ise, görece az sayıda tekrarlanmış BM bir kenara bırakıldığında bu temaların tamamının farklılaştığı söylenebilir. Bu olgu; uluslararası gelişmelerle olduğu kadar bütçe görüşmelerinde farklı konulara temas edilmeye başlanması, bakanların da konuşma sürelerinin kısıtlanması ve birkaç bütçe kaleminin aynı oturumda görüşülmeye başlanmasıyla da ilgilidir. Temalar

arasındaki bazı güçlü korelasyonlar ($p<0.01$) yukarıdaki çıkarımı doğrulamaktadır (Tablo 4).

Tablo 4. Temalar Arasındaki Korelasyonlar

	Barış	Güvenlik	Demokrasi	Diplomasi	Sorumluluk
Uyum ve İşbirliği	.687	.779	.709	.766	.754
Barış		.668	.623	.65	.606
Güvenlik			.666	.696	.753
Demokrasi				.73	.696
Diplomasi					.63

Görüldüğü şekilde, Dışişleri Bakanları tarafından daha az anılan BM ve ulusal çıkar temaları dışarıda tutulduğunda, temalar arasında orta ve güçlü düzeydeki korelasyonlar göze çarpmaktadır. Güvenlik ile uyum ve işbirliği temalarının güçlü bir korelasyonla artıp azaldıkları ve aynı zamanda tüm görüşmeler içerisinde ortalamalar açısından farklılaşmamaları ($p=0.707$), bu iki temanın bir “kolektif güvenlik” sağlama işlevi barındıran NATO’nun Türk Dış Politikası nezdinde de böyle algılandığını göstermektedir. Ancak aynı zamanda uyum ve işbirliğinin barış hariç diğer boyutlarla olan güçlü korelasyonu yine NATO’nun işlevselliği algılamalarına işaret eder.

NATO’nun Türk Dış Politikası’ndaki algılamalarının konu edildiği yukarıdaki kısımlardan hareketle, NATO’yla sadece güvenliğin değil, ama bununla birlikte devletler arası uyum ve işbirliğinin artırılmasının, barışın korunmasının da ilişkilendirildiği söylenebilir. Aynı zamanda Türkiye’nin NATO’yu diplomasi faaliyetlerini zenginleştireceği bir alan olarak gördüğü ve bilinçli bir sorumlulukla algıladığı belirtilebilir. Bunlara ek olarak Türkiye, demokrasi konsepti etrafında Batı iç-grubuna müdahillliğini NATO ile ifade etmekte, Yunanistan ve Kıbrıs meselesini de NATO’yla ilişkilendirmektedir. Konular bağlamında ise NATO, askeri meselelerin yanında finansal yardım ve ordu modernizasyonu bağlamında ekonomiye de anılmaktadır.

NATO GENİŞLEMELERİNDE MÜTTEFİK İMAJININ ROLÜ VE ETKİSİ

Altan AKTAŞ³¹

4 Nisan 1949 tarihli Kuzey Atlantik Antlaşması ile kurulan Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization - NATO), antlaşmanın üyeliği düzenleyen onuncu maddesi doğrultusunda birçok genişleme gerçekleştirerek 2020 itibarıyla otuz üyeli bir ittifaka dönüşmüştür. Ukrayna'nın Rusya tarafından işgal edilmesinde önemli rol oynayan NATO üyeliği gündemi ve İsveç ile Finlandiya'nın NATO'ya üyelik taleplerine üye ülkelerden Türkiye'nin itirazları gibi güncel gelişmeler, NATO genişleme süreçlerinde ittifak üyesi ülkelerin yeni üyeliklere onay verirken nasıl bir algılama çerçevesinde hareket ettikleri konusunu dikkat çekici bir düzeye yükseltmiştir. Bu çalışmanın amacı, gündemdeki bu tür tartışmalar ile yakın tarihten örnekler çerçevesinde NATO genişleme politikalarını, özellikle üye ülkelerin ittifak algılarını yansıtan “müttefik imajı” üzerinden değerlendirmektir. Bu doğrultuda, (uluslararası ilişkiler) imaj teorisince ele alınan müttefik imajının NATO'nun genişlemeye dönük davranışsal eğilimlerini şekillendirmedeki etkisi ve önemi incelenecektir.

NATO, 1949'da on iki ülke (Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık, Kanada, Fransa, İtalya, Hollanda, Norveç, Portekiz, Lüksemburg, İzlanda, Danimarka ve Belçika) tarafından kurulmuştur. Günümüze dek geçen yetmiş üç yılda sekiz genişleme dalgasıyla örgütün üye sayısı on ikiden otuza çıkmıştır. Türkiye ve Yunanistan 1952'de, (o zamanki adıyla) Federal Almanya 1955'te, İspanya 1982'de, Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya 1999'da, Bulgaristan, Letonya, Litvanya, Estonya, Romanya, Slovakya ve Slovenya 2004'te, Arnavutluk ve Hırvatistan 2009'da, Karadağ 2017'de ve son olarak Kuzey Makedonya 2020'de NATO üyesi olmuşlardır. Bunlar dışında beş ülkenin daha NATO'ya üyeliği konusu gündemdedir. 2008 Bükreş Zirvesi'nde, (2010 yılında Üyelik Eylem Planı'na dâhil edilen) Bosna-Hersek'in yanısıra Gürcistan ve Ukrayna'nın gelecekte NATO'ya üye olmaları konusunda uzlaşmış ve 18

31 Arş. Gör., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

Mayıs 2022’de de Finlandiya ile İsveç eşzamanlı olarak NATO üyeliği için resmi başvuruda bulunmuşlardır.

İttifakın yeni üyeler edinme yönelimine genel hatlarıyla bakıldığında, Soğuk Savaş sonrası dönemde gerçekleşen genişlemelerin büyük ölçüde önceden Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği sınırları içinde ve/veya Varşova Paktı bünyesinde yer alan ülkeleri kapsadığı görülebilmektedir. Bu bakımdan NATO, kendi var oluşunu meşrulaştıran eski düşmanlarının bile üyesi olmayı arzuladığı, muzaffer ve prestijli bir güvenlik örgütü olarak belirlemektedir. Bununla birlikte, NATO’nun bütün genişleme süreçlerinin pürüzsüz işlediğini ve her durumda ittifakın yeni adaylara peşin bir uzlaşa temelinde yaklaştığını söylemek zordur. NATO Antlaşması’nın taraf devletlerin Kuzey Atlantik bölgesinin güvenliğine katkı sağlayabileceğine inandıkları herhangi bir Avrupa ülkesini ittifaka katılmaya davet edebileceğini öngören onuncu maddesi ve bu maddeye dayanarak örgütün uyguladığı “Açık Kapı” politikası, NATO genişlemesinin itici gücünü oluştursa da yeni üyelik onayının ittifak üyelerinin oybirliğini gerektiriyor olması, bir bütün olarak örgütün ittifak algısının dışında teker teker üyelerin müttefik olgusuna yönelik spesifik değerlendirmelerini de önemli hâle getirmektedir. Yakın tarihli bazı gelişmeler, üyelerin tehdit/fırsat algılamalarının bir bütün olarak NATO’nun genişleme politikalarını etkileme kapasitesini gösterir niteliktedir.

Örneğin, Gürcistan ve Ukrayna’nın NATO üyeliği girişimlerine Rusya’nın en başından beri kararlı bir tutumla karşı çıkması ve bu tür gelişmeleri önlemek için sonraki yıllarda bu ülkelere yönelik askeri müdahaleleri, bazı adaylıkların NATO’ya yarar sağlamayacağı gibi Rusya’yı tahrik ederek bölgesel istikrarı ve güvenliği de tehdit edeceği düşüncesini yaratarak, söz konusu ülkelerin üyeliklerine yönelik ittifak içindeki desteğin zamanla azalmasına yol açmıştır. Keza NATO’nun kendisini Eski Yugoslav Cumhuriyeti Makedonya ismiyle tanıdığı Makedonya Cumhuriyeti’nin ittifaka üyeliği, devletin ismine yönelik itirazları bulunan Yunanistan tarafından uzun süre veto edilmiş ve söz konusu ülke ancak ismini Kuzey Makedonya olarak değiştirdikten sonra NATO üyesi olabilmıştır. Son olarak, Rusya’nın Ukrayna işgalinin ardından NATO’ya katılmak için başvuruda bulunan Finlandiya ve İsveç’e, ulusal güvenliğini tehdit eden terör örgütlerine destek sağladıkları gerekçesiyle Türkiye’nin olumlu cevap vermeyeceğini belirtmesi, ittifakın genişleme süreçlerinde yaşanan bir başka anlaşmazlık olarak belirmiştir.

Bu tür yakın dönemli örnekler, mevcut üyelerin potansiyel üyeler ile bir güvenlik ittifakı altında buluşma arzularını yaratan veya ortadan kaldıran farklı algısal çerçevelerin varlığına işaret etmekte ve NATO genişlemelerinin temelinde bulunması gereken müttefik imajının altını oyan meydan okumalar olarak göze çarpmaktadır. Başka bir ifadeyle, herhangi bir aday devletin üyelik

için gereken somut şartları yerine getirmenin ötesinde, mevcut üyelerin gözünde müttefik imajına sahip olmasının en önemli ön koşul olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla NATO'nun genişleme süreçlerini üye ve aday devletlerin birbirlerine yönelik algılamaları ve sahip oldukları imajlar üzerinden değerlendirmek açıklayıcı ve anlamlandırıcı bir bakış açısı yaratmaktadır denebilir.

Bu hususta, devletlerin uluslararası ilişkilerindeki stratejik yönelimlerini ve davranışsal eğilimlerini şekillendiren uluslararası imajlarının nasıl oluştuğunu, ne tür bileşenlere sahip olduğunu ve hangi politika seçeneklerini öne çıkardığını inceleyen uluslararası ilişkiler imaj teorisi, kullanışlı bir analiz çerçevesi sağlamaktadır. Soğuk Savaş koşullarındaki tehdit algılamaları ve dost-düşman imajları çalışmalarından hareketle geliştirilen imaj teorisi, uluslararası ilişkileri yönlendiren temel bir imaj türü olarak müttefik imajı hakkında detaylı bir tanımlama sunmaktadır. Buna göre, karşılıklı kazanç gibi bir fırsat algısı temelinde birbirleri ile ilişki kurma arzusunda bulunan benzer güç ve kültür düzeyindeki aktörlerin, karşılıklı olarak müttefik imajına sahip olmaları beklenmektedir. Nihai hedefi kurumsal işbirliği sağlamak olarak öngörülen müttefik imajında algılayıcı aktörlerin, birlikte kapasite geliştirme ve eyleme geçme, bu birlikteliğe dışarıdan sağlanabilecek olası katkıları gözetme, üçüncü taraf aktörlerce oluşturulan tehditleri ortadan kaldırma gibi ortak amaçlara sahip oldukları varsayılmaktadır. Karşılıklı müttefik imajına sahip aktörler arasında kurumsallaşmış ittifakların ve işlevsel bütünleşmelerin gerçekleştirilmesi öngörülmektedir.

Müttefik imajının oluşabilmesi açısından en önemli ön koşul, taraflar arasında bir amaç uyumluluğu algısının var olmasıdır. İster bir fırsatın birlikte elde edilmesi isterse bir tehdit birlikte karşı konulması yönünde olsun, algılayıcı aktörlerin belli bir ortak amaç çerçevesinde uzlaşıyor olmaları, müttefik imajının şekillenmesinde kritik rol oynamaktadır. Öyle ki karşılıklı kazanç algılamasının oldukça ağır bastığı bazı durumlarda, karşıdaki aktörün algılanan gücüne ve kültürüne yönelik değerlendirmeler görece geri planda kalabilmektedir. Bununla birlikte, söz konusu aktörlerin benzer güç ve kültür düzeylerinde olmaları ise hem kurumsal işbirliğini kolaylaştırmakta hem de ortak hareket alanlarını genişletmektedir. Müttefik imajının varlığı, algılanan aktöre yönelik güven, saygı, takdir gibi işbirliği stratejilerine olanak sağlayan olumlu atıflar ortaya çıkarmaktadır. Bu sayede algılayıcı aktör, karşıdaki aktörün de karşılık vereceği öngörüsü ile her iki tarafın güvenliğini ve refahını artırmaya dönük teklifler öne sürecek ve uyumlu politikalar izlenmesi beklentisi içinde olacaktır.

NATO'nun kuruluş amacı ve süreci ile ilk üç genişleme dalgasına bakıldığında, Soğuk Savaş döneminde sosyalist bloktan algılanan yoğun tehdit temelinde bir araya gelen devletlerin bir güvenlik ittifakı çatısı altında işbirliği

yaptıkları görülebilmektedir. Bu birliktelik, farklı güç düzeylerine sahip olmakla birlikte, genel olarak Batı tipi demokratik yönetim kültürünü benimsemiş ve en önemlisi aynı kaynaktan tehdit algılayan aktörlerin karşılıklı olarak müttefik imajını taşıdıkları bir kurumsal işbirliğini yansıtmaktadır. Sovyetler Birliği ve Varşova Paktı gibi temel tehdit unsurları ortadan kalktıktan sonra gerçekleşen NATO genişlemelerinin ise, esasen Batılı liberal-demokratik devletler topluluğuna katılmak isteyen eski sosyalist ülkeleri hedeflediğini ve güçlü bir fırsat algısı temelinde gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Bu süreçte, aradaki amaç uyumluluğu görece güç ve kültür farklılıklarının görmezden gelinmesini kolaylaştırmış, tabiri caizse potansiyel müttefiklerin hızlı bir şekilde ittifak çatısına alınması söz konusu olmuştur.

NATO ile Rusya'nın karşılıklı işbirliği olanaklarını müzakere ettikleri ve ilişkilerin görece olumlu seyrettiği bir dönemde, 1999 ve 2004'te gerçekleşen iki büyük genişleme dalgasının ardından, özellikle Gürcistan ve Ukrayna'nın NATO adaylıkları konusu üzerinden hem Rusya ile NATO arasında hem de NATO içinde anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. SSCB'nin dağılmasının ardından kendi içine dönerek önceki NATO genişlemelerinde etkisiz kalan Rusya'nın artık daha güçlü tepkiler vermesi, 2004'ten sonraki üyelik gündemlerinde fırsat algısının tehdit algısı ile dengelendiği bir süreç başlatmıştır. Böylece yoğun bir fırsat ya da tehdit algısı temelinde oluşan amaç uyumuna dayalı genişlemeler dönemi sona ermiş, üyelerin ulusal tehdit/fırsat algılamalarının ön plana çıkabildiği, yeni üyelerin kabulü konusunda örgüt içinde daha özerk hareket edebildikleri ve müttefik imajının çevresel koşullardan kolayca olumsuz etkilenebildiği bir döneme girilmiştir denebilir.

FİNLANDIYA VE İSVEÇ'İN OLASI NATO ÜYELİKLERİNİN ARKTİK BÖLGE SİYASETİNE OLASI ETKİLERİ

Hasan Fatih SEVAL³²

2022'nin Şubat ayında başlayan Rusya'nın Ukrayna'yı işgal harekâtı, çok uzun yıllardır tarafsızlıklarını koruyan iki İskandinav ülkesi olan Finlandiya ve İsveç'i, süratle NATO'ya katılma konusunu gündemlerine almaya ve gerekli adımları atmaya itti. Henüz oldukça taze olan bu gelişme, akıllara Rusya'nın bunu nasıl karşılayacağı sorusunu getirdi. Zira Rusya Federasyonu, Sovyetler Birliği'nin dağılışını takip eden yıllarda Avrupa Birliği ve NATO'nun genişleme dalgaları sebebiyle, Batı'nın kendisine karşı yeni bir çevreleme girişimi içinde olduğunu düşünüyordu. Rusya'nın 2008'de Gürcistan'da, 2014 ve 2022'de Ukrayna topraklarında attığı adımların en büyük tetikleyicisi, NATO'nun Ukrayna ve Gürcistan'ı da içeren genişleme gündemleri olmuştur.

Son çeyrek asırda, NATO'nun genişlemesi uluslararası toplumdaki Avrupa güç dinamiklerini önemli ölçüde değiştirdi. Polonya'nın 1999'da NATO'ya katılmasıyla, NATO'nun sınırları Doğu Avrupa'ya doğru genişledi. Baltık devletleri Letonya, Estonya ve Litvanya 2004 yılında NATO'ya katılarak NATO sınırını Rusya'nın kuzeybatı cephesine doğru itti. Bu genişlemeler, Batılı devletlere Rusya içinde NATO aracılığıyla askerî operasyonlar gerçekleştirme yeteneği kazandırdı. Ancak Rusya Federasyonu, 2000'lerin başlarından itibaren Putin liderliğinde tekrar palazlanmaya başlarken, kendisi ile sınırdaş daha fazla ülkenin NATO'ya katılmasını engellemek için daha etkin bir politika izlemeye başladı. Öyle ki, sert gücünü sınırları dışında kullanmaktan bile geri kalmadı. 2008'deki Bükreş Zirvesi'nden sadece üç ay sonra Gürcistan'da iki bölgeyi işgal etti. Ukrayna'daki Rus yanlısı cumhurbaşkanının 2014 yılında devrilmesinden sonra, Kırım Yarımadası'nı önce işgal, sonra ilhak etti.

NATO'ya Üyelik Eylem Planı'nın (Membership Action Plan [MAP]) sunulabilmesi için, aday ülkenin kendi toprakları üzerinde tam egemenliğe sahip olması gerekmektedir. Rusya, hem Gürcistan hem de Ukrayna'da kilit noktaları

32 Arş. Gör., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

işgal ederek, bu iki ülkenin NATO üyeliği yoluna önemli engeller koymuştur. Rusya'ya sınırı olan ülkelerle NATO arasındaki ilişkilerin artması ile Rusya'nın bu ülkelere yönelik askerî harekâta bulunması arasında bariz bir korelasyon olduğu görülmektedir. Son günlerde gündeme hızlı bir şekilde giren Finlandiya ve İsveç'in NATO'ya üyeliği gündeminin de Rusya tarafından sıcak bir şekilde karşılanmayacağı aşikârdır.

İsveç ve Finlandiya, Rusya için sadece kıta Avrupası güç dengesi hususunda değil, Arktik Bölge özelinde de büyük önem taşımaktadır. Arktik Bölge'nin sınırları, en basit ifadelerle “Kuzey Kutup Dairesi (ya da 66'ncı Kuzey Paraleli) içinde kalan bölge” şeklinde belirtilebilir. Gerek konumu sebebiyle kıtalar-arası ticarete yeni rotaların kullanımına imkân sağlaması bakımından, gerekse büyük yeraltı zenginliği bakımından Arktik Bölge, önümüzdeki yıllarda küresel siyasetin merkezlerinden biri olma potansiyeline sahiptir. Stratejik öneme sahip bu bölgede, toprakları Kuzey Kutup Dairesi'nin ötesine uzanan sekiz ülke bulunmaktadır: Amerika Birleşik Devletleri, Rusya Federasyonu, Kanada, Danimarka, İzlanda, Norveç, İsveç ve Finlandiya. Bu sekiz ülkenin üyesi olduğu Arktik Konseyi (Arctic Council), 1996 yılında kurulduğu günden bu yana, bölgenin yönetişimi bakımından en önde gelen hükümetlerarası örgütüdür. Bölgenin siyasî düzeniyle ilgili yayımlanan neredeyse tüm makalelerde, kitaplarda ve raporlarda, Arktika'nın, istisnai bir şekilde, istikrarlı bir bölge olduğundan bahsedilir. Onlarca yıldır Rusya ve diğer Arktik ülkeler, Arktik Bölge'deki bilimsel ve çevresel konularda uyumlu bir şekilde işbirliği yapmıştır. Ancak, yaşanan son gelişmelerin ardından gündeme gelen Finlandiya ve İsveç'in NATO'ya katılması durumu, eğer gerçekleşirse, bölgedeki istikrarı (ya da en azından çatışmasızlığı) zedeleyebilecek niteliktedir. Zira bu iki ülkenin NATO'ya üye olması, Rusya Federasyonu'nu tek “NATO üyesi olmayan Arktik ülke” konumuna getirecektir. Bu durum, NATO'yu bir savunma örgütü olarak değil, bir tehdit olarak algılayan Rusya için pek de iç açıcı bir gelişme olmayacaktır. Üstüne, kendisiyle sınır komşusu olan Finlandiya'nın NATO'ya katılımı, Rusya ile NATO ülkeleri arasındaki sınır boyunun iki katına çıkması anlamına gelecektir. Finlandiya ve İsveç, NATO üyeliği kriterlerini karşılayan modern, demokratik ülkelerdir. NATO Genel Sekreteri Jens Stoltenberg, henüz resmî bir adım atılmamış olmasına rağmen, bu iki ülkeyi “kollarını açarak karşılayacaklarını ve üyeliklerinin en kısa süre zarfında gerçekleştirileceğini” söyleyerek, NATO'nun bu husustaki yaklaşımını açıkça ortaya koymuştur.

Rusya ile Batılı ülkeler arasındaki gerginlik, Arktik Konseyi'ne de yansımış bulunmaktadır. Arktik Konseyi'nin, her ülkenin iki yıl boyunca başkanlık görevini yürüttüğü, dönüşümlü bir başkanlık sistemi vardır. Arktik Konseyi'nin başkanlığı sırası, 2021-2023 yıllarında Rusya'dadır; ancak Rusya'nın Ukrayna'daki saldırganlığının ardından diğer yedi üye konsey

toplantılarını boykot etmeye başlamıştır. Öte yandan Rusya, NATO'nun Arktik Bölge'de artan askerî faaliyetinden endişe duyduğunu dile getirmektedir.

Halihazırda Rusya, Arktik Bölge'de en geniş topraklara sahip olan ülke olması hasebiyle ve bölgeyi stratejik bir kaynak üssü olarak koruma arzusuyla, bölgede diğer devletlerden daha fazla kapasiteye sahiptir. Bölgedeki bu güç baskınlığı, Moskova'nın Arktik Bölge ile ilgili iktisadî, ticarî, siyasî ve askerî gelişmelerde büyük bir rol oynayacağı anlamına gelmektedir. Fakat Finlandiya ve İsveç'in NATO'ya dâhil olması, Arktik Bölge'deki güç dengelerini derinden etkileyecektir.

Çalışmada, Finlandiya ve İsveç'in olası NATO üyeliklerinin Arktik Bölge siyasetine olası etkileri ele alınacaktır. Başlıkta ve metinde "olası" ifadesi özellikle kullanılmaktadır. Çünkü, her ne kadar NATO Genel Sekreteri bu iki ülkeyi kollarını açarak beklediklerini ifade etmiş olsa da bu durum tüm üye ülkeler için geçerli değildir. Kararların oybirliğiyle alındığı örgütte veto hakkı bulunan Türkiye, bu iki ülkenin NATO'ya üyeliğinin önündeki en büyük engellerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye, elindeki bu önemli kozu, haklı gerekçelerle, sonuna kadar kullanmak isteyecektir. Yine de, en güncel gelişmelere bakıldığında, Türkiye'nin bu iki ülkenin üyelikleri konusuna tamamen karşıt olmadığı görülmektedir. Bu çalışmanın öngörüsü, Finlandiya ve İsveç'in (birisinin veya her ikisinin de) NATO'ya üyeliği hâlinde, Rusya Federasyonu'nun, Gürcistan ve Ukrayna örneklerinde görüldüğü gibi, saldırgan bir tutum içerisine girebileceği, hatta sınır-ötesi bir hamle yapabileceği yönündedir. Bu durum, şüphesiz, literatürde "istisnai bir şekilde istikrarlı" olarak tanımlanan Arktik Bölge uluslararası siyasî düzenini derinden sarsacaktır.

FİNLANDİYALAŞMANIN SONU? NATO VE ULUSLARARASI GÜVENLİK İÇİN ANLAMLARI

Erdem ÖZLÜK³³

“Eğer gelecek 10 yıl içinde Avrupa’da güvenlik amacıyla tesis edilmiş Amerikan askeri birlikleri Birleşik Devletler’e dönemezse, bütün bu proje başarısız olacaktır” (Carroll, 1998). ABD’nin ilk Avrupa Müttefik Kuvvetleri Komutanı olan Dwight Einsenhower’ın 1951 yılında yazdığı bu satırlarda adı geçen proje NATO’dur.

NATO’nun kurulmasının üzerinden tam 73 yıl geçmiş olmasına rağmen hala Amerikalı birlikler farklı düzeylerde Avrupa’da konuşlanmaya devam ediyor ve Soğuk Savaş’ın en önemli çıktılarında biri olarak Örgüt de “başarılı” şekilde varlığını sürdürüyor. Soğuk Savaş’ın ilk yıllarında Almanya’yı etkisiz hale getirmek, ABD’yi Avrupa’ya yerleştirerek Avrupa’nın askeri ve güvenlik işbirliğini organize etmek ve Sovyetler Birliği’ni çevrelemek için kurulmuş (Ham, 2001; 395. Bennett, 1991; 236) olsa da yani Örgüt’ün kurulmasına neden olan tehdit ortadan kalksa da Örgüt genişleyerek ve hatta derinleşerek varlığını sürdürmeye devam ediyor. Çünkü Soğuk Savaş’ın bitimini müteakip geleneksel tehditler yön ve boyut değiştirmiş ve yeni tehditler ortaya çıkmıştır. Zira 11 Eylül olaylarından sonra yapılan bütün NATO zirvelerinde tehditlerin içeriği sürekli güncellenmiştir. Ayrıca NATO “içsel ve dışsal uyum süreci” adı verilen programlarla ayakta kalmaya devam etmiştir (Duffield, 1994; 766. Rauchhaus, 2001; 13). Ek olarak Avrupa’da NATO’ya alternatif teşkil edebilecek bölgesel bir savunma/güvenlik yapılanmasının tesis edilememiş olması (Özlük&Özlük, 2016) NATO’nun kurulduğunda 12 olan üye sayısının bugün 30 üyeye ulaşmasına yardım etmiştir. 2022 yılında Rusya’nın Ukrayna’yı işgal girişimleri sonucunda İsveç ve Finlandiya’nın üyelik başvurularıyla üye sayısının 32’ye ulaşma ihtimali belirmiştir.

Bu çalışma İsveç ve daha özelde de Finlandiya’yı içine alacak genişleme adımının 1952’de Türkiye ve Yunanistan’ın üyeliğiyle başlayan genişleme

adımlarından farklı olduğunu ve bu iki ülkenin üyeliğinin doğuracağı güvenlik sorunlarını ve ortaya çıkaracağı maliyetleri tartışmaktadır. NATO, Soğuk Savaş süresince ve bitiminde de yeni üye katılımlarına Örgüt içinde işbirliğini artıracığına inandığı ve Avrupa'daki istikrarı pekiştireceğini düşündüğü için her zaman olumlu yaklaşmıştır. Ancak yeni üyeleri Örgüt'ün parçası yapmak Avrupa'daki bölünmeyi artıracığı gibi başta ABD olmak üzere tüm üyelerin güvenlilik yükümlülüklerinin de artmasına yol açmaktadır (Carpenter, 1998). Bu nedenle bu çalışma özellikle Finlandiya'nın olası üyeliğinin diğer tüm genişleme örneklerinden farklı şekilde Örgüt içindeki güvenlik maliyetlerini daha çok artıracığı, NATO ve Rusya gerilimini başka bir boyuta sürükleyeceği ve Avrupa'daki bölünmeyi daha da pekiştireceği için istikrardan ziyade güvensizlik doğuracağını iddia etmektedir.

Son genişleme dalgasının parçası olacak Finlandiya'nın Soğuk Savaş boyunca Avrupa güvenlik mimarisi açısından özel bir pozisyonu var olagelmıştır. Finlandiya (İsveç'i de buraya eklemek gerekir) Soğuk Savaş'ın ilk yıllarından bugüne tarafsız bir devlet (neutral state) konumundadır. Ekim Devrimi sürecinde 1917'de bağımsızlığını kazanan Finlandiya, 1939 yılında SSCB'nin işgaline uğramış ve 1941'den 1944'e kadar önce Almanya'nın yanında daha sonra da SSCB'nin yanında savaşa dahil olmuştur. 1948 yılında imzalanan antlaşmayla (Soviet-Finnish Treaty of 1948) uluslararası ilişkiler literatürüne daha sonra Finlandiyalaşma (Finlandization) olarak geçecek özel bir konuma sahip olmuştur. Her ne kadar kavram ilk olarak 1961 yılında Walter Hallstein ve Richard Löwenthal tarafından kullanılmış olsa da anlam olarak ilk kez 1953 yılında Avusturya Dışişleri Bakanı Karl Gruber tarafından kendi hükümetini Finlandiya örneğine benzememesi konusunda uyarmak için kullanılmıştır.

Literatürde özel bir dış politika stratejisi ve Soğuk Savaş atmosferinin bir ürünü olarak Finlandiyalaşma birkaç temel ilkeye dayanmaktadır. İlk olarak Finlandiya tarafsız bir devlet konumunda olacak ve SSCB ile dostane ilişkiler yürütecektir (Laqueur, 2016). İkincisi Finlandiya için SSCB'ye dış politikada muhalefet edebilecek bir çizgi izlemeyecek şekilde özel bazı yükümlülükler içerir. Üçüncüsü Finlandiya Soğuk Savaş süresince SSCB'ye karşı olabilecek dış politika girişimlerinin parçası olmamıştır. Dördüncüsü söylem olarak da dış politikada SSCB'yi desteklemiştir. Beşincisi kendisine ait bir ordusu olmasına rağmen ordunun kapasitesi SSCB tarafından belirlenmiştir. Altıncısı başbakan ve cumhurbaşkanı da dahil olmak üzere hükümette sadece SSCB'nin onayladığı partiler yer almıştır. Yedincisi Finlandiya Doğu Bloğu ülkeleriyle yakın ticari ilişkiler içinde olmuştur.

Soğuk Savaş boyunca Finlandiya'nın tarafsız ve tampon ülke konumunu tanımlamak için kullanılan Finlandiyalaşma, aslında Soğuk Savaş'ın tüm

tarafının statükoyu değiştirmek için her türlü kışkırtıcı adıma direnmek için yaptıkları üstü kapalı bir pazarlığın sembolüdür. Bu kavram, Will Inboden'in 2014 yılında Foreign Policy'deki yazısında çok iyi şekilde tarif ettiği üzere, Batı için Finlandiya'yı NATO üyeliğine davet etmemek; SSCB için Finlandiya'yı işgal etmemek ya da tüm ülkeyi kontrol etmemek; Finlerin kendileri için diğer Doğu Bloğu ülkelerinden farklı şekilde bağımsızlıklarını korumak adına önemli ölçüde Sovyet etkisini kabul etmek ve Batı ile uyum sağlamak için açık bir çaba göstermemek anlamına geliyordu. Ancak Soğuk Savaş'ın sona ermesi hem Finlandiya'nın pozisyonu hem de bu kavramın pratikteki anlamında önemli değişiklikler doğurmaya başlamıştır.

Öncelikle Finlandiya 1995 yılında Avrupa'nın diğer iki tarafsız ülkesi Avusturya ve İsveç ile birlikte AB üyesi olmuştur. Sovyet döneminden kalma askeri teçhizatını AB ve NATO üyesi ülkelerden yaptığı yeni alımlarla (örneğin F-18'ler, Leopold Tanklar, NASAMS ve AGM-158 JASSM'ler) değiştirmeye başlamıştır. 1996 yılından itibaren Baltık devletleriyle birlikte NATO tatbikatlarına katılmaya başlamış ve hatta Kosova, Irak ve Afganistan'a asker göndermiştir. 2018 yılında ABD'deki Red Flag tatbikatına, Finlandiya'daki Arrow 18 ve İsveç'teki Northern Winter tatbikatlarına katılım göstermiştir (Cancian&Saxton, 2021). Rusya'nın Orta Asya, Ukrayna (Kırım), Orta Doğu ve Arktik Bölgesi'ndeki adımları ve nihai olarak da Şubat 2022'de tüm Ukrayna'yı işgal etmeye yönelik girişimi Finlandiya'nın çok uzun sürdürdüğü politikayı değiştirmesine neden olmuştur. Ancak NATO'ya üyelik başvurusuyla Finlandiya, bu özel ve pragmatik dış politika çizgisini tamamen terk etmektedir (Meaney, 2022).

Doğu ve Batı arasında “denge” (balance) olan konumundan vazgeçip, Rusya'ya dair “peşine takılmak” (bandwagon) stratejisini de terk etmektedir. Kuzey Avrupa'da Scandilux ülkeleri (Danimarka, Belçika, Hollanda, Lüksemburg) ve İsveç'in de içinde yer aldığı Nükleerden Arındırılmış Kuzey Avrupa Projesi'nden de NATO üyeliğiyle bir anlamda vazgeçmektedir. Her şeyden öte 1949'den beri sürdürdüğü tarafsız devlet statüsünü de yitirmektedir. Finlandiya'nın olası üyeliği NATO'nun bundan sonraki konumu açısından da pek çok değişimi beraberinde getirecektir. Bu çalışma başta güvenlik maliyetlerini artıracığı, NATO ve Rusya gerilimini bir başka boyuta taşıyacağı, Avrupa'daki bölünmeyi çok net şekilde pekiştireceği için Finlandiya'nın üyeliğinin istikrardan ziyade daha çok güvensizlik doğuracağını ileri sürmektedir.

NATO’NUN AÇIK KAPI POLİTİKASI: İSVEÇ’İN VE FİNLANDIYA’NIN ÜYELİK KRİZİ

Evren KÜÇÜK³⁴

Uluslararası alanda en uzun ömürlü askeri savunma ittifakı olarak öne çıkan NATO, 12 ülke tarafından 4 Nisan 1949’da Washington Antlaşması’nın imzalanmasıyla kuruldu. Kolektif savunma örgütü olan NATO müttefikinin saldırıya uğraması durumunda tüm NATO müttefiklerinin saldırıya uğramış sayılacağını öngörmektedir. NATO İttifakına katılma süreci Kuzey Atlantik Antlaşması’nın 10’uncu maddesiyle düzenlenmektedir. NATO üyeliği, Kuzey Atlantik bölgesinin güvenliğine ve ittifakın temel ilkelerine katkı sağlayabilecek tüm Avrupa devletlerine açıktır. Açık kapı politikası ile gerekli şartları yerine getiren ve gerekli aşamaları kaydettikten sonra tüm Avrupa ülkelerine NATO’ya üye olma imkânı tanınmaktadır.

İttifak, üye ülkelerin bağımsızlık ve güvenliğini güvence altına almak amacıyla kurulmuş olsa da zamanla açık kapı politikası çerçevesinde genişleme yoluna gitti. Söz konusu genişleme politikası özellikle Soğuk Savaş sonrasında önemli bir ivme kazandı. Bu da ABD’nin ve Rusya’nın karşı karşıya gelmesine neden oldu. Rusya’nın 2014’te Kırım’ı ilhakı ardından 2022’de Ukrayna’ya müdahalesi NATO’nun genişlemesini bir kez daha gündeme getirdi. Ukrayna müdahalesinden önce İsveç ve Fin kamuoyunda NATO’ya katılım konusunda olumsuz bir tavır sergilenirken müdahale ile birlikte bu tavır ciddi bir oranda olumlu yöne evrildi. NATO üyeliğine karşı çıkan siyasi partilerin iktidarda olmasına rağmen Rusfobiası kamuoyunda en önemli gündem maddesini oluşturdu. Geleneksel bir tarafsızlığa sahip olan Finlandiya’nın ve İsveç’in Rus tehlikesinden dolayı NATO’ya katılmak istemesi “açık kapı politikasının” tekrar gündeme gelmesine neden oldu. Söz konusu üyelik talepleri, Türkiye’yi de doğrudan ilgilendiren bir konu olduğu için beraberinde bir krize de yol açtı.

NATO ilk defa iki ülkenin (İsveç ve Finlandiya) üyeliği konusunda “çok hızlı” bir şekilde karar alınabileceğini ifade etti. Fakat Türkiye’nin söz konusu

34 Doç.Dr., Kastamonu Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

üyelikleri bloke etmesi, beraberinde bir krize yol açtı. Bu krizde Türkiye, İsveç'ten ve Finlandiya'dan şu isteklerde bulundu:

- Teröre verilen siyasi desteğin son bulması,
- Terörün finansman kaynağının kurutulması
- PKK/PYD'ye silah desteğinin sonlandırılması
- Türkiye'ye yönelik ambargo ve yaptırımların kaldırılması
- Teröre karşı küresel işbirliği.

Türk kamuoyunda İsveç'in NATO üyeliği gündeme gelince sosyal medya hesaplarında “teröre destek veren” İsveç'in NATO üyeliğinin veto edilmesi gerektiğine dair yorumlar yapıldı.

Türk kamuoyunda daha çok İsveç'in üyeliğine karşı çıkmaktadır. Nedeni ise İsveç'in YPG ile görüşmesi ve destek vermesidir. İsveç'in her ne kadar PKK'yı terör listesine koymasına rağmen terör örgütü üyelerini teslim etmemesi ve faaliyetlerine izin vermesi Türk kamuoyunda rahatsızlığa yol açmaktadır. Dolayısıyla sadece iktidar partisi değil muhalefet partileri de yaptıkları açıklamalarda İsveç ve Finlandiya'nın terörizme karşı ortak mücadele anlayışının gereğini yerine getirmelerini beklemektedir.

Türkiye'nin, İsveç'in ve Finlandiya'nın NATO üyeliklerine karşı çıkmasının temel nedenleri;

- Türkiye'nin terörist olarak gördüğü PKK, YPG vd. örgüt üyelerinin kendisine teslim edilmemesi,
- 2019'dan itibaren Türkiye'ye silah ambargosu uygulanması,
- ABD'nin Türkiye ile krizler (F-35, F-16 gibi) yaşaması gibi nedenler Türkiye'nin, üyeliklere karşı çıkmasına yol açtı.

Ayrıca Türkiye, kendisine yaptırımlar uygulayan, devamlı eleştiren, “teröre kucak açan” ülkelere onay vermesi, Türk kamuoyunda da eleştirilere yol açacaktı. Nitekim Cumhurbaşkanı Erdoğan açıklama yapmadan önce sosyal medya hesaplarında İsveç'in NATO üyeliğinin veto edilmesi gerektiğine dair açıklamalar yapıldı.

Önümüzdeki günlerde sürecin nasıl şekilleneceğini İsveç, Finlandiya ve ABD karar verecek ve belirleyecektir. Türkiye, taleplerini kamuoyuna açıkladıktan sonra geri adım atması oldukça zordur. Çünkü iktidar, kamuoyunda taleplerini kabul ettiremeyen ve dış politikada “taviz veren ülke” durumuna düşmek istemeyecektir. Aksi takdirde iktidar, kamuoyunda ve muhalefet partilerinde eleştirilere maruz kalacaktır.

Türkiye'nin beklentisi; İsveç'in ve Finlandiya terör örgütü üyelerini teslim etmesi, silah ambargosunu kaldırması ve ABD'nin Türkiye'ye yönelik olumlu adımlar atmasını beklemektedir. Diğer taraftan Türkiye, isteklerini garantilemek için İsveç'ten ve Finlandiya'dan NATO üyeliği için terörle mücadele kanunlarında değişiklik yapılmasını istemektedir.

Haziran 2023 seçimleri yaklaştığı için iktidar oy kaybı yaşamamak (veya oy kazanmak) için İsveç'in ve Finlandiya'nın NATO üyeliklerini bloke etme olasılığı oldukça yüksek. Seçimler yaklaştıkça Türkiye'de iç ve dış politika konuları birbirleriyle daha çok iç içe geçecektir. Bu da Türkiye'nin İsveç'in ve Finlandiya'nın NATO üyeliğinden taviz vermesini zorlaştıracaktır.

İsveç ve Finlandiya, Türkiye'nin taleplerini yerine getirmediği takdirde veto konusu yıllarca gündemde kalabilir. Bununla ilgili çok sayıda örnek var. Nitekim veto konusu, üyelerin doğal bir hakkı olduğu için yıllarca gündemde kalabilir. Örneğin Türkiye, Yunanistan'ın NATO üyeliğini yıllarca veto etmiş sonunda 1980'de kabul etmişti. Türk kamuoyunun genelinde (iktidar ve muhalefet) terör tehdidi, ana güvenlik kaygısı olarak algılanmaktadır.

Bu çalışma NATO'nun Kuzey Avrupa'da genişlemesine odaklanmaktadır. Söz konusu genişlemede Rusya'nın hamleleri ile doğrudan ilgili olduğu vurgulanmaktadır. Rusya'nın askeri faaliyetleri, "tarafsız" olan İsveç'in ve Finlandiya'nın üyeliklerini doğrudan etkilediğini bu da NATO'nun genişlemesine katkı sunduğunu iddia etmektedir. Diğer taraftan tarafsızlık politikasını yıllardır sürdüren İsveç ve Finlandiya niçin ani bir kararla üye olmak istediler sorusu ABD-Rusya rekabetinden ve Rusya'nın politikalarından bağımsız düşünülemediğini iddia etmektedir. Bu çalışmanın amacı, İsveç'in ve Finlandiya'nın NATO üyeliklerine Türkiye niçin ve nasıl karşı çıkmaktadır sorusuna sebep-sonuç ilişkileri çerçevesinde cevap aramaktır.

NATO ÜYESİ KÜÇÜK DEVLETLER VE GÜVENLİK SÜREÇLERİ

Dilaver Arıkan AÇAR³⁵

Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde “küçük devlet” kavramının gelişimi ve kullanımı devletleri uluslararası alandaki özgül ağırlıklarını yansıtan kavramsallaştırmaların yeni bir boyuta taşınmasıyla ortaya çıkmıştır. Tarihsel olarak uluslararası ilişkilerdeki başat güçlerin 19. yüzyıldan itibaren “Büyük Güçler” olarak tanımlanmaya başlaması sonrasında, 20. yüzyılda göreceli olarak Büyük Güç addedilmeyen ancak özellikle bölgelerindeki gelişmeleri etkileyebilen ve bu durumlarını özel ortamlarda bölge dışına da taşıyabilecek devletlerin de “orta (boyutta / ölçekte) güçler” olarak tanımlanmaya başlaması sonrasında geri kalan devletlerin tanımlanmasında “küçük devlet” kavramının kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Devletlerin özellikle kapasite ve yetkinliklerinin mukayesesi ve birbirlerine karşı ve uluslararası sistem nezdindeki izafi pozisyonları göz önünde bulundurularak yapılan bu genel tanımlamaların aslen genel geçer olmayan ve nesnel kıstaslara dayanmayan kategorizasyonlar olduğu söylenebilir. Bu minvalde, uluslararası ilişkiler içerisinde devletlerin boyutlarının ve sıklıklarının bunların farklı veçhelerinin bir inceleme ve analiz noktası tesis etmesi Uluslararası İlişkiler disiplinin ortaya çıkışı öncesinde Büyük Güç kavramının kullanımda olması ve disiplin içinde kullanılmaya devam etmesiyle bir ölçüde kabul gördüğü de söylenebilir. Bu çerçevede, küçük devletlere dair üzerinde mutabakata varılmış bir tanımlama ve hangi ülkenin küçük devlet kabul edileceği ya da küçük devlet boyutunun nasıl tanımlanacağına dair oluşmuş ortak bir yaklaşım bulunmamaktadır. Ancak uluslararası alandaki devletleri farklı boyutları ile tasnif etmek için konuyu çalışanlar tarafından kullanılan temel yaklaşımları ortaya koymak mümkündür. Bu bağlamda, küçük devletleri nicel unsurlar gözeterek tanımlamak, fiziksel boyut (ülke yer ölçümü), nüfus, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla gibi iktisadi ya da askeri güç bileşenlerinin miktarının sınırlılığı gözetilerek bir sınıflandırma yapmak mümkün görülmektedir. Bunun yanında küçük devletleri nicel unsurlar bağlamında uluslararası alandaki etki potansiyelleri ve kapasitelerinin sınırlılığı

ile de bu tanımlamaya dahil etmek mümkündür. Bazı durumlarda da nitel ve nicel unsurların karma değerlendirilmesinin de tanımlamalarda kullanılabilirdiği de görülmektedir. Bu yaklaşımlar dışında devletlere dair ve devletlerin kendilerine yönelik algıları da devletlerin küçük devlet olarak tanımlanmalarında etken olabilmektedir. Bu anlamda, bazı nitel ve özellikle de uluslararası ilişkilere etkileri bağlamında sınırlı kapasitedeki bazı devletlerin kendilerini bu sınıflandırma içerisinde algılamamaları ve bu tanımlamayı kendilerine yakıştırmamalarını da berberinde getirirken, diğer taraftan uluslararası ilişkilerin farklı alanlarında etki sahibi bazı ülkelerin kendilerini küçük devlet olarak tanımlamaları da sıkça karşılaşılan bir durumdur. Devletlerin tasnifi ve kategorize edilmek yoluyla incelenmesinin uluslararası ilişkiler alanındaki temel aktör olan devletlerin davranışlarının / dış politikalarının tahlilinde kullanılabilir ve yararlı bir araç olabileceği söylenebilir.

Küçük devlet kavramının gelişimi ve Uluslararası İlişkiler yazınında kendine yer bulmaya başlaması İkinci Dünya Savaşı Sonrasına tekabül etmektedir. Annette Baker Fox, David Vital, Robert O. Kohane, Raimo Väyrynen ve Niels Anstrup gibi yazarların 1960 ve 1970'li yıllarda yaptıkları yayınlar vesilesiyle kavramın özellikle Kuzey Avrupalı / İskandinav ülkelerindeki uzmanlar ve burada çıkan Cooperation and Conflict gibi akademik dergilerde küçük devletler üzerine yayınların yapılmaya başlamasıyla yaygınlık kazanmaya başladığı görülmektedir. Küçük devletlerin uluslararası alanda rakamsal fazlalığa sahip olmalarına rağmen varlıkları ve bu alandaki etkilerinin incelenmesinin fazla öne çıkmadığı da iddia edilebilir. Bu çerçevede küçük devletler ve özellikle dış politikalarında ortaya koydukları temel yaklaşımlar ekseriyetle güç asimetrisi çerçevesinde büyük güçler ya da bölgelerindeki orta ölçekli güçlerle karşılaştırılarak betimlenmeye çalışılmaktadır. Küçük devletlerin görece zayıflıkları ve handikaplı (yetersiz ve yetkin olmamaları) kabul edilmeleri nedeniyle uluslararası alanda ikincil ve sınırlı roller üstlendikleri ve ekseriyetle de başka özelde de büyük güç addedilen devletlerin arkasına takılarak (bandwagoning) kendilerine varlık alanı yaratmaya çalıştıkları ortaya koyulmuştur. Bu çerçevede küçük devletlerin özellikle de fiziksel güvenliklerini sağlamak konusundaki görece sınırlılıkları ve zayıflıklarını ikili ve çok taraflı ittifak ilişkileri yoluyla gidermeye çalıştıkları genel kabul gören bir görüş olmuştur. Bunun yanında özellikle tarihsel bir arka plana sahip ya da bir büyük güçle komşuluk durumuna haiz küçük devletlerin ise tarafsızlık (neutrality) pozisyonu alarak bölgeleri ve uluslararası arenada kendilerine güvenlik sağlamaya çalıştıkları da bu devletlerin genel dış ve güvenlik politikaları stratejilerinin bir opsiyonu olarak not edilmektedir. Küçük devletlerin ekseriyetini uluslararası ortamda kuralla riayet temelli, çoktarafılık eğilimli, uluslararası kurumsallaşmanın hâkim kılınmasını destekleyen ve küresel yönetim yanlısı devletler olarak tanımlamak mümkündür. Bu bağlamda güncel

uluslararası ilişkilerde küçük devletlerin yaratıcılık, çok yönlülük ve esneklik göstererek kendilerine özellikle nitel sınırlılıklarının ötesinde yer açtıklarına şahit olunmaktadır.

NATO kuruluşundan itibaren küçük devletlerin bünyesinde yer aldıkları ve bu sayede kendilerini ittifakın kolektif güvenlik anlayışı içerisinde varlıklarını sürdürdükleri önemli bir uluslararası güvenlik mekanizması ola gelmiştir. İzlanda, Danimarka, Norveç, Belçika, Lihtenştayn, Portekiz ve Hollanda gibi ülkeler Soğuk Savaş boyunca Kuzey Atlantik ittifakın koruyucu şemsiyesinden yararlanmış ve kendi boyutlarını ötesinde stratejik katkılarda bulunmuşlardır. Örneğin, İzlanda Soğuk Savaş boyunca konumu yoluyla İttifaka boyutunun tersi çarpan etkisi yaratan bir stratejik katkı sağlamıştır. Küçük devletler NATO ittifakı içerisinde yer alarak sadece kendi kapasitelerinin ötesindeki dış tehditlere karşı koruma edinmekle kalmamış, aynı zamanda uluslararası alandaki görünürlük ve etkilerini de daha üst seviyelere çıkarabilmişlerdir. Bu nedenledir ki Soğuk Savaş bittikten sonra NATO'nun varlık nedeni sorgulanır olmaya başladığı süreçte dahi Avrupa coğrafyasında Doğu Bloku'ndan ayrılmış, Yugoslavya'nın dağılmasıyla bağımsızlıklarını kazanmış ya da Arnavutluk örneğinde olduğu üzere yalnızcılık politikasından bu yeni ortama dahil olmuş hemen hemen tüm ülkeler kendilerini güvenlik alanında NATO ile işbirliği geliştirmeye ve nihai olarak bu ittifakın üyesi olmaya yönlendirmişlerdir. Bu çerçevede küçük Baltık ve Balkan ülkelerinin Avro-Atlantik bütünleşme süreçlerinin güvenlik ayağı olan NATO bütünleşmesine özel bir önem attıkları ve bu süreci bir an önce tamamlamak için özel çaba sarf ettikleri gözlemlenmiştir. Bu süreç NATO ittifakına da yeni bir genişleme ve Avrupa çapında güvenlik alanını artırma imkânı sağlaması yanında yeni kabiliyetlerin geliştirilmesine de yol açmıştır. Bildiri çerçevesinde özellikle küçük Baltık ve Balkan ülkelerinin NATO bütünleşme süreçleri ve üyelik sonrası edindikleri yetkinlik ve kazanımlar İttifak içerisindeki etkinlikleri, katkıları ve güvenlik alanındaki edinimleri çerçevesinde tartışılacaktır. Bu hususlar yanında Avrupa güvenliğinin karşılaştığı güncel Ukrayna savaşının yarattığı krizin yol açtığı gelişmeler çerçevesinde tarihsel olarak kendilerini tarafsız olarak konumlandırmış ve kendilerini küçük devlet olarak tanımlayan Finlandiya ve İsveç'in uzun soluklu güvenlik yaklaşımlarını terk ederek NATO ittifakına katılmaya yönlendiren etmenler de bu bağlamda bildiri de ele alınacaktır.

Nihai tahlilde küçük devletlerin uluslararası alanda kapasitelerinin ve kabiliyetlerinin sınırları olsa da bu durum bu ülkelerin zayıf aktörler olduğuna dair otomatik bir varsayım olarak kabul edilmemelidir. Küçük devletlerin bazılarının sıkletlerinin üzerinde etki yapma kabiliyetleri olduğu, konjonktürel olarak uluslararası ve bölgesel gelişmeleri etkileme kapasitelerinin gelişme eğiliminde olduğu gözlemlenmektedir. Avrupa'daki küçük devletlerin NATO

ittifakının kuruluşundan beri üyesi olanlar, Soğuk Savaş sonrası dönemde katılanlar ve üyelik perspektifine sahip olanların temel algısı ittifakın güvenliklerine kendi kapasiteleri ötesinde katkısının olduğu yönündedir. NATO'nun küçük devlet üyeleri de örgüte her dönemde önemli katkılarda bulunmuş ve kolektif güvenlik ruhunu yansıtmış aktörler olmuşlardır.

TÜRKİYE’NİN NATO ÜYELİĞİNİN ORTADOĞU POLİTİKALARINA YANSIMALARI (1945-1991)

Murat KASAPSARAÇOĞLU³⁶

İkinci Dünya Savaşı’nın hemen ardından dönemin iki süper gücü Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) arasında Soğuk Savaş’ın başlaması ve SSCB’den Türkiye’ye yönelen toprak talepleri ve boğazlarda söz sahibi olma arzusu gibi tehditler, Türkiye’nin iki savaş arası dönemde izlediği görece bağımsız politikayı terk ederek Batı ittifakını tercih etmesinde etkili olmuştur. Türkiye’nin Batı ittifakını ve ABD’yi merkeze alan politikasını yalnızca uluslararası dinamiklerle açıklamak ise indirgemeci bir yaklaşımdır. Türkiye’nin Batı ittifakıyla ilişkilerini güçlendirmesini ve NATO’ya üye olmasını sağlayan dinamikler arasında Türk siyasal yaşamında meydana gelen çok partili hayata geçilmesi gibi değişiklikler ve Türkiye ekonomisinin o dönemki ihtiyaçları özellikle vurgulanmalıdır. Dünya siyasetinde ve ekonomisinde esen liberalizm ve demokrasi rüzgarlarının etkisi altında kalan Türkiye, SSCB’den gelen tehditlerin de bir sonucu olarak Soğuk Savaş dönemiyle birlikte tamamen Batı ve ABD merkezli bir dış politika eksenine kaymıştır. Bunun sonucunda da son Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) hükümetleri ve ilk Demokrat Parti (DP) hükümetleri dönemlerinde Türkiye’nin dış politikadaki en önemli hedefi NATO üyeliği olmuştur. 1949-1952 yılları arasında iki kez üyelik başvurusu yapan ve reddedilen Türkiye, 1952 yılında NATO’ya üye olmuştur. NATO üyeliğinin gerçekleşmesinde Türkiye’nin Ortadoğu ile Avrupa ve Amerika arasındaki köprü rolünün öneminin Batılı devletlerce anlaşılması ve Türkiye’nin Kore Savaşı’na asker göndermesinin rolü olduğu söylenebilir. Türkiye’nin NATO üyesi olmasının ve Batı ittifakı içinde yer alarak ABD ile ilişkilerini daha da geliştirmesinin ardından DP hükümetinin dış politikadaki en büyük önceliği Ortadoğu’da daha aktif, ABD yanlısı ve komünizm karşıtı bir rol oynamak olmuştur. Bunun sonucunda, NATO üyeliğine kabul edilmeden önce İngiltere’nin önderliğinde ve Türkiye-Mısır eksenli olarak kurulması planlanan Ortadoğu Komutanlığı Projesi’nde yer almak konusunda

36 Doç. Dr., Antalya Bilim Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

isteksiz davranan DP hükümeti 1955 yılına gelindiğinde ise bu kez Irak ile kurulan Bağdat Paktı'na dört kolla sarılmıştır. Bağdat Paktı'nın kurulmasından sonra 1950'li yılların ikinci yarısında Ortadoğu'da yaşanan Süveyş Krizi (1956), Türkiye-Suriye Sınır Anlaşmazlığı (1957) ve Irak Darbesi ile Ürdün ve Lübnan müdahaleleri (1958) gibi gelişmelerde de Türkiye SSCB'ye ve Ortadoğu'da SSCB ile yakın ilişkiler içinde bulunan Suriye ve Mısır gibi ülkelere karşı ABD ve NATO ile ortak hareket etmiştir. Burada vurgulanması gereken bir başka husus Ortadoğu siyasetinin krizlerle dolu olduğu 1950'li yıllarda DP hükümeti ABD'ye olan sadakatini kanıtlamak ve ABD'den daha fazla ekonomik ve askeri yardım alabilmek için Ortadoğu politikasını bir araç olarak kullanmış olmasıdır. ABD ve NATO ile uyumlu Ortadoğu politikası çerçevesinde DP hükümetleri 1955 yılında Irak, İran, Pakistan ve İngiltere ile Bağdat Paktı'nı imzalamış, 1956 yılında yaşanan Süveyş Krizi sırasında ABD ile ortak hareket ederek arabuluculuk yapmış, 1957 yılında Suriye ile yaşanan krizde SSCB karşıtı bir pozisyon almış ve yine 1958 yılının yaz aylarında Irak, Lübnan ve Ürdün'de yaşanan gelişmelerde ABD ile ortak hareket etmiştir. 27 Mayıs darbesi ise Türkiye'nin iç politikasında olduğu kadar dış politikasında da bir kırılma noktası olarak düşünülebilir. Özellikle 1962 yılında meydana gelen Küba Krizi ve 1964 yılında Türkiye-ABD ilişkilerinde büyük bir krize neden olan Johnson Mektubu, ABD ve NATO ile ilişkilerin daha mesafeli ve sorunlarla dolu olmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda da 1960'lı ve 1970'li yıllarda Türkiye'nin Ortadoğu politikası daha bağımsız kalmayı başarabilmiştir. Örneğin, 1967 ve 1973 yıllarında Arap Devletleri ile İsrail arasında yaşanan Altı Gün ve Yom Kippur Savaşları'nda Türkiye Arap ülkelerinden yana ve Batı'ya karşı politikalar izlemiştir. Yine bu dönemde Türkiye'yi arka arkaya yöneten Süleyman Demirel ve Bülent Ecevit hükümetleri döneminde Türkiye'deki NATO üsleri kapatılmış ve ABD'nin bu üsleri Ortadoğu devletlerine karşı kullanması engellenmiştir. Bunun karşılığında da Türkiye'nin Arap ülkeleriyle ilişkileri önceki döneme kıyasla gelişmiş ve Türkiye'nin siyasi, ekonomik ve sosyal alanlarda sorunlarla boğuştuğu 1970'li yıllarda Arap ülkeleri özellikle 1973 yılında meydana gelen petrol krizinden sonra Türkiye'ye ekonomik anlamda kolaylıklar sağlamışlardır. 12 Eylül 1980 darbesinden sonra ABD ve NATO ile ilişkileri yeniden uyumlu hale getiren cunta (1980-83) ve Turgut Özal (1983-1993) dönemlerinde ise Ortadoğu devletleri ile ilişkiler yeniden sorunlu hale gelmiştir. Her ne kadar Türkiye 1980-88 yılları arasında meydana gelen İran-İrak Savaşı'nda iki komşu ülkesi arasında görece tarafsız bir politika izlemiş olsa da 1990 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle başlayan Körfez Savaşı'nda ABD ve NATO ile birlikte hareket etmiş ve sonrasında bu savaştan en çok zarar gören ülkelere birisi olmuştur. Körfez Savaşı'nda izlediği politikalar nedeniyle Türkiye Ortadoğu'da büyük bir ekonomik pazarı kaybetmiş, bölgeden kaçan göçmenlerle baş başa kalmış ve savaş sonrasında Kuzey Irak'ta doğan güç boşluğunu dolduran başta

PKK olmak üzere terör örgütleri ülkenin sonraki on yıllarda iç ve dış siyaset gündemini işgal etmiştir. Özetle söylemek gerekirse, Türkiye'nin NATO'ya üye olmasından sonra Ortadoğu'ya yönelik politikaları iniş çıkışlarla doludur. Türkiye'nin NATO ve ABD ile ilişkilerinin güçlü olduğu dönemlerde Ortadoğu ile ilişkileri kötüleşmiş, ABD ve NATO'yla ilişkilerin kötüleştiği dönemlerde ise Ortadoğu ile ilişkileri görece gelişmiştir. Bu çalışmada birincil ve ikincil kaynaklar ışığında Türkiye'nin NATO üyeliğinin Soğuk Savaş dönemindeki yansımaları ele alınacak ve burada belirtilen hususlar ayrıntılı bir şekilde analiz edilecektir.

TÜRK DIŞ POLİTİKASININ DÖNÜŞEN GÜVENLİK YAKLAŞIMI: NATO VE RUSYA KARŞISINDA RİSK DENGELEME (HEDGING) STRATEJİSİ VE SONUÇLARI

Can DONDURAN³⁷

Günümüzde, özellikle güvenlik alanında uluslararası aktörlerin algıları ve davranış tercihleri hızla değişmektedir. Öyle ki devletlerin güvenlik stratejilerinin açıklanmasında geleneksel dengeleme ve peşine takılma ikilemi, pek çok durumu açıklamak adına yetersiz kalmaktadır. Gittikçe belirginleşen çok kutuplulaşma, uluslararası güvenliğin küçük ve orta büyüklükteki (ikincil) aktörlerin algı ve davranış tercihlerine karşı duyarlılığının artması sonucunu doğurmuştur. İkincil aktörlerin, başat güçler arasındaki rekabete yönelik tutumları ve yaklaşımları günümüzde, yakın geçmişte hiç olmadığı kadar belirleyicidir. Değişen ulusal ve uluslararası dengelerden kaçınılmaz olarak hayli etkilenen Türkiye'nin güvenlik stratejisi de yaşanan bu dönüşüme bağlı olarak değişmiştir. İkincil bir aktör olarak, Türkiye'nin Rusya ve NATO arasındaki mücadele karşısındaki yaklaşımının, Ankara'nın son dönemde dönüşen güvenlik stratejisi ve algısı üzerinden incelenmesi hayli önemlidir.

İki başat güç arasındaki gerginlikten istifade ederek bölgesel ölçekte konumunu güçlendirme arayışına giren Ankara, iki taraftan elde edebileceği çıkarlarını olabildiğince artırma yönünde adımlar atmıştır. Yetmiş yıldır üyesi olduğu NATO ile ilişkilerinin gerilmesi pahasına fitili ateşlenen bu dönüşüm, Rusya'nın Ukrayna'yı işgaliyle birlikte hayli kaygan bir zemine taşınmıştır. Mevcut çalışma, merkezine Türkiye'nin değişen güvenlik yaklaşımını almaktadır. Bu yeni stratejinin analitik bir çerçeve içerisinde kavramsallaştırılıp tanımlanması ve hem ulusal hem de uluslararası seviyedeki olası etkilerinin tartışılması hedeflenmektedir. Süreç izleme yöntemi ile Türk dış politikasında NATO ve Rusya ile ilişkileri etkileyen söylem ve eylemlerin yanı sıra kamuoyu

37 Dr. Öğr. Üyesi, İstinye Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

eğilimlerindeki değişimler incelenecek ve güncel gelişmeler ışığında Ankara'nın pragmatizmden beslenen güvenlik yaklaşımı açıklanmaya çalışılacaktır.

Klasik güvenlik stratejilerinden farklı olarak, iki başat aktörle de mümkün olduğunca aynı mesafede bulunmaya işaret eden risk dengeleme (hedging) stratejisi, Türkiye'nin NATO ve Rusya karşısındaki son dönem politikasını açıklamaya daha yakındır. İçerisinde işbirliği ve ihtilaf odaklı politikaları barındıran ve belirsizlik altında doğan risklerin etkisini azaltırken olası getirileri artırmayı hedefleyen risk dengeleme stratejisi, büyük güç mücadelesine sahne olan bölgelerde bulunan ikincil devletlerin öncelikli olarak tercih ettiği güvenlik stratejilerindedir. Cheng-Chwee Kuik'in sunduğu analitik çerçeveye göre, risk dengeleme stratejisi, uluslararası seviyede üç faktörün eşzamanlı biçimde gerçekleşmesine bağlı olarak uygun bir seçenek haline gelebilir. Bu faktörler, ikincil aktöre yönelik yakın (immediate) bir tehdit bulunmaması; uluslararası arenada derin bir ideolojik kamplaşma olmaması ve büyük güçler arası doğrudan bir çatışmanın vuku bulmamış olmasıdır. Bu koşulların sağlandığı günümüzdeki gibi durumlarda ikincil bir devletin dengeleme veya peşine takılma yerine risk dengeleme stratejisine yönelmesine sebep olan faktörler ise (1) aktörün maruz kaldığı riskin boyutunu artıran yoğun stratejik belirsizlik ve (2) getiri maksimizasyonu arayışına yol açan büyük bir çıkar beklentisidir. Rusya-Ukrayna savaşı ile birlikte gelişen süreci incelediğimizde her iki faktörün de Türkiye açısından mevcut olduğu görülmektedir. Henüz çok yoğunlaşmamış bir büyük güç mücadelesi stratejik belirsizliği artıran en temel faktörlerin başında yer alırken; Türkiye'nin özellikle Rusya ve kısmen de Ukrayna ile arasındaki mevcut ticaretin hacmi ve doğası düşünüldüğünde, ilişkilerin bu şekilde devam etmesinin Ankara'nın çıkarları açısından hayli kritik olduğu görülmektedir.

Askeri, ekonomik ve diplomatik boyutlara yayılan bir orta yol stratejisi olmanın yanı sıra risk dengeleme, birbirinin etkisini nötrleyen (counteracting) politikaların eşzamanlı izlenmesini gerektirmektedir. Buna göre, Kuik, dengelemeden peşine takılmaya uzanan bir politika yelpazesinde, iki farklı grup altında ele alınabilecek beş farklı risk dengeleme stratejisi belirlemiştir. "Getiri maksimizasyonu" hedefli ilk gruptaki stratejiler ekonomik faydacılık, bağlayıcı angajman ve kısmi peşine takılma olarak sıralanabilir. "Risk durumuna bağlı" (risk-contingency) önlem niteliğindeki stratejiler ise dolaylı dengeleme ve hakimiyetin reddi olarak sınıflandırılmaktadır. Bu stratejilerden ikisini veya daha fazlasını, birbirinin etkisini sıfırlayarak riski minimize edecek biçimde uygulayan ikincil devletlerin bölgelerindeki büyük güç mücadelesi karşısında risk dengeleme stratejisi izlediğini söylemek mümkündür. Bu stratejilerin askeri, diplomatik ve ekonomik alanlara yayılımının yoğunluğu, aktörün "şiddetli"

(heavy) veya “hafif” (light) bir risk dengeleyicisi olduğu hususunda belirleyicidir.

Türk güvenlik stratejisinde ilk işaretleri takriben 2013 yılında bulunabilecek değişimin temelinde yatan unsur, Batı ittifakına bağlılığın sorgulamaya açılmasına koşut olarak Rusya ile ilişkilerin derinleştirilmesi olmuştur. Türkiye'nin NATO'ya ilişkin şüpheciliğine dair 2011 yılındaki Libya müdahalesi öncesinde ortaya çıkan ilk sinyaller, zaman içerisinde şekillenecek bir uzaklaşmanın habercisi niteliğindedir. Takip eden dönemde, başta Fransa ve ABD olmak üzere bazı üye ülkelerle yaşanan anlaşmazlıklar, Türkiye açısından ittifakın güvenlik stratejisindeki merkezi konumunun tartışmalı hale gelmesine yol açarken, üye ülkelerin Türkiye'yi ittifakın uyumunu tehdit eden bir aktör olarak görmeleri sonucunu doğurmuştur. Bu bakış, İsveç ve Finlandiya'nın üyelik ihtimali karşısında takınılan ikircikli tutum sonucunda gittikçe güçlenmektedir. Beyaz Saray'da Donald Trump'ın bulunduğu süreçte yaşanan krizler ve ABD'nin kendi kurduğu düzene yönelik şüpheli yaklaşımı da iki taraf arasındaki ayrımın derinleşmesine katkıda bulunmuştur. Aynı süreçte yaşanan Türkiye-Rusya yakınlaşması, bu gelişmelerden bağımsız olarak ele alınmamalıdır. İki ülke, başta Libya ve Suriye olmak üzere pek çok kritik konuda aynı tarafta yer almasalar da artan ekonomik işbirliği ve gittikçe derinleşen ticari bağlar zaman içerisinde askeri alana da yayılmış ve Ankara'nın Moskova'dan S-400 hava savunma sistemi satın almasıyla zirveye çıkmıştır. Bu dönemde yaşanan Rus uçağının düşürülmesi ve büyükelçi suikastı gibi krizler dönemlik sarsıntılara yol açmıştır; ancak, özellikle 2016 sonrasında ilişkilerdeki olumlu hava güç kazanmış ve günümüze kadar devam etmiştir. Bu değişim, Türk kamuoyunun bakışına da yansımış ve Rusya'ya dair olumlu görüş bildirenlerin oranı yükseliş gösterirken, Türk halkının hem ABD hem de NATO ile ilgili olumlu görüşü genel bir zayıflama eğilimi içerisine girmiştir. En dikkat çekici olan husus ise kamuoyunda Batı'ya güvenin belirgin biçimde azalmakta olmasıdır.

Bu çerçevede, Türkiye, güvenlik algısını NATO merkezli olarak şekillendirmekten görece uzaklaşarak Batı ittifakı ve Rusya karşısındaki güvenlik stratejisini risk dengeleme yaklaşımı etrafında şekillendirmeye başlamıştır. Ankara'nın, Ukrayna'daki savaşın başındaki “iki taraftan da vazgeçmeme” olarak nitelenebilecek tutumu, bunun en net göstergelerindedir. Ekonomik pragmatizm ile getiri maksimizasyonuna yönelen Türkiye, savaş boyunca Batı yaptırımlarına katılmazken Rusya ile ticari ilişkileri, turizmi de kapsayacak biçimde, olduğu gibi devam ettirmeye çabalamaktadır. Buna karşın, Türkiye diplomatik alanda dolaylı dengeleme yoluna yönelerek Avrupa Konseyi ve BM'deki oylamalarda çekimser kalmış veya Rusya aleyhine oy kullanmıştır. Diğer bir ifadeyle, Türkiye, ittifak üyeleriyle keskin biçimde ayrılmaktan itinayla

kaçınmaktadır. Fakat unutulmamalıdır ki büyük güçler arasındaki ihtilafın yoğunlaşması, hatta doğrudan bir çatışmaya dönüşmesi, uluslararası seviyede belirsizliğin azalmasına ve ikincil aktörler açısından risk dengelemenin uygulanamaz bir hale gelmesine yol açacaktır. Bu durum, bahsedilen aktörlerin bir seçim yapması kaçınılmaz kılacak ve bu tercihe bir bedel eşlik edecektir. Rusya'nın Ukrayna'yı işgalinin bu süreçte bir katalizör rolü oynaması şaşırtıcı değildir. Güvenlik stratejisini risk dengeleme eksenine oturtmuş durumdaki Türkiye'nin olası bir taraf seçimi zorunluluğunun kendisine getireceği yükü ve yaratacağı sonuçları ihtiyatlı biçimde tartması elzemdir.

ARABULUCULUK KAVRAMI TEMELİNDE DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ KIBRIS SORUNUNDA NATO'NUN ROLÜ (1956-1959)

Onur KAYA³⁸

Kıbrıs Sorunu uluslararası bir durum niteliği kazandığı 1955 yılından günümüze kadar Türk dış politikası tarihinin en önemli meselelerinin başında gelmektedir. Her ne kadar 1955- 1957 yılları arasında NATO ittifakı içerisinde yer alan İngiltere, Türkiye ve Yunanistan arasındaki sorunun çözümüne yönelik direkt olarak bir inisiyatif almasa da ikili ve üçlü görüşmeleri destekleyen bir yaklaşım sergilemiştir. Fakat artan çatışmalara bağlı olarak, 1958 yılından itibaren NATO, resmi olarak Türkiye, İngiltere ve Yunanistan ile görüşmelere başlamış ve çözüm için formül üretmeye çalışmıştır. Bu çalışma da buradan hareketle arabuluculuk kavramı temelinde 1956-1959 yılları arasında Türkiye ve Yunanistan ilişkilerinde belirleyici faktör olan Kıbrıs Sorununun görüşülmesi sürecinde NATO'nun rolüne odaklanmaktadır.

Arabuluculuk kavramı, devlet içinde veya devletlerarası anlaşmazlıklar karşısında barışçıl bir çözüm üretmesi için geçerli bir araç olarak görülmektedir. Birleşmiş Milletler Siyasi İşler Bölümü Siyasa ve Arabuluculuk Birimi, kavramı, iletişimi teşvik etmesi ve ortak payda bulmaya yardımcı olması açısından çatışmaların daha da tırmanmasını önlemek için faydalı bir yöntem olarak tanımlamıştır. İhtilafli tarafların çözümlerine katkıda bulunmalarına yardımcı olmak amacıyla tarafsız bir üçüncü taraf müdahalesinin oluşturulması anlamına gelen arabuluculuk, devletler arasında ya da devlet içinde çatışan taraflar arasında, rızaları dahilinde, bir anlaşma oluşturmak için gönüllülük esasına dayalı bir süreci desteklemektedir.

Yunanistan'ın 1954 yılında İngiliz yönetimindeki Kıbrıs'ı Birleşmiş Milletler'e taşınmasıyla birlikte uluslararası bir sorun haline gelen adanın geleceği, hem adada yaşayan Türk nüfusu hem de adanın Türkiye'ye coğrafi yakınlığı yüzünden dönemin iktidar partisi Demokrat Parti için önemli milli bir dış mesele olarak tanımlanmıştır. 1954 - 1958 yılları arasında Yunanistan

38 Arş. Gör., *İstanbul Gelişim Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü*

tarafından birçok kez self-determinasyon amacıyla Birleşmiş Milletlere başvurmuş ancak istediği sonucu elde edememiştir. 1954 yılında BM'de çıkan karar sonrasında ise İngiliz Kolonyal Yönetimi ile Kıbrıs Rum Kilisesi Lideri Makarios arasındaki görüşmeler başlamış ancak buradan da bir sonuç elde edilememiştir. 1955 yılında kurulan EOKA ile adadaki İngilizlere yönelik artan terör faaliyetleri sonrasında ise İngiltere, 1956 yılında Türkiye'nin de davet edildiği üçlü bir konferans düzenlemiştir. Londra'da gerçekleşen bu konferans ile birlikte, Türkiye, İngiltere ve Yunanistan ile beraber adadaki sorunun çözülmesinde resmen bir taraf olarak görülmüştür. 1956 - 1958 yılları arasında gerçekleşen ikili - üçlü görüşmeler neticesinde de çözüm için pek fazla ilerleme kaydedilememiştir.

Genel olarak bakıldığında, Kıbrıs Sorununun 1955 yılı itibariyle NATO içerisinde gerginliğe yol açtığı ifade etmek mümkündür. Sorun, ABD ve diğer ittifak üyeleri tarafından yakın takibe alınmış; bu bağlamda sorunun NATO uyumunu bozacağı endişesi genel olarak artmıştır. Buna ek olarak hem Türkiye'de hem de Yunanistan'daki yerel gelişmeler de bu endişenin artmasına neden olmuştur. Örneğin 1955 yılının sonuna geldiğimizde yaklaşan Yunanistan seçimlerinin yanı sıra Türkiye'de yaşanan Kabine Krizinin etkileri iki hükümet içinde yerel kamuoyu baskısı ile karşı karşıya kalmışlar ve daha sert söylemlerde bulunmuşlardır.

1956 yılında da NATO'nun soruna dahil olma ihtimali oldukça düşüktür. NATO'nun sorunun çözümünde önemli ve yapıcı bir rol oynaması, çözüm planı Yunanistan ve Kıbrıs arasında bir birlik sağlamazsa Yunanistan; sağlarsa Türkiye tarafından veto edileceği inancı üzerinden hareketle oldukça sınırlı bulunmuştur. Yunanistan bu dönemde yaşanan gelişmeler karşısında NATO tarafından yeterince destek görmediği inancı üzerinden hareket etmiştir. Bunun en açık örneği 12 Mart 1956 tarihinde Yunanistan'daki ABD elçiliğinden ABD Dışişlerine çekilen telgrafta görülmektedir. Amerikan Büyükelçisi Cavendish W. Cannon, Yunanistan'ın NATO ailesi tarafından terk edilmediğinin kanıtlanması ve ittifak içinde kalmasının anahtarını ABD'nin Yunanistan'a daha fazla destek ve anlayış göstermesinde saklı olduğunu belirtmiştir. İktidarı boyunca hem Soğuk Savaş'ın yarattığı tehdit ortamı hem de ekonomi politikaları doğrultusunda Batı yanlısı bir politika izlenmiş olan Demokrat Parti ise ABD Hükümetinin Yunanistan'dan yana tavır almaya başladığı 1957 yılı sonrasında kendi istekleri doğrultusunda daha ısrarcı olmuştur. Öte yandan Türkiye'nin de adadan bir üs için taksim politikasından vazgeçme ihtimali oldukça düşüktür. Bu gelişmelerin peşinde İngiltere tarafından sunulan birçok plan ya Türkiye ya da Yunanistan tarafından yetersiz bulunmuştur.

1958 yılının ortalarında İngiltere tarafından ortaya atılan McMillan Planı'nın da sonuçsuz kalması sonrasında NATO Genel Sekreteri Paul Henry

Spaak çözüm için bir plan hazırlamaya başlamıştır. Spaak öncelikli olarak üçlü görüşme gerçekleştirmek için girişimlerde bulunmuştur. Bu kapsamda 16 Temmuz 1958 tarihinde Paris'te taraf olan üç hükümetin temsilcileriyle bir araya gelen Genel Sekreter, geçici çözüm planının öne çıkarıldığı nihai bir çözümün şuan mümkün olmadığını belirten ilkeler ortaya koymuştur. Spaak'ın planına göre adada öncelikli olarak sınırlı bir bağımsızlık uygulanacak nihai statüsüne ise daha sonra karar verilecektir. Bu ilkelerin daha ayrıntılı hali ise 25 Temmuz 1958 tarihinde taraflara iletilmiştir. Ağustos 1958 yılında yaşanan gelişmelere bakıldığında ise Yunanistan'ın NATO üyelerinin genel olarak Türkiye'yi desteklediği, self-determinasyon ilkesinden vazgeçmenin hali hazırda büyük bir taviz olduğunu belirtirken Türkiye'de Yunanistan'ı memnun etmek için hazırlanan Spaak Planı'nı kabul etmediğini belirtmiştir.

Tarihsel araştırma yöntemleri aracılığıyla hazırlanan bu çalışmada ABD Dışişleri Bakanlığı FRUS Belgeleri içerisinde yer alan Kıbrıs Sorununa yönelik belgeler, dönemin önemli gazetelerinden Zafer Gazetesi ve Hürriyet Gazetesi'nden elde edilen bilgiler kullanılmıştır. Bu kapsamda araştırmanın sorunsalı da NATO'nun 1956-1959 yılları arasında Türkiye-Yunanistan-İngiltere etrafında şekillenen Kıbrıs Sorunu üzerindeki arabulucu olarak sınırlı etkisinin nedenlerinin değerlendirilmesi üzerinden oluşturulmuştur. Araştırma, NATO'nun Türkiye, Yunanistan ve İngiltere etrafında şekillenen Kıbrıs Sorununun çözüm sürecinde sınırlı bir etkiye sahip olması sebebi üç ülkenin de NATO içerisinde üretilen bir çözümün çıkarlarını yansıtmayacağı inancına sahip olmalarından kaynaklandığı tezini savunmaktadır. İngiltere adadaki egemenliğini devam ettirme düşüncesi üzerinden hareket ederken; Yunanistan, sunulan planları İngiltere ve Türkiye'ye fazla hak tanıdığı düşüncesiyle reddetmiştir. Türkiye ise bu planlarda hem stratejik açıdan kendisi hem de Kıbrıs'ta yaşayan Türkler için yeterli güvence sağlamadığı düşüncesiyle planları reddetmiştir. Ancak burada değinilmesi gereken bir diğer husus ise her ne kadar NATO'nun arabuluculuk girişimlerinin 1956-1958 yılları arasında Kıbrıs Sorununda sınırlı bir etkiye sahip olsa da bu dönemde ittifak için çok daha ciddi sorunlara yol açılmasının engellediği gerçeğidir.

mülkiye uluslararası ilişkiler kongresi vı
NATO ve TÜRKİYE
13-14 ekim 2022

TÜRKİYE'NİN NATO'YA GİRİŞİNİN ARKA PLANI TÜRK DİPLOMASİSİNİN SOVYETLER BİRLİĞİ'NE BAKIŞI: 30-31 OCAK 1943 TARİHLİ ADANA (YENİCE) İNÖNÜ-CHURCHILL GÖRÜŞMELERİ ÖRNEĞİ

Ali Engin OBA³⁹

Türkiye'nin NATO'ya girişi olarak Sovyetlerin 17 Mart 1925'ten beri yürürlükte olan Türk-Sovyet Dostluk ve Tarafsızlık Anlaşması'nı mevcut haliyle uzatmayacaklarını bildirmeleri ve İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda 7 Haziran 1945'te Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Molotov'un T.C. Moskova Büyükelçisi Sarper'i makamına davet ederek, İstanbul ve Çanakkale Boğazları'nın ortaklaşa savunulabilmesi için Sovyetlere üsler verilmesini, Kars-Ardahan bölgesinin Sovyetler Birliği'ne bırakılacak şekilde yeni sınır düzenlenmesinin gerçekleştirilmesini, Boğazların statüsü ve Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin geleceğine dair ikili bir anlaşma yapılmasını talep etmesinden ileri geldiği genellikle değerlendirilmektedir.⁴⁰

İstiklal Savaşı'ndan beri yakın ilişki içerisinde olduğumuz Sovyetler Birliği'nin, İkinci Dünya Savaşı'ndaki başarısından sonra bu teklifleri ileri sürmesi karşısında Türkiye karşı karşıya kaldığı güvenlik sorununu kolektif güvenlik çerçevesinde çözümlenebilmek ve Sovyet tehdidini bertaraf etmek için NATO'ya girmeye çalıştığı hep ileri sürülmüştür.

Gerçekten Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışını hazırlayan en önemli güç olan Rusya'nın, Sovyet Devrimi ile ortadan kalkmasından sonra onun yerini alan Sovyetler Birliği ile yeni Türkiye Cumhuriyeti hep iyi ilişkiler sürdürmüştür. Dış politika alanında istişare etme ilkesini uygulamıştır. Ancak bu ilişkiler Gürün'e

39 *Büyükelçi (E) Prof. Dr., Çağ Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*

40 Barış Özdal ve R. Kutay Karaca, *Diplomasi Tarihi 2*, Dora Yayınları, 2021, s. 257.

göre içten olmamıştır.⁴¹ Rusya'nın çeşitli olaylardaki tutumu ışığında Türkiye hiçbir zaman Sovyetler Birliği'ne tam bir samimiyet duymamıştır. Gürün, Sovyetler Birliği'nin 1925 Antlaşmasını feshetmemesi ve Türkiye'den arazi istememesi halinde Türkiye'nin NATO'ya girmesinin mümkün olmayacağını düşünmektedir.⁴²

Türk-Rus ilişkilerinin tarihi alt yapısı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Sovyetler Birliği ile geliştirdiği yakın ilişkiler, Türk diplomasisine ve diplomatlarına, Sovyetler Birliği'ni ve diplomasisini değerlendirebilecek ve tahlil edebilecek imkanlar sağlamıştır. Başka bir deyişle, Türk diplomasisi ve diplomatları, Sovyetlerin niyet ve art niyetlerini dış politikalarını en iyi şekilde değerlendirebilecek yetenek sahibi olmuşlardır. Bu bağlamda, 1942-1943 yıllarında Moskova Büyükelçiliği de yapan Sovyetler Birliği hakkında yaptığı değerlendirmeler ile dikkat çeken Büyükelçi Cevat Açıkalın'ın Sovyetlere bakışındaki isabet onu Türk ve Sovyet politikalarını oluşturmada önemli bir diplomat haline getirmiştir. Açıkalın anılarında, Başbakan Saraçoğlu ile birlikte Moskova'da, 26 Eylül- 16 Ekim 1939 tarihlerinde Türk-Sovyet görüşmelerine katılmış bir diplomat olarak, Sovyetlerle ilgili değerlendirmesinde şu hususları belirtmektedir:

“Büyük Rusya büyük işlere girişmiştir. Daha da büyük işleri vardır. Bunlar var iken onun kimseye ayak uydurmaya ne niyeti ne de maddi imkânı yoktur. Yani Ruslarla eşit şartlarla ortaklık yapılamaz. Rusya ancak kendisine ayak uydurulmasını ister. Rusya dış münasebetlerini ancak “fiziki coğrafya” bakımından düşünür. Yani onun için mana ve kıymeti olan şey ancak o memleketlerin toprağıdır. Başka bir memleketin izlediği siyaseti kendi siyaseti ile uygunluğu açısından değerlendirmez. Sonunda istediği o memleketi kendi hesaplarına göre kullanmaktadır. Bu bir sabit fikirdir. Başka türlü kendisi için güvenlik düşünemez. Sovyet Rusya tekeldir. Eşit şartlar içinde dostluk tasavvur edemez. Koruyucu olacaktır. Dostlar dediği onun koruyuculuğunda geçinecektir.”⁴³

Sovyetlere yönelik bu isabetli değerlendirme, Sovyetlerin savaş sonrasında Batılı ülkeler için meydana getirecekleri güvenlik tehdidinin ortaya konulması bakımından önem taşımaktadır. Başka bir deyişle, Türk diplomatları ve diplomasisi Sovyet dostluğuna özen göstermiş ve Türkiye'nin dış münasebetlerinin bu dostlukla uyumlu olmasına dikkat etmişlerdir. Türkiye, 1925 Saldırmazlık Paktı'nın 1929'da yapılan uzatma protokolü gereği belirli

41 Kâmuran Gürün, Türk- Sovyet İlişkileri (1920-1953), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s. 315.

42 a.g.e. s. 315.

43 Cevat Açıkalın'ın Anıları: İkinci Dünya Savaşı'nın İlk Yılları (1939-1941), TTK Belleten, Cilt: LV1, Sayı: 217, Ankara, 1983, s. 1029.

konularda müzakere ve temas ve diğer hususlara riayet ederken, Sovyetlerin isteksiz bir şekilde bu protokole uydukları görülmüştür. Böylelikle, Türk diplomasinin Sovyetler Birliği ile ilgili olarak ortaya çıkardığı değerlendirme, Soğuk Savaş çerçevesinde de dikkate alınması gereken bir görüş olmuştur. Ancak bu görüş, Batılılarca Savaş sırasında paylaşılmamıştır. Türk diplomasinin Sovyetler ile ilgili bu değerlendirmesi Başbakan Saraçoğlu tarafından 30 Ocak 1943 tarihinde Adana'da Yenice istasyonunda yapılan İnönü-Churchill görüşmeleri sırasında Churchill'in dikkatine sunulmuştur. Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'na girişi konusunda bir nabız yoklama niteliğindeki bu toplantıda taraflar uluslararası gelişmeler konusunda da değerlendirmeler yapmışlardır. Konferansın birinci günü olan 30 Ocak'ta Başbakan Saraçoğlu, Türk-Rus ilişkilerine değinmiş ve Türkiye'nin bu ilişkileri geliştirmek için her şeyi yaptığını belirtmiş, bu ilişkilerle ilgili bilgi vermiş ve Eylül 1939'da Moskova'ya yaptığı ziyaretin sonuçlarını ele almıştır. Bu çerçevede, Sovyet Hükümeti'nin Türk- İngiliz Anlaşması'nı kabul etmeye yanaşmadığını ve değişiklikler önerdiğini belirtmiştir. Saraçoğlu değerlendirmesinde Türkiye'nin güçlü kaldığı ve bütünlüğüne zarar gelmediği sürece Rusya'nın saldırmayacağını ancak, Rusya'nın Büyük Britanya ile uyuşmayan bir politika benimsemesinin de mümkün olabileceğini vurgulayarak böyle bir durumda İngiltere'nin nasıl bir tutum takınacağını sormuştur. Churchill cevabında Molotov ve Stalin'in kendi kanaatine göre Büyük Britanya ve ABD ile barışçı ve dostça ilişki kurmak istediğini düşündüğünü belirtmiştir. Bu çerçevede, İngiltere ve ABD'nin Rusya'ya verecekleri çok şeyi olduğunu ve Rusya'nın kayıplarının telafi edilmesine çalışacaklarını, fakat Sovyetlerin önümüzdeki 10 yıl içerisinde bütün dikkatini yeniden yapılanmaya vereceğini bildirmiştir. Churchill ayrıca, Rusya ile iyi ilişkiler içinde yaşanması gerektiğini de belirtmiştir. Saraçoğlu, Rusya'nın emperyalist olması durumunda Türkiye'nin çok ihtiyatlı hareket etmesi gerektiğini söylemiştir. Saraçoğlu, devamla Avrupa'nın Slavlar ve komünistler ile dolu olduğunu, Almanya yenildiği takdirde bütün mağlup ülkelerin Bolşevik ve Slav olacağını vurgulamıştır. Churchill, bu değerlendirmeye verdiği cevapta bunun mümkün olacağını fakat olayların her zaman beklendiği kadar kötü sonuçlanmadığını ama öyle olduğu takdirde Türkiye'nin güçlü ve İngiltere ve ABD ile sıkı ilişkiler içerisinde olmasının beklendiğini ifade etmiştir.⁴⁴ Saraçoğlu, Churchill'e Sovyetlerin beklediği gibi hareket etmemeleri halinde İngiltere'nin nasıl davranacağını sormuştur. Churchill cevabında, saldırgana karşı ortak güvenliği korumak için hareket edeceğini söylemiştir.

Görüldüğü üzere, Saraçoğlu'nun dile getirdiği hususlar İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra Soğuk Savaş'ın başlaması ile Rusların kurtardıkları

44 Zehra Önder, İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2010, ss. 355-356.

bölgelerde kendilerine bağlı hükümetler kurarak komünist Doğu Avrupa'yı meydana getirmeleri suretiyle tecelli etmiştir. Başka bir deyişle, Türk diplomasisi Rusya'nın Türkiye ve Batı için bir tehlike teşkil edeceğini, Molotov'un tekliflerinden önce değerlendirmiş ve dış politikasını bu değerlendirme çerçevesinde yürütmeye çalışmıştır. Saraçoğlu, Menemencioğlu, Açıklın ve Erkin'den oluşan ve Sovyetleri yakından izleyen bir diplomasi kadrosu Sovyetlerin niyetlerini zamanında anlayarak Türk karar vericilerinin buna göre hareket etmelerini sağlamışlardır.

Molotov'un Sarper'den talepleri Türk diplomasisinin değerlendirmesini de doğru çıkartan ve Rus tehdidi tehlikesini açıkça gösteren bir gelişme olmuştur. Bu ortam içinde Türk diplomasisi NATO'ya girişi kolektif güvenlik ve milli çıkarları açısından Rusya'ya yönelik değerlendirme üzerine inşa edilen strateji ile talep etmiş ve bu amaçla diplomasisini yönlendirmiştir.

NATO'S OUTER SPACE STRATEGY AND THE IMPACT OF THE NATO & THE EU ALLIANCE ON THE CONTROL OF ANTI-SATELLITE WEAPONS AND RUSSIAN & CHINESE COOPERATION IN THE WEAPONIZATION/MILITARIZATION OF SPACE

Gizem Ezgi GÜLER⁴⁵

Discussions on outer space security, with NATO's establishment of a NATO Space Center at Allied Air Command in Ramstein, Germany as of 2020, have led to more pressing issues such as the "militarization" and "weaponization" of space, which are already underway. This process has been followed up by the establishment of new Space Center of Excellence in France in 2021. Many discussions on the control of armament in outer space are analysed from the perspective of these two concepts, and with the developing space technologies, the importance of determining the right strategies by perceiving the concepts correctly and continuing the discussions on the basis of international law in this field is increasing. The fact that the infrastructure of modern society is highly dependent on satellite technologies has caused outer space to gain more and more importance in terms of the sustainability of the existence of states and international organizations, and it has become one of the primary security problems for these institutions.

In this regard, this research study tries to focus on several arguments which are involved in major powers' and international organizations' strategies for conducting outer space missions and security problems that these strategies may produce. In order to bring a better understanding on this issue, analysing how can the alliance between the international organizations, exclusively NATO and the EU, develop an effective implementation strategy to ensure it can maintain assured access to outer space and space-derived data is the primary issue. The main question that this alliance brings to mind that the likelihood of a successful collaboration of the US and the EU against certain ASAT despite the fact that the

⁴⁵ Doktora Öğrencisi, Altınbaş Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

US is mainly focused on the threats from the Indo-Pacific region, whereas the EU is concentrating on countering threats from Russia. Within the context of securitization of outer space policy discourses, making a preference between acting independently or maintaining a consensus between the EU members and NATO about the fact that a single outer space diplomacy should be accepted against the threat of weaponization/militarization of outer space by belligerent countries is another crucial dimension of the outer space issue.

As the main argument of the research, it is revealed that the elements of armament control in outer space, which will be implemented in the traditional statist context, will lag behind today's technological developments, and the necessity of a cooperation between international organizations in order to ensure these controls and the necessity of supporting new initiatives and discussions in order to fill the gaps in the field of space in legal framework. Ensuring this cooperation between international organizations in the outer space field is also of great importance in terms of controlling the instruments that may threaten the existence of member states.

The year 2022 has brought striking effects in the context of international cyclical changes in both Asia and Europe. In this sense, while the European Union and all European countries felt the effects of the Russian-Ukrainian war both economically and militarily, and began to apply various sanctions to keep the growing Russian threat under control, the United States of America also saw the unstoppable rise of China in the Asian region and has started to seek solutions in the face of the threats against the protection of the US interests in the Indo-Pacific and also tries to carry out producing these solutions under the umbrella of NATO.

The intricacies of the legal framework regarding outer space continue to create ambiguous situations, or perhaps its basic precepts can sometimes be misused. The article IV of the OST was prepared on limitations on arms control and undertaking military activities in space which contains elements that prohibit the transportation of nuclear weapons, WMDs in Earth orbit or their placement on celestial bodies and space stations, and thus, it is very important in terms of ensuring the security of outer space and therefore the existence and welfare of states and organizations. While the current 2020 US National Space Policy declares that all nations' space systems have the right to traverse and operate in space without interference, states such as China and Russia rely more on vertical sovereignty and indicate that they may perceive activities to be carried out in the outer space of the vertical position of their counties as a threat against them since it is also perceived as their regional security area by their defence policies. According to the current legislation, there is no obstacle to the conventional weapon placement of the States in outer space and the use of space devices to

destroy targets on Earth with the use of space for weaponization such as with a missile interception. It has the potential to trigger a space race and security dilemma between these great powers. The possibility of cyberattacks against satellites and the “dual use” nature of many space systems exacerbate the problem of interstate openness and reliability. While these scenarios are being discussed by the actors and scholars, Russia and China continue to develop counterspace weapons which can put the security of Europe and Asia in trouble in terms of both environmental, military and economic issues. In the document approved by Russian President Vladimir Putin in 2020, authorizing the use of nuclear weapons in response to a conventional attack targeting the country’s critical government and military infrastructure; at the same time, it is stated that the potential of deploying missile defence and offensive weapons in space will be perceived as a threat to Russia’s security. This articulation with regard to the possibility of nuclear weapons’ use by Russia started to be indicated even more after the sanctions which are decided to be implemented against Russia due to its violent actions in Ukraine. As for the other rival, China’s overall investment in space-related research and development and dual-use space capabilities, such as the tentacled space debris removal robot, and China’s progress in integrating electronic counterspace capabilities such as scrambling and deception into its irregular warfare forces and tactics are important elements to monitor by NATO.

ULUSAL ÇIKAR VE ORTAK GÜVENLİK İKİLEMİNDE NATO'NUN ENERJİ GÜVENLİĞİ ROLÜ

Azime TELLİ⁴⁶

Güvenlik üreten bir örgüt olan NATO, 73 yıllık tarihinde varlık sebebini sürdürebilmek için jeopolitik kırılmaları izleyerek stratejik konseptinde değişiklikler yapma ihtiyacı hissetmiştir. Son dönemde uluslararası güvenlik tartışmalarında enerjinin yükselen önemi NATO'yu da harekete geçirmiştir. Soğuk Savaş güvenlik mimarisinin bir parçası olan NATO, 21. yüzyıl jeopolitiğine uyum sağlamak için ortak tehdit unsurları arasına ilk kez askeri boyutu da bulunan enerji güvenliğini dahil etmiştir. 21. yüzyılda güvenlik tehditlerinin genel olarak geleneksel olmayan kaynaklardan gelmeye başlaması NATO'yu, 1999'da Kosova Savaşı esnasında kabul edilen Stratejik Konsepti'ni gözden geçirmeye itmiştir. Geleneksel olmayan tehdit unsurları olarak terörizm, siber saldırılar ve enerji güvenliği başlıkları belirlenerek yeni Stratejik Konsept bu doğrultuda şekillendirilmiştir. Enerji güvenliği NATO'nun 2010 Lizbon Konferansı'nda kabul ettiği yeni stratejik konseptine öncelikli güvenlik alanlarından birisi olarak dahil edilmiştir. 21. yüzyılda enerji arz güvenliğine yönelik endişelerin yükselmesine bağlı olarak NATO, özellikle kaynak milliyetçiliği ve enerji kaynaklarını hedef alan terör faaliyetlerine karşı üyelerini korumayı hedeflemiştir. Enerji güvenliğini esas alan bir güvenlik örgütünün olmadığı bir noktada harekete geçen NATO bu yeni meydan okumasıyla yeni birtakım roller üstlenmiştir. İttifak ülkelerinin enerji altyapılarının korunmasından enerjide dışa bağımlılığın azaltılmasına kadar oldukça geniş bir yelpazedeki bu rollerin hayata geçirilmesinde NATO'nun karşılaştığı ciddi engeller olmuştur. İttifak ülkelerinin enerji güvenliği yaklaşımlarının farklılığı kadar üye olmayan ülkelerin de sürece dahil edilmesi zorunluluğu bu zorluklar arasında öne çıkmaktadır. Her ne kadar 21. yüzyıl jeopolitiğinde enerji arz güvenliği ittifak ülkelerinin ortak tehdit algularından biri olsa da her ülkenin enerji karmaları ve dışa bağımlılık oranlarının farklı olması birlikte hareket edilmesini güçleştirmektedir. Ayrıca enerji ticaretinde ittifaka dahil olmayan

kaynak ve transfer ülkelerinin varlığı da bu anlamda çeşitli riskleri beraberinde getirmektedir. 2010 Stratejik Konsepti'nde kaynak milliyetçiliği ve enerji terörü üzerinde yoğunlaşan NATO, kaynak sahibi ülkelerin dış politika hedeflerine ulaşmak için enerji silahını kullanmaları ve enerji ticaretine yönelik terör tehditlerinden kaynaklanabilecek olası arz kesintilerine odaklanmıştır. Birinci tehdit unsuru konusunda özellikle Avrupa ülkelerinin Rus enerji kaynaklarına olan bağımlılığıyla mücadele öne çıkmıştır. Öte yandan 21. yüzyılda enerji güvenliğinin bütün enerji arz zincirini ve altyapılarını korumayı da içine alacak şekilde genişletilmesi gerekliliğin ortaya çıkmış olması NATO'yu bu alanda rol üstlenmeye itmiştir. NATO, enerji güvenliğini resmi olarak ilk kez 2006 Riga Zirvesi'nde ele almıştır. Ukrayna krizinin yanı sıra o dönemde kritik enerji alt yapılarına yönelik terör saldırıların enerji fiyatında istikrarsızlığa yol açması bunda etkili olmuştur. Ancak bu zirvede ittifak üyeleri ortaklaşa bir çözüm konusunda uzlaşmamıştır. Bir grup üye, enerji güvenliğine yönelen esas tehdit kaynak milliyetçiliği olup enerji silahını kullanan ülkelere karşı daha güçlü bir ittifak yapısı önermiştir. Temelinde Rusya'yı hedef alan bu yaklaşım bağımlılık oranı daha düşük olan ülkelere destek görmemiştir. Almanya ve Fransa gibi ülkelerin de içinde yer aldığı bu grup Rus tehdidini derinleştirmek yerine soruna Rusya'nın dahil edileceği, NATO dışında bir yapıyla çözüm aranmasını savunmuştur. Ayrıca ABD'nin enerjide dışa bağımlılık sorunsalının aşılmasına başlamasıyla birlikte ABD, İttifak üyelerinin Rusya'ya enerji bağımlılığın azaltılması konusunda daha talepkar bir strateji izlemektedir. Bu görüş ayrılıkları 2008 Bükreş Zirvesi'ne de yansımış ve hazırlanan "NATO'nun Enerji Güvenliğindeki Rolü" raporunda bu rolün kritik enerji altyapısının korunmasıyla sınırlandırıldığı görülmüştür. Ancak, 2009 Ukrayna krizinin ve Avrupa'da yaşanan gaz kesintisinin yarattığı endişe 2010 Lizbon Zirvesi'nde konunun daha geniş kapsamlı ele alınmasına neden olmuştur. Zirve sonrası açıklanan deklarasyonda NATO, enerji güvenliği konusunda ilk kez rol tanımlı yapmıştır. Enerji arzının güvenli ve sürekli olması; arz yollarının, arzı sağlayan ülkelerin ve kaynakların çeşitlendirilmesi; enerji şebekeleri arasında sürekli bağlantıların tesis edilmesi şeklinde üç başlıklı genel bir yol haritası çizilmiştir. Ancak bu somut gelişmeye rağmen NATO, bu konuda doğrudan hareket etmek yerine varolan yapıya katkı sunarak tamamlayıcı bir rol izlemeyi tercih etmiştir. Bu bağlamda NATO, önceliğini ittifak üyelerinin enerji güvenliği alanında farkındalıklarını artırmaya vermiştir. Buna bağlı olarak 2010 yılında NATO'nun Brüksel karargahında Gelişen Güvenlik Sorunları Bölümü'nde bir enerji güvenliği bölümü oluşturulurken 2012'de Litvanya'da üye devletlerin enerji ve güvenliğin nasıl etkileşime girdiğine dair kapsamlı bir anlayışı izlemelerine yardımcı olmak için bir "Enerji Mükemmeliyet Merkezi" kurulmuştur. NATO'nun enerji güvenliği konusunda sınırlı rolünün en etkin olduğu alan ise kritik altyapılara yönelik terör saldırılarıyla mücadele olurken ittifak üyelerine yönelik en etkili tehdit

Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi ve ardından Ukrayna'ya saldırmasıyla birlikte kaynak milliyetçiliğinden gelmiştir. Rusya'nın NATO'nun genişlemesine karşı izlediği stratejide enerji kartını da masada tutması NATO üyeleri arasında görüş ayrılıklarını derinleştirmiştir. Üye ülkelerin bağımlılık oranlarına göre farklı bir strateji izlemeleri NATO'nun enerji alanında ortak strateji geliştirmesini güçleştirmektedir. Bu kapsamda araştırmanın temel argümanı ittifak ülkelerin enerjide dışa bağımlılık düzeyleri enerji güvenliği konusunda NATO'nun stratejilerini kabul etme eğilimlerini etkilemekte olduğudur. NATO üyelerinin enerjide dışa bağımlılık oranlarının farklı olması İttifakın bu alanda üyeler arasında oйдаşma sağlamasını güçleştirmektedir.

NATO VE ENERJİ GÜVENLİĞİ: AB EKSENİNDE TÜRKİYE-RUSYA ENERJİ İLİŞKİLERİNE OLASI ETKİLER

Çiğdem ŞAHİN⁴⁷

Arz ve talep yönleriyle bir bütün olan enerji güvenliği, yeterli yerel fosil kaynaklara sahip olmayıp bunların ithalatına bağımlı olan ülkelerin sorunlarını çözme eğilimiyle, daha çok enerji arz güvenliği boyutuyla ele alınmaktadır. 1973 petrol ambargosuyla yaşanan enerji arzı krizinin yarattığı sorunlar karşısında, petrol ithal eden Türkiye dahil bazı Avrupa ülkeleri ve ABD, 1974 yılında Uluslararası Enerji Ajansı'nı (UEA) kurmuşlardır. Enerji arz güvenliği yaklaşımı UEA'nın öncülüğünde doğmuştur.

21. yüzyılın başlarından itibaren enerji kaynaklarının sadece ekonomik değil, siyasi ve diplomatik bir araç haline geldiği görülmüştür. Rusya'nın dış enerji politikası bu durumun en iddialı örneğidir. Günümüzde iklim politikalarıyla ve yeşil dönüşümle bütünlük bir programın bileşeni olarak da ele alınan enerji güvenliği, ilk kez askeri savunma karakterinde kurulmuş bir örgüt olan NATO tarafından kapsama alınmış, 2010 Stratejik Kavram belgesine dahil edilmiştir. 2010 yılında bu gelişmenin ortaya çıkmasında en önemli etken ise 2006 ve 2009 yıllarında Ukrayna üzerinden Avrupa'ya giden doğal gaz kesintileriyle başlayan tehdit algısıdır. 1999 ve 2004'te NATO üyesi olan ve enerjide başta Rusya olmak üzere dışa bağımlı Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin yaşadığı enerji sorunlarının yarattığı enerji güvenliği tehdidi algısı, 2010 yılında NATO'nun enerji güvenliği konusunu içermesiyle sonuçlanmıştır. ABD'nin sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) sektörünü geliştirmesi ve Avrupa pazarına yönelim gündemi bir Rusya-ABD doğal gaz rekabetinin de habercisi olmuştur. Adaylık statüsüyle bağlı olduğu AB gibi Rus fosil enerji kaynaklarına yüksek oranda bağımlı ve NATO üyesi olan Türkiye ise Avrupa'nın ve NATO'nun bu arz güvenliği tehdidi algısının aksine 2010 sonrasında Rusya ile enerji ilişkilerini geliştirme ve fosil kaynak ithalatına bir de nükleer enerjiyi ekleme yoluna

47 Dr. Öğr. Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

gitmiştir. Son dönemde NATO-Türkiye ilişkilerinde bu farklı yönelimlerin etkili olduğu göz ardı edilmemelidir.

Rusya'nın 2014'te Kırım'ın ilhakı, son olarak da 2022'de Ukrayna'ya yönelik askeri operasyonu, NATO'nun ve AB'nin komşuluk sahasında bir savaş ortamına girilmiştir. Böylelikle, özellikle AB cephesinde Rus fosil kaynaklarına bağımlılığın azaltılmasına yönelik adımlar hızlanmış, ayrıca UEA ile işbirliği içinde önlemler alınması gündeme gelmiştir. Böylelikle üç örgüt, üyeleri itibariyle yoğun bir keşime yaşadığından, enerji arz güvenliğinin sağlanmasına ilişkin girişimlerde birlikte hareket edeceklerinin sinyallerini vermişlerdir:

Tablo 1. 2022 Yılı İtibariyle NATO ve AB Üyeleri

ÜLKE	NATO	AB	UEA	ÜLKE	NATO	AB	UEA
ABD	1949	-	1974	İspanya	1982	1986	1974
Belçika	1949	1952	1974	Çek Cumhuriyeti	1999	2004	2001
B. Krallık	1949	-	1974	Macaristan	1999	2004	1997
Danimarka	1949	1973	1974	Polonya	1999	2004	2008
Fransa	1949	1952	1992	Bulgaristan	2004	2007	-
Hollanda	1949	1952	1974	Estonya	2004	2004	2014
İtalya	1949	1952	1974	Letonya	2004	2004	-
İzlanda	1949	-	-	Litvanya	2004	2004	2022
Kanada	1949	-	1974	Romanya	2004	2007	-
Lüksemburg	1949	1952	1974	Slovakya	2004	2004	2007
Norveç	1949	-	1974	Slovenya	2004	2004	-
Portekiz	1949	1986	1981	Arnavutluk	2009	Aday	-
Türkiye	1952	Aday	1974	Hırvatistan	2009	2013	-
Yunanistan	1952	1982	1976	Karadağ	2017	Aday	-
Almanya	1955	1952	1974	K. Makedonya	2020	Aday	-

21 AB üyesi NATO müttefikidir, ayrıca 21 NATO üyesi ve hepsi yine NATO'ya üye olan 16 AB üyesi aynı zamanda UEA üyesidir. Bu süreçte ayrıca AB'nin ABD'den sıvılaştırılmış doğal gaz alımı da artmaktadır. Böyle bir ortamda NATO üyesi, AB adayı ve Rusya'nın büyük fosil kaynak satış piyasalarından biri olan, petrol ve doğal gazda yüzde yüze yakın dışa bağımlı Türkiye ilginç bir konumdadır. Petrol ve doğal gaz rezervleri yok denecek kadar az olduğundan, 2020 yılında ithalata bağımlılık oranı petrolde %92,9, doğal gazda %99,09 olarak gerçekleşmiştir. Aynı yıl Rusya, Türkiye'nin ikinci büyük petrol ve petrol ürünleri ithalatı yaptığı ülke olmuştur (%21,18 payla). Doğal

gazda bağımlılık oranı daha yüksektir; 2020 yılında %33,59 olarak gerçekleşmiştir.

Soğuk Savaş sonrası genişlemelerle Rusya'ya yaklaşan NATO, 21. yüzyıl başlarından itibaren enerji güvenliği yaklaşımını güçlendirmiştir. AB de fosil kaynaklara ve bunların ithalatına bağımlılığını azaltmak için temiz enerjiye geçişi hızlandırmıştır. UEA, yenilenebilir enerjiye geçiş sürecini destekleyen, NATO'ya ve AB'ye üye olan ülkelerin büyük bölümünün katılımı ile kurulduğu günden bu yana, enerji arz güvenliği konusunda dünyanın enerjide otorite örgütlerinden biri haline gelmiştir. Türkiye, petrol ve doğal gazda çok yüksek oranda dış kaynaklara ve özellikle Rus doğalgazına bağımlıdır. Ayrıca Rusya ile nükleer santral işbirliği kurulmuştur. Bu tabloya göre çalışmanın saptanan amacı, 'NATO'nun enerji güvenliği konusunu bünyesine almasının, UEA ve AB ekseninde Türkiye'nin Rusya ile enerji ilişkilerine olası etkileri nelerdir' sorusuna yanıt aramaktır. Bunun için NATO, AB, UEA ve Türkiye'nin resmi politika-strateji belgeleri ile istatistikler derlenmiş, güncel gelişmeler değerlendirilmiş ve aktörlerin politikaları kronolojik gelişim içinde incelenmiştir.

NATO'nun enerji güvenliği konusunu bünyesine almasının ve UEA ve AB ekseninde temiz enerjinin geliştirilmesinin bölge ekonomilerinde olduğu gibi, Türkiye ekonomisi üzerinde de bir dönüşüm baskısı yapması söz konusu olabilecektir. Böylece NATO, AB ve UEA ile enerji dönüşümü işbirliğini geliştirmek ve Rusya'ya enerji bağımlılığını orta vadede azaltmak, en azından daha ileri düzeye götürmemeye yönelmek için bir fırsatın ortaya çıktığı sonucuna ulaşılmaktadır.

mülkiye uluslararası ilişkiler kongresi vı
NATO ve TÜRKİYE
13-14 ekim 2022

21. YÜZYILDA NATO VE TÜRKİYE İLİŞKİLERİ: TÜRKİYE’NİN UZAY STRATEJİSİ

Özgün Erler BAYIR⁴⁸, Özgür AKTAŞ⁴⁹, Seray BAYKAL⁵⁰

Soğuk Savaş yılları boyunca iki süper güç kendi üstünlüklerini tüm dünyaya göstermek amacıyla çeşitli alanlarda kıyasıya rekabet etmiştir. Şüphesiz bu mücadelelerin en ilgi çekici alanlarından birisi ‘uzay yarışı’ olarak da tarif edilen tarafların daha gelişkin uzay uçuşu yapma ve daha uzak mesafelere uzay görevleri gerçekleştirme girişimleri olmuştur. İki süper güç arasında devam eden bu rekabet sonraları insanların günlük yaşantılarında sıklıkla kullandıkları alet ve teknolojilerin kullanılmasına öncülük etmekle kalmamış, uzayın kullanımının siyasi, ekonomik ve toplumsal yansımalarını da şekillendirmiştir. Soğuk Savaş yılları boyunca büyük oranda devletlerin kontrolünde olan uzay aktiviteleri, şirketler ve uluslararası kurumlar gibi farklı aktörlerin hareket alanlarını büyük ölçüde kısıtlamıştır. ‘Geleneksel Uzay’ olarak adlandırılabilir uzay faaliyetlerinin söz konusu dinamikleri, uzay ekipmanlarının minyatürleşmesi ve bu konudaki teknik bilginin artmasıyla, uzay faaliyetleri ile ilgili iktisadi bir dönüşüme sebep olmuştur. Uzay faaliyetleri yürütmenin ve uzayla ilgili ekipmanları geliştirmenin nispeten daha kolay olduğu ‘yeni uzay’ olarak anlandırılabilir bu düzende, yeni piyasaları, tedarik zincirleri, iş modelleri ve yeni yatırım olanakları baş göstermiştir. Söz konusu yapısal dönüşüm, bir faaliyet alanı olarak uzayda yeni ve farklı aktörlerin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Bu doğrultuda bölgesel bir güç olarak Türkiye, 2018 yılında Türkiye Uzay Ajansı’nın kurulmasının yanı sıra 2022 yılında yayımlanan Milli Uzay Programı Strateji Belgesi (2022-2030) ile hem yeni uzayın aktörlerinden biri olacağının hem de her geçen gün daha önemli bir hale gelen uzay yarışının bir parçası olacağının sinyallerini vermiştir.

Yeni uzay, yeni aktörlerin faaliyet alanı olmasının yanı sıra uzayın ‘eski’ aktörlerinin de vizyon ve hedeflerinde köklü değişiklikler yaşanmasına sebebiyet

48 Doç.Dr. , İstanbul Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

49 Doktora Adayı, İstanbul Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

50 Doktora Adayı, İstanbul Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

vermiştir. Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi (NASA) ve Avrupa Uzay Ajansı (ESA) gibi kurumlar irili ufaklı bir çok devlet dışı aktörle iş birlikleri geliştirerek uzayla ilgili siyasi ve ekonomik amaçlarına daha çoğulcu bir düzlemde ulaşmayı hedeflemektedir. Bunun yanı sıra, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) de uzayın dinamik ve hızla değişen yapısına yönelik politikalar geliştirmektedir. 2018 yılında gerçekleştirilen Brüksel Zirvesi'nde, NATO liderleri uzayın müttefiklerin güvenliği için önemli bir alan olduğunu ve konuyla ilgili kapsamlı bir politikanın geliştirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu hususta NATO'nun attığı ilk somut adım, 2019 yılında yayınlanan Londra Deklarasyonu ile uzayı bir operasyon sahası (*operational domain*) olarak ilan etmek olmuştur. Uluslararası hukuka uygun bir politika izlemeyi ve bununla ilintili olarak uzayı silahlandırma hedefi olmadığını defaatle ilan eden NATO'nun güvenlik ve savunma perspektifinden hareketle öne çıkardığı belirli kritik alanlar mevcuttur. Bu kritik alanlar şunlardır:

- i) konumlandırma, navigasyon ve zamanlama
- ii) erken uyarı
- iii) çevresel gözetim
- iv) uydu haberleşmesinin güvenliğini sağlamak
- v) istihbarat, gözetim ve keşif.

NATO'nun söz konusu perspektifinin sınırları 2022 yılında sunulan Kapsamlı Uzay Politikası (*overarching Space Policy*) tarafından büyük ölçüde belirlenmiştir. Bu belgede, uzayın kullanımına dair bir çok alanın müttefiklerin güvenliği ve NATO'nun caydırma kapasitesi bağlamında nasıl değerlendirilmesi gerektiği ile ilgili detaylı bir şekilde ele alınmıştır. 2019 yılından günümüze kadar NATO'nun gerek uzay ile ilgili yayınladığı politika belgelerinde gerekse NATO 2030 Vizyonu gibi genel çerçeveyi belirleyen belgelerde Çin'in uluslararası siyasetteki artan etkisi dikkat edilmesi gereken bir husus olarak ön plana çıkartılmıştır. Bu bağlamda NATO'nun uzay alanındaki hedeflerini birincil dereceden ilgilendiren ülkelerin başında Çin'in geldiği aşıkardır. Türkiye bağlamında ele alındığında ise buradaki temel sorun, Türkiye bir yönüyle NATO müttefiği olurken bir yönüyle de Çin ile aynı uzay ekosisteminin bir parçası haline gelmiştir. Zira, Türkiye ve Çin 2008 yılında kurulan Asya-Pasifik Uzay İş Birliği Örgütü'nün (APSCO) kurucu üyeleri arasında yer almaktadır. APSCO, benzeri ESA gibi temelde uzayın barışçıl amaçlarla kullanılması yönünde üye devletlerin işbirliği kapasitelerini arttırmayı hedeflemektedir. Bunun yanı sıra, ESA'nın aksine coğrafik olarak birbirinden oldukça uzak üyelerin (Bangladeş, Çin, İran, Moğolistan, Pakistan, Peru, Tayland, Türkiye) bulunduğu APSCO, koordinasyon mekanizmasını güçlendirmek için veri paylaşım ağı, uzay

faaliyetleri konusunda eğitim programları gibi üye ülkeler arasındaki işbirliğini arttırmayı hedefleyen çeşitli araçlara sahiptir.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'nin uzay stratejisi bağlamında Türkiye – NATO ilişkilerini APSCO örneği üzerinden değerlendirerek NATO – Çin ilişkileri çerçevesinde Türkiye için işbirliği fırsatlarını ve sorunlu alanları analiz etmektir. Bilhassa Ukrayna – Rusya Savaşı'nın başlamasının ardından Çin'in Rusya'ya sağladığı pasif desteğin bir sonucu olarak Çin, NATO yetkililerinin yaptıkları açıklamalarda Rusya ile 'NATO değerlerini benimsemeyen' ülkeler olarak ortak bir kümede değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra, Çin'in yapay gerçeklik, 5G gibi yeni teknolojilerde dünya lideri olma hedefi, NATO'nun Çin ile olan ilişkilerinin gerilmesine sebep olmaktadır. Bu bilgiler ışığında bu çalışmada, Türkiye'nin uzay hedeflerinin ve bununla ilintili olarak yürüteceği dış politikanın NATO ve APSCO denkleminde hangi sorunlara neden olabileceği hakkında bir değerlendirme yapılması amaçlanmaktadır.

TÜRK BOĞAZLARININ STATÜSÜNÜN KARADENİZ'İN GÜVENLİĞİNE OLAN KATKI VE ETKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Mustafa ÜREN⁵¹

Asya ve Avrupa kıtalarının birleşme hattında yer alan Karadeniz, uzun süre Türk ve Rus hegemonyasına maruz kalan bir iç deniz statüsüne sahip olmuştur. Moskova Knezliği'nin tarih sahnesine çıktığı dönemde tamamen Türk gölü haline gelmiş olan bölge, yaklaşık dört asır sonra Rus gölüne dönüşmüştür. Dönüşümün yaşandığı dönemin başat güçleri İngiltere ve Fransa, Osmanlı İmparatorluğu ve Rus Çarlığı arasındaki rekabet ve çatışmaya genellikle tarafsız kalmayı tercih etmişlerdir. Ancak Rus Çarlığı'nın Türk Boğazları'nı aşarak sıcak denizlere ulaşma hamlelerinin başarı ihtimallerinin yüksek olduğu durumlarda devreye girmişler ve Rus donanmasının Türk boğazlarını serbestçe geçerek Akdeniz'e ulaşmasına müsaade etmemişlerdir. Bu dönemde Batı tarafından başlatılan Rusya'nın "Türk Boğazları-Afganistan arasında kalan hattın güneyine geçirilmeme" ilkesi, bugün de geçerliliğini korumaktadır.

Batı dünyasının söz konusu ilkeyi uygulamaya koymada, iki mekanizmayı kullandıkları görülmektedir. Bunlardan ilki, uluslararası sözleşmelerle Türk Boğazları üzerinde söz sahibi olmak; diğeri ise Osmanlı Devleti ya da Türkiye'yi kendi ittifak sistemleri içine dahil ederek Rusya'ya karşı set olarak kullanmaktır. Bu yaklaşım gereği boğazlarla ilgili 1841'de Londra, 1923'de Lozan ve 1936'da Montrö Sözleşmeleri imzalanmıştır. Montrö Sözleşmesi'nin, egemenlik haklarının ev sahibi ülke lehine ve inisiyatifine uygun kullanılması açısından farklı bir konuma sahip olduğu söylenebilir. Osmanlı Devleti'nin ittifak sistemine alınıp alınmama kararları ise, Batı'nın çıkarları doğrultusunda alınmıştır. Çoğu zaman Osmanlı'nın İngiltere ve Fransa'ya yaptığı ittifak teklifleri, Rusya'yı engelleme kapasitesine bağlı olarak kabul veya reddedilmiştir. Örneğin ittifak teklifininin reddedilmesi yüzünden Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı'na Almanya'nın yanında katılmak zorunda kalmıştır. Savaş sonrası yeni uluslararası sistemde Sovyet Rusya'nın desteğiyle

51 Dr., Bağımsız Araştırmacı

bağımsızlığını kazanan Türkiye, iki savaş arası dönemin konjonktürel gelişmelerinden istifade etmeyi başarmıştır. Batı desteğini arkasına alarak Boğazlar üzerinde egemenliğini sağlayan Montrö Sözleşmesi'ni imzalaması, bahse konu başarının en somut örneğini oluşturmaktadır. Yeni Dünya Savaşı'nın arifesinde imzalanan Montrö Sözleşmesi, Batı ile ilişkilerin düzeltilmesinin bir sembolü haline gelirken, tam tersine Ruslarla dostluk ilişkisinin bozulmasına yol açmıştır. Sovyet Yönetimi bu konudaki rahatsızlığını, Türkiye'nin 1925 tarihli "Dostluk ve İşbirliği Antlaşması"nın uzatma teklifine red cevabı vermesiyle göstermiştir. Bunun üzerine Türkiye, II. Dünya Savaşı sürecine İngiltere ve Fransa ile 19 Ekim 1939'da imzaladığı antlaşma gereği Batı ittifakının bir üyesi olarak girmiş, ancak savaş sonunda yeni küresel lider Sovyetler Birliği'nin boğazlar dahil toprak talebi şokuyla karşılaşmıştır. Bu gelişme Türkiye'yi güvenlik krizine soktuğu kadar İngiltere ve ABD de derin endişe yaratmıştır. Beklenmeyen bu talep karşısında Batı dünyasının malum sistemi devreye girmiş ve Türkiye, Sovyet tehdit ve yayılmasını engellemek amacıyla kurulan NATO'ya üye olmak suretiyle bu sıkıntılı dönemi hasarsız atlatabilmiştir.

Görüldüğü gibi ortak Rus tehdidi, Batı ve Türkiye arasındaki işbirliğinin temelini oluşturmaktadır. Belirtilen sistem üzerinde somutlaşan işbirliğinin hedefi, Rusya'nın bulunduğu coğrafyanın dışına çıkmasının ve sıcak denizlere ulaşmasının engellenmesidir. Sistemin çalışmasında Türk Boğazları, hayati bir fonksiyona sahiptir. Bu fonksiyonun nasıl işleyeceğini düzenleyen "Montrö Sözleşmesi", sistemin sigortasını oluşturduğu söylenebilir. Söz konusu sigorta devrede olduğu sürece Karadeniz'in güvenlik ve istikrarına büyük katkı sağladığı görülmektedir. Sözleşme kurallarının tarafsız bir şekilde uygulanması sayesinde II. Dünya Savaşı'ndan günümüze kadar Avrasya'da ortaya çıkan uluslararası çatışma ve krizler Karadeniz'i olumsuz etkilememiştir. Örneğin Ağustos 2008'de Rusya'nın Gürcistan'a müdahalesi ile Mart 2014'te Kırım'ı ilhakı dönemlerinde Karadeniz çatışma ve kriz alanının dışında kalmayı başarmıştır. Devam eden Rusya'nın Ukrayna'yı işgal girişiminde de durumda önemli bir değişiklik olmamıştır. Türkiye'nin sözleşme hükümlerine göre hareket etmesi, son krizin tarafları Rusya ve Ukrayna hatta kuralları ihlal etme eğiliminde olan ABD tarafından memnuniyetle karşılanmıştır.

Bugüne kadar beklentileri olumlu bir şekilde karşılayan bu sistemin henüz ciddi bir teste tabi tutulmamış olması önemli bir eksikliklerdir. NATO ve Rusya arasında sürekli gerginlik yaşanmasına rağmen Karadeniz bölgesi henüz savaşa sahne olmamıştır. Ancak bugüne kadar olmaması, bundan sonra da olmayacağı anlamına gelmemektedir. Rusya, NATO'nun doğuya doğru genişlemeye devam etmesini, kendi güvenliğine tehdit olarak görmektedir. Yine Rusya, NATO'nun Karadeniz'e yönelik genişleme hamlelerini önlemek amacıyla selefi Sovyet yönetimi gibi Türkiye'den boğazlarla ilgili bir talepte de bulunmamıştır. Bunda

Rusya'nın eski gücünden uzak olmasının yanında, Türkiye'nin NATO ülkesi olmasının da rolü büyüktür. Benzer bir talepte bulunması halinde karşılaşılabilecek sorunları tahmin etmek zor değildir. Bu tip bir tehdide karşı Türkiye'nin Batı ittifakı içinde yer alma dışında başka bir seçeneği yoktur. Bu nedenle Türkiye'nin Batı dünyasıyla bozulan ilişkilerine bağlı olarak NATO üyeliğinden ayrılması halinde, boğazların statüsünü aynı şekilde devam ettirip ettiremeyeceği sorusu, detaylı incelemeyi ve kapsamlı bir analizi gerektirmektedir. Ayrıca ABD ve AB ile ilişkilerin gerginleştiği dönemlerde sık sık gündeme getirilerek tartışmaya açılan NATO'dan ayrılarak Avrasyacı projelerin içinde yer alınması önerilerinin bu soruyla birlikte ele alınması faydalı olacaktır. Bu çalışmada, genel olarak bu iki sorunun cevabı aranacaktır.

Bilindiği gibi Rusya, Ukrayna ve Gürcistan'ın NATO'ya üye olmalarını savaş sebebi olarak kabul ettiğini açıklamıştır. Nitekim bağımsız her ülkenin istediği ittifakı seçebilme hakkı olmasına rağmen bunu dikkate almamış ve 24 Şubat 2022'de NATO ve AB'ye üye olma niyetinden vazgeçmeyen Ukrayna'yı işgale başlamıştır. Rusya'nın askeri harekâtı planlandığı gibi uygulanamasa da, Ukrayna'nın kısa ve orta vadede NATO'ya üye olmayacağı hemen hemen bütün uzmanlarca kabul edilmektedir. Ancak bunun aksi olması veya Ukrayna'nın hatta Gürcistan'ın NATO'ya üye olmalarının Türkiye'nin lehine olacağını düşünmek de gerçeği yansıtmaktan uzaktır. Böyle bir durumda Karadeniz'in NATO gölüne dönüşmesi, tarihsel süreçte bölgede oluşan Rusya'nın Türk Boğazları-Afganistan hattının güneyine geçmesini engelleyen jeopolitik savunma sistemini gereksiz hale getirebilir. NATO vasıtasıyla Rusya'nın Karadeniz'de kontrol altına alınmasıyla Türkiye'ye duyulan ihtiyacın ortadan kalkması halinde, boğazların statüsü uluslararası tartışmaya açılabilir. Bu tip bir tartışmanın başlamasıyla birlikte başta ABD olmak üzere avantajlı ve geniş bir manevra sahasına sahip olan Batı, gerek iç gerekse dış sorunlarını tahrik etmek suretiyle Türkiye'ye karşı daha sert politikaları uygulamaya koyabilir.

Diğer taraftan Türkiye'nin Batı dünyasından uzaklaşarak Şangay İşbirliği Örgütü gibi Avrasya projelerine üye olması, bulunduğu coğrafyadan kaynaklanan jeopolitik avantajlarını kaybetmesiyle sonuçlanabilir. Böyle bir tercih yapması halinde Batı'nın özellikle boğazlar konusunda nasıl bir politika izleyebileceğini anlayabilmek için Fransa'nın 1798'de Mısır'ı işgalinin ardından 1841'de Londra'da imzalanan "Boğazlar Sözleşmesi"ne kadar geçen sürede gelişen olayları incelemek yeterlidir. Henüz ekonomik gelişmesini tamamlamamış olan Türkiye'nin bu alandaki ihtiyaçlarını Rusya'dan karşılayabilmesi rasyonel bir hareket tarzı olarak görünmemektedir. Ayrıca tarihsel süreç içinde yaşanan gelişmeler, Türk ve Rus çıkarlarının birbiriyle uyuşmadığını hatta tam tersine çakıştığını göstermektedir. Bunun en yakın ve somut örneği, 24 Kasım 2015'te Türk savaş uçakları tarafından Suriye sınırında

Türk hava sahasını ihlal eden Rus savaş uçağının düşürülmesiyle yaşanmıştır. Soğuk Savaş'tan sonra ikili ilişkileri sürekli gelişme gösteren Türkiye ve Rusya, bu olay nedeniyle bir anda savaşın eşiğine gelmiştir. Bu krizde ortaya konan karşılıklı sert tepkilerin, bölgesel çıkar çatışmalarından ziyade tarihsel arka plandan gelen olumsuz algılardan kaynaklandığını söylemek daha doğru olacaktır.

NATO, TÜRKİYE VE MONTRÖ

Levent KIRVAL⁵², Arda ÖZKAN⁵³

İstanbul ve Çanakkale Boğazları ile Akdeniz’i Karadeniz’e bağlayan Marmara Denizi’nden oluşan Türk Boğazları, dünyanın stratejik açıdan en önemli su yollarından biri olarak kabul edilmektedir. Türk Boğazları, dünyanın hiçbir yerinde bulunmayan eşsiz özellikleriyle siyasi, askeri ve ekonomik güvenlikleri açısından Karadeniz’e kıyıdaş devletleri dünya pazarlarına bağlayan ana ticaret yolları olarak hizmet ettikleri için önem arz ederler. Boğazlar’ı kontrol etmek için eski çağlardan beri birçok savaş yapılmıştır. Ayrıca, Boğazlar, Osmanlı Devleti döneminde büyük güçler arasında bir denge unsuru haline gelmiş ve kilit bir rol oynamıştır. Boğazlardan geçişlerin düzenlenmesi tarih boyunca birçok uyuşmazlığa da neden olmuştur. 1936’dan beri Türk Boğazları’ndan geçiş rejimi, Montrö Sözleşmesi’yle Türkiye tarafından sorunsuz bir şekilde yönetilmektedir. Fakat, Soğuk Savaş sonrasında Karadeniz havzasında savaşlar ve krizler yaşanınca özellikle ABD’nin boğazlardan geçmek isteyen savaş gemileri Türkiye tarafından reddedilince Türk Boğazları tekrar sorunlu hale gelmiştir.

Türk Boğazları, siyasi, ekonomik ve stratejik olarak önemlidir ve bu önem, boğazların siyasi çıkarlara yol açan coğrafi konumunun bir sonucudur. Bu coğrafi konumu, Boğazları özellikle Karadeniz’e kıyıdaş devletler için önemli kılmaktadır. Karadeniz’e kıyıdaş ve Boğazlar’a ev sahipliği yapan Türkiye için de jeostratejik açıdan büyük önem taşıyan bir alanda geçerli olan Montrö Sözleşmesi, imzalandığı günden beri halen yürürlükte olan çok taraflı bir anlaşmadır. Türkiye tarafından tarafsızlık içerisinde uygulanan bu Sözleşme, Karadeniz’e kıyıdaş veya olmayan bütün devletler arasında makul ve uygulanabilir bir denge rejimi oluşturmaktadır. Boğazlar’daki seyir güvenliği, Sözleşme tarafından önerilen serbest geçiş ilkesinin ayrılmaz bir parçasını

52 Doç.Dr., İstanbul Teknik Üniversitesi, Denizcilik Fakültesi, Temel Bilimler Bölümü

53 Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü

oluşturmaktadır. Sözleşme'deki seyir güvenliği kavramı, Türkiye'nin geçişler sırasında uluslararası hukuk çerçevesinde düzenleme hakkına sahip olduğu anlamına gelir. Türkiye'nin yargı yetkisi altındaki ve uluslararası bir antlaşma ile düzenlenen Boğazlar'dan geçiş, ne uluslararası hukukta tanımlandığı gibi transit geçiş ne de düzensiz geçiş niteliğinde bir rejimdir. Türk Boğazları'nda Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile tanımlanmış özel bir geçiş rejimi mevcuttur.

Türk Boğazları, ABD, AB ve Rusya başta olmak üzere büyük güçlerin dikkatini çekerek her zaman küresel gündemdeki yerini almıştır. Tıpkı Soğuk Savaş döneminde bir yanda NATO üyesi devletler, diğer yanda Varşova Paktı üyeleri olduğu gibi, Soğuk Savaş sonrası dönemde de bir yanda yine NATO müttefikleri, diğer yandan Rusya rekabeti bu bölge üzerinde devam etmektedir. Nitekim, Rusya, Montrö Sözleşmesi'nin madde hükümlerinin Boğazları NATO kuvvetlerine karşı kendi çıkarları adına koruyacağını dikkate alarak, Montrö denge rejiminin Rusya'ya hem kendi güvenliği hem de bölgesel stratejik ittifaklar için sağladığı avantajlı bir durum elde edeceğini değerlendirmiştir. Ancak, 2008 Güney Osetya Savaşı sırasında NATO üyesi müttefiklerin savaş gemilerinin Montrö Sözleşmesi'ne uygun olarak Boğazlar'dan Karadeniz'e geçişi dolayısıyla Sözleşme hükümlerinin uygulanması hususundaki tartışmalar alevlenmiştir. Öyle ki Sözleşme'ye taraf olan Rusya, NATO gemilerinin Karadeniz'e kıyıdaş olmayan devletlerin savaş gemilerine üç haftalık sınırlama getiren madde hükümlerini ihlal ettiğini ifade etmiştir.

Karadeniz'de günümüzde, Montrö Sözleşmesi'nin imzalandığı 1936 yılına kıyasla, önemli jeopolitik değişimler olmuştur. Bulgaristan ve Romanya artık hem AB hem NATO üyesidir. Ukrayna ve Gürcistan ise Batı ve ABD yanlısı politikalar izlemekte, NATO ve AB üyesi olmak istemektedir. Türkiye ise 1952'den bu yana NATO üyesidir ve Batı bloku (ve AB) ile iyi ilişkiler geliştirmeyi istemektedir. Bütün bu gelişmeler, Rusya açısından Karadeniz'de kuşatıldığı ve kuzeye doğru itildiği hissi yaratmaktadır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde Karadeniz'de ABD - Rusya çekişmesi son hızıyla devam etmektedir. Ayrıca, yakın zamanda Ukrayna'nın Rusya tarafından işgali de bölgede sıcak çatışma durumunu doğurmuştur. Bu çerçevede Sözleşme, imzalandığı 1936 yılının aksine Karadeniz'deki statükoyu korumakta zorlanmaktadır. Olası bir sıcak savaş durumunda Sözleşme'nin ne ölçüde uygulanabileceğine yönelik tartışmalar da devam etmektedir. Bilindiği gibi, Montrö, Karadeniz'e kıyıdaş ülkeleri kayırmakta ve Karadeniz'de ancak bu ülkelerin donanma bulundurmasına izin vermektedir. Ancak, Karadeniz ülkelerinin birbirleriyle sıcak savaş ve çekişme durumunda bulunduğu günümüzde Montrö Sözleşmesi'nin uygulanması önünde bazı zorluklar oluşmaktadır.

Bu çerçevede, bu çalışma, Montrö Sözleşmesi çerçevesinde oluşturulan Türk Boğazları ve Karadeniz hukuki rejiminin bugün hangi ölçüde uygulanabilir olduğu üzerinde duracaktır. Çalışmada özellikle NATO ve AB genişlemesinin Montrö denge rejimine etkileri üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda, son dönemde Karadeniz’de ortaya çıkan sıcak savaş durumunun Montrö rejimine etkisi, Türk Boğazları ve Karadeniz’deki gelişmeler değerlendirilecektir.

ROMANYA’NIN NATO ÜYELİĞİ SONRASI WASHINGTON-BÜKREŞ İLİŞKİLERİNDE KARADENİZ (2004-2022)

Burçin CANAR⁵⁴

SSCB’nin yokluğunda yeniden yapılanan uluslararası sistemde varlığını sürdüren ve yeni görevler üstlenen Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO), Doğu Avrupa’dan Karadeniz’e genişlemektedir. İttifak’ın Karadeniz’e genişlemesi, Washington’un liderliğinde Avrupa-Atlantik etkisini eski Sovyet coğrafyasına yayma hedefinin yanı sıra, Soğuk Savaş sonrasında ABD’nin varlık gösteremediği tek deniz olan Karadeniz’de var olma çabasının bir parçasıdır.

Türkiye’nin İttifak üyeliği ile 1952’den beri Karadeniz’e sınırı olan NATO, 2004’te Bulgaristan’ın ve Romanya’nın da İttifak’a üye olmalarıyla, Karadeniz’e olan sınırını genişletmiştir. Soğuk Savaş sonrasında NATO ve Avrupa Birliği (AB) üyeliğini, öncelikli bir dış politika hedefi olarak belirleyerek 2004’te İttifak, 2007’de Birlik üyesi olan Bulgaristan ile NATO üyesi ve AB’ye aday bir ülke olan Türkiye; bölgesel dengeleri, Rusya Federasyonu (RF) ile ilişkilerini dikkate alan bir Karadeniz politikası izlemektedirler. NATO’nun Karadeniz’e kıyıdaş diğer üyesi Romanya ise, Bulgaristan’dan ve Türkiye’den farklı olarak, ABD ile uyumlu bir bölge politikasını benimsemektedir. 2004’te İttifak, 2007’de AB üyesi olan Romanya, Karadeniz politikasını ABD liderliğinde Avrupa-Atlantik güçlerinin stratejileri çerçevesinde belirlemektedir.

ABD’nin Karadeniz bölgesini kendi yaşamsal çıkar alanı olarak ilan ettiği bir süreçte, 1997’de Washington-Bükreş ilişkileri stratejik ortaklığa evrilmiştir. 2002’ye gelindiğinde, Prag Zirve Kararı ile İttifak’ın Soğuk Savaş sonrasındaki ikinci genişlemesine dahil olan ve ardından 2004’te NATO’ya katılan Romanya, ABD’nin Karadeniz politikasının savunucusu ve sözcüsü olmuştur. Nitekim Romanya, Karadeniz’de RF’nin etkisini ve Moskova-Ankara işbirliğini “sorun” olarak nitelendiren Genişletilmiş Karadeniz projesinin etkin bir katılımcısıdır. Öyle ki, NATO’nun Karadeniz’e olan sınırlarını genişlettiği bir süreçte, 2004 tarihli “*Karadeniz Bölgesi için Yeni bir Avrupa-Atlantik Stratejisi*” başlıklı

54 Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

kitapla tanıtılan projenin önsözü, günümüzün NATO Genel Sekreter Yardımcısı, o dönemin ise Romanya Dışişleri Bakanı olan Mircea Geoana'nın imzasını taşımaktadır.

Topraklarını, hava sahasını ve limanlarını ABD'ye açan Romanya, Washington tarafından ABD'nin ve NATO'nun “sadık ve güvenilir bir müttefiki” olarak nitelendirilmiştir. ABD'nin Karadeniz'de varlık göstermesi ve bölgedeki Rus etkisinin sınırlandırılması hedefi çerçevesinde Romanya'nın Washington ile ilişkileri, gerek ikili düzeyde gerekse NATO çerçevesinde gelişmiştir. Nitekim, 6 Aralık 2005'te Washington ve Bükreş arasında imzalanan Romanya topraklarındaki Amerikan askeri güçlerine ilişkin antlaşma, ABD'nin bölgede var olma çabasının önemli bir göstergesi olmuştur. 2008'e gelindiğinde Romanya, NATO'nun Karadeniz'e olan sınırlarını daha da genişleteceğini ilan ettiği Bükreş Zirvesi'ne ev sahipliği yapmıştır. NATO, RF dışında geriye kalan Karadeniz'e kıyıdaş iki ülke olan Gürcistan'ın ve Ukrayna'nın ileride İttifak üyesi olacağını, yine bir Karadeniz ülkesi olan Romanya'nın başkentinde ilan etmiştir. RF'in İttifak'ın bu adımına Ağustos 2008'te Güney Osetya'nın ve Abhazy'a'nın bağımsızlığını tanıyarak ve böylece Gürcistan'ın olası NATO üyeliğini erteleyerek karşılık vermesi üzerine ABD, bölgedeki “güvenilir müttefiki” Romanya ile ilişkilerini güçlendirmiştir. 13 Eylül 2011 tarihinde “*ABD ve Romanya Arasında 21. Yüzyıl İçin Stratejik Ortaklık Müşterek Deklarasyonu*” ile taraflar “ortak tehditler ve meydan okumalara” karşı stratejik ortaklıklarını pekiştirmiş; bölgesel hedefleri arasındaki “uyumu” bir kez daha vurgulamışlardır. Söz konusu Deklarasyon ile aynı tarihte, taraflar arasında NATO Füze Kalkanı projesinin bir parçası olan ABD Balistik Füze Savunma Sisteminin Romanya'daki Deveselu Hava Üssü'ne konuşlandırılmasına ilişkin bir antlaşma da imzalanmıştır.

2014'e gelindiğinde, RF'nin Kırım'ı ilhak ederek Ukrayna'nın olası NATO üyeliğini ertelemesi ve böylece İttifak'ın Karadeniz'e genişlemesini ikinci kez durdurması üzerine İttifak, 4-5 Eylül 2014 tarihli Galler Zirvesi'nde NATO Mukabele Gücü'nü (*NATO Response Force-NRF*) canlandırmış ve bu çerçevede Çok Yüksek Hazırlıklı Müşterek Görev Gücü'nü (*Very High Readiness Joint Task Force-VJTF*) oluşturmuştur. Böylece 2014'ten itibaren “Rusya'yı caydırmaya odaklanan” NATO, 2016 tarihli Varşova Zirve Kararı ile İttifak'ın doğusu ve güneydoğusundaki “ileri mevcudiyet”ini artırmaya başlamıştır. Bu kapsamda ilk olarak 2017'de Baltık Devletleri ile Polonya'da dört çok uluslu muharabe grubu oluşturulmuştur. Ardından, 11-12 Temmuz 2018 tarihli Brüksel Zirve Kararı ile NATO, “ileri mevcudiyet”ini Karadeniz bölgesine taşımış; Romanya, Müttefik kara kuvvetlerinin eğitimine yönelik çok uluslu bir tugayın ev sahipliğini üstlenmiştir.

2022 Ukrayna Savaşı sürecinde, RF'nin NATO'nun Karadeniz'e olası genişlemesini bir kez daha durdurması üzerine İttifak; Bulgaristan, Macaristan, Romanya ve Slovakya'da da çok uluslu muharebe grubu oluşturma kararı almıştır. Böylece Baltık Denizi'nden Karadeniz'e NATO, doğu kanadındaki varlığını artırarak, "caydırma ve savunma duruşu"na geçmiştir. Bu süreçte Romanya, Stryker Taburu, F-16, F-18 uçakları ve Akdeniz'in yanı sıra Karadeniz'de de "gözetleme ve keşif misyonları" gerçekleştiren USS Harry Truman uçak gemisi ile, Bükreş yönetiminin deyişiyle, "ABD'nin kayda değer bir varlığına sahip" olmuştur. Fransa ve Belçika NRF ile VJTF'nin bir parçası olarak Romanya'daki Mihail Kogalniceanu Hava Üssü'ne asker gönderirken; Polonya, Romanya'da bulunan Craiova'da Çok Uluslu Güneydoğu Tugayı'na (*Multinational Brigade South-East*) destek vermiştir. Böylece, İttifak'ın doğu kanadındaki "ileri mevcudiyeti"nin bir parçası olan Romanya, ABD liderliğinde Avrupa-Atlantik etkisinin Karadeniz'de artan varlığına bir kez daha katkıda bulunmuştur.

NATO üyesi olarak İttifak'ın bölge politikalarının bir parçası olan Türkiye ise, kendi özgün çıkarları doğrultusunda bir Karadeniz politikası izlemektedir. Montrö Boğazlar Sözleşmesi, Soğuk Savaş sonrasında Ankara'nın Karadeniz politikasında belirleyici bir rol oynamaktadır. NATO'nun Karadeniz'e genişlemesini kendisi için birincil tehdit olarak nitelendiren ve ABD liderliğinde Avrupa-Atlantik etkisinin kendisine yönelik çevreleme politikasına itiraz eden RF de, farklı nedenlerle de olsa, İttifak üyesi Türkiye ile ortak bir Karadeniz politikasında buluşmaktadır. Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin korunmasına öncelik veren Ankara ve Moskova gerek ikili düzeyde gerekse Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü, Karadeniz İşbirliği Görev Gücü (BLACKSEAFOR) ve Karadeniz Uyum Harekatı gibi bölgesel oluşumlarda işbirliği yapmaktadırlar. Kıyıdaş ülkelerden Romanya'nın desteğini alan Washington yönetimi, Avrupa-Atlantik bölgesinin bir parçası olarak nitelendirdiği Karadeniz'de güvenliği sağlayan ve sağlayacak olan tek örgütün NATO olduğunu savunurken; Türkiye ve RF bölgesel güvenliğin BLACKSEAFOR ve Karadeniz Uyum Harekatı gibi kıyıdaş devletler arasında işbirliği yoluyla sağlanmasından yanadırlar. Genişletilmiş Karadeniz projesi kapsamında RF-Türkiye işbirliğinin "sorun" olarak nitelendirilmesi ve Türkiye'nin ABD ve NATO ile birlikte hareket etmesi gerektiği vurgusu; Washington-Bükreş işbirliğinin, ABD'nin Karadeniz'de varlık göstermesi açısından "yeterli" olmadığını göstermektedir. Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin yanı sıra, RF ile NATO üyesi Türkiye'nin Karadeniz'deki işbirliği; ABD'nin Karadeniz'de varlık göstermesine engel olan niteliğiyle, Washington-Bükreş stratejik ortaklığının "sınırları"na işaret etmektedir.

KARADENİZ GÜVENLİĞİ ÇERÇEVESİNDE NATO-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

Sinem ÜNALDILAR KOCAMAZ⁵⁵

Karadeniz ve Kafkasya Bölgesi, hem stratejik olarak hem de kaynak zenginliği açısından Batı ittifakı için oldukça önemli bir bölgedir. Bu bağlamda Soğuk Savaş dönemi sona erdikten sonra hem NATO'nun hem de AB'nin bölgeye olan ilgileri artmıştır. 2008 yılında Gürcistan müdahalesi ve 2014 Kırım'ın ilhakı, Rusya ve Batı ittifakının bölgedeki rekabetini arttırmış ve ilişkilerin çatışma ekseninde gerçekleşmesine neden olmuştur. Rusya bölgedeki konuşlanmasını arttırmış, hem konvansiyonel gücünü hem de İskender füzeleri ile bölgedeki kontrolünü pekiştirmiştir. Rusya'nın arttırdığı kapasite, bu bölgede NATO'ya ait gemileri zaman zaman taciz etmesine yönelik eylemlere varmıştır. Bu çerçevede NATO, Galler Zirvesi'nden itibaren bölgedeki etkinliğini artırma çabasına girmiş, Ukrayna'ya olan desteği artmıştır. NATO'nun bölgede gerçekleştirdiği Atlantik Resolve ve Sea Breeze gibi tatbikatlar, Karadeniz Bölgesi'nde kontrolü sağlamak adına NATO ittifakının çabasını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte NATO üyelerinin kendi aralarında yaşadıkları sorunlar ve Karadeniz'deki konuşlanmayı, kapasiteyi arttırmak konusundaki sınırlar, Rusya'ya karşı caydırıcılık oluşturmak açısından yetersiz kalmaktadır. Bu çerçevede NATO üyesi ve Karadeniz'in önemli kıyıdaş ülkesi olan Türkiye'nin ittifaka sağladığı katkı daha fazla ön plana çıkmaktadır.

Türkiye, Soğuk Savaş sonrası dönemde Karadeniz Bölgesi'nde Karadeniz Ekonomik İşbirliği gibi bölgesel örgütlerin kurulması konusunda öncü olarak bölgeselci bir yaklaşım benimsemiş ve genel olarak Karadeniz Bölgesi'nin ve güvenliğinin bölge ülkelerini ilgilendiren bir konu olduğu argümanını öne sürerek Rusya ile NATO ülkeleri arasında bir denge kurmaya çalışmıştır. Türkiye'nin Sea Shield gibi NATO tatbikatlarına katılmasına rağmen Kırım'ın ilhakından sonra Rusya'ya uygulanan yaptırımlara katılmamış olması yine Kerç Boğazı krizinde Ukrayna'nın pozisyonunu desteklemesi, izlediği denge politikasına örnek verilebilir. Bununla birlikte Montrö Sözleşmesi ve Sözleşme'nin Türkiye'ye sağladığı yetkiler, ülkeyi NATO açısından daha da

önemli bir müttefik haline getirmektedir. Bununla birlikte 2015 yılına gelindiğinde Rusya ile Türkiye arasındaki jet krizi nedeniyle ilişkiler gerilmiş, Mayıs 2016'da Cumhurbaşkanı Erdoğan Karadeniz'in bir Rus gölü haline geldiği ve NATO'nun bu gerçekliğin farkına vararak hareket etmesinin gerekliliği konusunda NATO yetkililerini uyaran açıklamalarda bulunmuştur. Zira Rusya, erken ihbar radarları, hava savunma füze sistemleri ve kıyı savunma sistemleri sayesinde Karadeniz'i kontrol eder hale gelmiştir. Bu bağlamda uzun yıllardır süren Türkiye'nin NATO'yu bölgenin dışında tutma isteği değişmeye başlamış hatta Türkiye Romanya'yı Karadeniz'de daha güçlü bir donanma bulundurması konusunda teşvik etmeye çalışmıştır. Karadeniz güvenliği enerji güvenliğini de beraberinde getirmektedir. Özellikle Avrupa'nın enerji konusundaki bağımlılığı düşünüldüğünde bölge, hem NATO üyeleri hem de Türkiye açısından önem taşımaktadır.

Gürcistan Savaşı, Kırım'ın İlhakı ve Ukrayna Savaşı, Karadeniz Bölgesi'nde Soğuk Savaş sonrası dönemden beri devam eden bölgeselcilik anlayışının yerini güç dengesinin almasına neden olmuştur. NATO üyesi Romanya ve Bulgaristan da Karadeniz açısından önemli ülkelerdir. Bununla birlikte Romanya ve Bulgaristan'ın kısıtlı güce sahip olduğu düşünüldüğünde sahip olduğu firkateyn, korvet, hücum botu, karakol botu, denizaltı ve hava araçları ile Türkiye bölgede en güçlü donanmalarından birisi konumundadır. Dolayısıyla NATO'nun Karadeniz'deki varlığı açısından kilit öneme sahiptir. Bununla birlikte Türkiye'nin NATO içerisinde müttefikleriyle S-400 füzeleri, PYD/YPG'ye verilen destek ve Suriye operasyonu gibi konularda yaşadığı sorunlar nedeniyle maruz kaldığı ambargolar, NATO ittifakının bütüncül görüntüsüne zarar verebilmektedir. Batı ittifakı tarafından satışı onaylanamayan askeri mühimmat ve ekipman Türkiye'nin vuruş gücü ve kapasitesi üzerinde baskı yaratmakta bu durum ülkenin Karadeniz üzerindeki etkinliğini de etkilemektedir.

Bu çerçevede Türkiye'nin Karadeniz Bölgesi'nde oynadığı rolün NATO ülkeleri açısından ve Rusya açısından kritik olduğu açıktır. Türkiye ise hem NATO üyesi olmasının getirdiği sorumluluğu taşımaya çalışmakta hem Rusya'yı dengede tutmak için çabalamaktadır. Özellikle Ukrayna Savaşı devam ederken NATO'nun Karadeniz'de Rusya'ya karşı bir keşif görev gücü kurulması gibi öneriler karşısında Türkiye'nin dengeyi sağlamak yönündeki çabaları bu duruma işaret etmektedir. Bununla birlikte kendi manevra kapasitesini oluşturmak için mevcut varlığını arttırmaktadır. Ukrayna Savaşı'nın uluslararası ilişkilerin tüm dinamiklerini değiştirdiği günümüz koşullarında, NATO Haziran'da Madrid'te gerçekleştireceği Zirve'ye hazırlanırken ve NATO genişlemesi tartışmaları gündemden düşmezken Türkiye'nin NATO ve Rusya arasında Karadeniz'de sağlayacağı denge ve oynayacağı rol git gide daha önemli bir hale gelmektedir.

Bu çalışma, NATO üyeleri ile Türkiye arasındaki sorunların giderilmesinin Karadeniz güvenliği açısından önemi üzerinde duracak ve Türkiye'nin NATO ittifakı açısından önemini sorgulayacaktır. Bununla birlikte bölgedeki aktörlerin güç dengesi çerçevesinde değişen politikalarını inceleyerek Karadeniz'in güvenliği açısından Türkiye NATO ilişkileri bağlamında gelecekle ilgili öngörülerde bulunmaya çalışacaktır.

ULUSLARARASI KOALİSYONUN AFGANİSTAN MÜDAHALESİNİN VE TÜRKİYE’NİN KATILIMININ HUKUKSAL TEMELLERİ ÜZERİNE BİR TARTIŞMA

Ali Bilgin VARLIK⁵⁶

11 Eylül 2001 terör saldırısının ardından uluslararası koalisyonun Afganistan’a müdahalesi iki farklı kapsam ve hukuksal dayanakla gerçekleşmiştir. Bunlardan birincisi SÖH (Sürekli Özgürlük Harekâtı / Operation Enduring Freedom – OEF), ikincisi UGYK (Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti / International Assistance Force – ISAF) Harekâtı’dır. Üzerinden 22 yıl geçmiş olmasına karşın, SÖH’ün uluslararası hukuka uygunluğu üzerine tartışmalar devam etmektedir. Diğer taraftan Türkiye’nin UGYK’ya katılımının hukuksal veçhesi ise oldukça tartışmalı olmasına karşın, akademik alanda yeterince incelenmemiştir. Bu incelemede sırasıyla SÖH ve UGYK Harekâtı’nın uluslararası hukuk bağlamında değerlendirmesi yapılmış, müteakiben Türkiye’nin TBMM tarafından SÖH’e katılma yönünde aldığı karara rağmen neden UGYK harekâtına katıldığı sorusunun cevabı aranmıştır. Bu özelliğiyle araştırma, hukuk temelli karşılaştırmalı çalışma niteliğindedir.

Uluslararası Hukuk Bakımından SÖH

SÖH’ün hukuki dayanağını, BM Antlaşması’nın, devletlerin doğal olan meşru savunma haklarını bireysel ya da ortaklaşa olarak kullanmalarını kayıt altına alan 51’inci maddesi oluşturur. Öz savunma hakkının kullanılması devletin var oluşsal (*inherent*) haklarından olduğundan bir silahlı saldırının bertaraf edilmesi için –BM de dahi olmak üzere– herhangi bir organdan izin alınmasına gerek bulunmamaktadır. Ayrıca, ABD’nin öz savunma hakkını kullanılmasını ve terörizmle mücadelede gerekli her türlü tedbirin alınacağını teyit eden BMGK 1368 (12.09.2001) ve 1373 (28.09.2001) sayılı kararları bulunmaktadır.

SÖH'ün hukuki boyutuna yönelik eleştirilerden bir kısmı; SÖH'ün asıl hedefinin el-Kaide olmasına karşın Taliban'ın cezalandırıldığı yönündedir. BMGK'nın 1368 (12.09.2001) Sayılı Kararı ve onu takip eden diğer kararlarda teröre destek veren devletlere karşı meşru müdafaa hakkının kullanılabilmesine dair güçlü ifadeler yer almıştır. Bu kararın öncesinde BMGK'nın 1214 (08.12.1998), 1267 (15.10.1999), 1333 (19.12.2000) sayı ve "Afganistan'daki Durum" başlıklı kararlarında Taliban'ın el-Kaide ile olan ilişkisi kayıt altına alınmıştır. BMGK'nın 1373 (28.09.2001) Sayılı Kararı, kapsayıcılığıyla 'Uluslararası Terörizmin Önlenmesi İçin Önlemler' konusunda bir dönüm noktası oluşturmuştur. Bu kapsamda BM üyesi olmayan devletlere dahi uluslararası terörizmle mücadele kapsamında yükümlülükler ve görevler yüklenmiştir. BMGK'nın 1368 ve 1373 sayılı kararları birlikte değerlendirildiğinde el-Kaide'yi barındıran, müsamaha gösteren ve destekleyen sıfatıyla Taliban yönetimine karşı kuvvet kullanmak hukuken meşrudur. ABD, bu hakkı BM Kurucu Antlaşması'nın 51'nci maddesi çerçevesinde müttefikleri ile birlikte kullanmıştır.

SÖH'e yönelik bazı eleştiriler ise BM Antlaşması'nın 39-42'inci maddelerinde yer alan ve doğrudan silahlı çatışmayı içermeyen kararların tedricen uygulanmadığı yönündedir. Bu eleştirinin doğru olabilmesi için öz savunma hakkının kullanılmasının BMGK'nın tasarrufuna bağlı olması gerekirdi. Oysa BM hukuku bu hakkın doğal bir hak olduğunu ve bir şarta bağlı olmadığını teyit eder.

El-Kaide'nin bu saldırıyı üstlenmemiş olması da bazı yazarlar tarafından SÖH'e yönelik eleştiriler kapsamında yer almaktadır. Bize göre gerek saik gerekse el-Kaide ve onun bağlantılılarının çok sayıdaki önceki eylemleri ortada iken örgütün maruz kalacağı tepkilerden kaçınmak için bu eylemi üstlenmemiş olduğu açıktır. Çünkü, 11 Eylül 2001 saldırıları klasik anlamda siyasal tedhişin sembolik nitelikli eylemleri değil, doğrudan stratejik sonuçları olan askerî nitelikli saldırılardır.

SÖH'e yönelik bir diğer eleştiri konusu meşru müdafaa hakkının kullanılmasında, silahlı saldırıya maruz kalan devletin bu saldırıyı bertaraf edilebilmesi için kuvvete başvurmaktan başka bir çaresinin olmaması; zaruret ve aciliyet şartlarına uyulmadığı, SÖH'ün 11 Eylül saldırılarından bir ay sonra başladığı, bu nedenle ortada bertaraf edilecek bir saldırı bulunmadığı yönündedir. Bize göre, silahlı saldırıda bulunanın bir devlet olması halinde meşru müdafaa hakkının nasıl kullanılacağını düzenleyen yaklaşım, terör örgütlerine karşı uygulanamaz niteliktedir. Bu noktada öncelikle BMGK'nın 1373 (28.09.2001) Sayılı Kararı'nın devlet dışı bir aktöre karşı da meşru müdafaa hakkının kullanılmasına izin verdiğini kaydetmek gerekir.

Buraya kadar sunulan güçlü gerekçeler nedeniyle hukuki şartları

sağladığını düşündüğümüz SÖH'ün, kuvvetin ne şekilde/nasıl kullanıldığı konularında aynı ölçüde sağlam dayanaklara sahip olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu kapsamda, kullanılan kuvvetin, savunmayla mütenasip olması; orantılılık, esasının yerine getirilmesi gerekir. SÖH, 13 yıl süreyle (7 Ekim 2001-28 Aralık 2014) devam etmiştir. Buna karşılık Taliban'ın yıkılışı iki ay içinde gerçekleşmiş, ABD Senatosu'na sunulan rapora⁵⁷ da yansıdığı üzere, ABD yetkili makamları, muharebelerin büyük kısmının 1 Mayıs 2002'de son bulduğunu açıklamıştır.

Bize göre SÖH'e yönelik eleştirilerden en güçlü dayanağı olan husus; ABD'nin SÖH ile –bir noktaya kadar hukuki dayanağı olan önleyici tedbirler (*preventive measures*) kavramının yerine– 2002 yılında yayınlanan Ulusal Güvenlik Stratejisi belgesinde yer alan ön alıcı saldırı (*preemptive attack*)⁵⁸ kavramına meşruiyet kazandırmaya çalışmış olmasıdır. Nitekim, gerek harekâtın uzun süre devam ettirilmesi gerekse kitlesel bombardımanlarda çok sayıda sivilin vurulması ve Guantanamo Askerî Hapishanesi'nde gerçekleştirilen hukuk ihlalleri bu yöndeki eleştirilere haklılık kazandırmaktadır.

Uluslararası Hukuk Bakımından UGYK Harekâtı

UGYK Harekâtı'nın hukuki dayanağını sırasıyla BMGK'nın (BM Güvenlik Konseyi) 1378 (14.11.2001), 1386 (20.12.2001) sayılı kararları ile Bonn Antlaşması (05.12.2001) oluşturmuştur. Hukuki veçesi itibarıyla UGYK, BM'nin Kurucu Antlaşması'nda yer almayan, ancak süreç içerisinde geliştirilen barış yapma (*peacemaking*) kapsamındaki doktrine uygundur.

Bu kuvvet, BMGK'nın 1383 Sayılı Kararı (06.12.2001) ile tanıdığı Afganistan Geçici Yönetimi'nin BM'ye, Afganistan'a barış gücü niteliğinde uluslararası kuvvet göndermesine dair başvurusu üzerine oluşturulmuştur.

BMGK'nın 1510 Sayılı Kararı (13.10.2003) ile 2003'ten sonra görevlendirme süreleri bir seneye çıkarılan UGYK Harekâtı'nın komutası 11 Ağustos 2003'te NATO'ya devredilmiştir. Bu uygulama; BMGK'nın, üye devletleri (md. 43, 44) ve bölgesel uluslararası kuruluşları (md. 53) görevlendirmeye yetkili olması ve BM Antlaşması'nın 53'üncü maddesinde "BMGK'nın gerekirse kendi yetkisi altında alınan zorlayıcı önlemlerin

57 Katzman, Kenneth & Clayton Thomas. (December 13, 2017). Afghanistan: Post-Taliban Governance, Security, and U.S. Policy. Congressional Research Service, <https://sgp.fas.org/crs/row/RL30588.pdf>, s. 7.

58 *A National Security Strategy For A Global Age*. (December 2000). Tdhe White House, <https://history.defense.gov/Portals/70/Documents/nss/nss2000.pdf?ver=vuu1vGikFVV1HusDPL21Aw%3d%3d>, s. 7.

uygulanması için bölgesel anlaşma ya da kuruluşlardan yararlanacağı” hükmünün bulunması nedeniyle BM hukukuna uygundur.

Türk Hukuk Sistemi Bakımından UGYK Harekâtı'na Katılım

T.C. Anayasası'nın 91 ve 117'nci maddelerine istinaden TBMM, 722 Sayılı Karar (10.10.2001) ile NATO Antlaşması'nın 5'inci maddesine ve SÖH'e atıfta bulunarak Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yabancı ülkelere gönderilmesi, yabancı silahlı kuvvetler unsurlarının Türkiye'de bulundurulması yönünde hükümete yetki vermiştir. Bu karar yetki süresinin belirtilmemiş olması nedeniyle Anayasa Mahkemesi'ne taşınmış, mahkeme bu hususta “görevsizlik” kararı almıştır.⁵⁹ Uygulamada ise Türkiye SÖH'e katılmadığı gibi UGYK Harekâtı'na da belirli kısıtlamalarla; terörizmle mücadele, mayın arama ve kaçakçılıkla mücadele konuları dışındaki faaliyetlere iştirak etmiştir. Hukuksal bağlamda açık bir çelişki olan bu durum –Dışişleri Bakanlığı ve Silahlı Kuvvetler bürokrasisinin diplomatik maharetiyle– Türkiye'nin kurumsallaşmış dış politika ilkelerine uygun olarak gerçekleştirilen, siyaseten doğru bir inisiyatif olmuştur.

59 22 Kasım 2001 Tarih ve 2001/354 Sayılı Anayasa Mahkemesi Kararı (R.G. 4 Şubat 2003).

NATO ASKERİ MÜDAHALELERİNDE İŞLENEN ULUSLARARASI SUÇLAR VE ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİ'NİN YARGILAMA YETKİSİ

Zeynep ERHAN BULUT⁶⁰

2002 yılında yargılama yetkisini kullanmaya başlayan Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM), soykırım, insanlığa karşı suç, savaş suçu ve saldırı suçuna yönelik yalnızca gerçek kişileri yargılamaktadır. Soğuk Savaş sonrası gerçekleştirilen NATO askeri müdahaleleri (Bosna Hersek, Kosova, Makedonya, Afganistan, Somali ve Libya) sırasında, NATO askerleri tarafından işlendiği iddia edilen uluslararası suçların UCM tarafından soruşturma konusu yapılıp yapılamayacağı birçok farklı dinamiği de içinde barındırmaktadır. Öncelikle ifade etmek gerekir ki, suçların ve cezaların şahsiliği ilkesi doğrultusunda tüzel kişiliğe haiz olan NATO'nun Mahkeme önüne getirilmesi mümkün değildir. Bu kabul görüşü, NATO üyesi devletlerin askeri personelinin işlediği iddia edilen suçlardan sorumlu tutulup tutulamayacağı noktasını tartışmaya açmaktadır. Konunun açıklığa kavuşturulması, Güvenlik Konseyi'nin 26 Şubat 2011 tarihli, 1970 Sayılı Kararının ve Roma Statüsü'nün 13. Maddesinin dikkatli analiz ve incelemesini zorunlu kılmaktadır. Roma Statüsü'nün 13. Maddesi Mahkeme'nin yargılama yetkisinin sınırlarını çizerken, 1970 Sayılı Karar Mahkemenin yargılama yetkisinin taraf olmayan devletler aleyhine (NATO'ya taraf olup, UCM'ye taraf olmayan devlet askerleri üzerinde yargılama yetkisi) işletilebilmesine yönelik cevaplanması gereken birçok soruyu da beraberinde getirmektedir.

NATO üyesi devletlerin tümü UCM'ye taraf değildir (Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri). Evrensel yargılama yetkisine sahip olmayan Mahkeme, yalnızca taraf devlet sivilleri üzerinde yargılama yetkisini kullanmaktadır. Roma Statüsü'nün 13. maddesi ise bu uygulamaya tek bir istisna getirmektedir. Bu düzenlemeye göre; Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin VII. bölümüne uygun olarak hareket eden BM Güvenlik Konseyi, bir veya birden fazla suçun işlenmiş görüldüğü 'durumu' Mahkeme Savcısına iletmektedir. Bu düzenleme ile taraf

olmayan devlet sivilleri aleyhine, uluslararası barış ve güvenliğin tehdit edilmesi gerekçesiyle Mahkeme harekete geçirilebilmektedir. Bu noktada dikkat çekici husus, Mahkemeye taraf olmayan ABD askerleri tarafından işlenen suçların hiçbir şekilde Mahkeme önüne getirilememesi sorunudur; zira daimi üyelerden olan ABD, veto yetkisini kullanmak suretiyle Mahkemenin kendi sivillerine karşı soruşturma başlatmasının önünü kapatabilecektir; ancak Türkiye açısından aynı şeyi söylemek pek mümkün değildir.

Tartışılması gereken ikinci husus ise, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin, 26 Şubat 2011 tarihli, 1970 Sayılı Kararıdır. İlgili bu Karar, Mahkemenin NATO askeri müdahaleleri esnasında askerler tarafından işlendiği iddia edilen suçlara yönelik Mahkemenin yargılama yetkisinin işletilemeyeceği noktasına toplanmaktadır. NATO'nun Libya müdahalesi cihetiyle alınan 1970 Sayılı Karar, doğrudan UCM'nin yargılama yetkisine yönelik düzenlemeleri barındırmaktadır. Karara göre, 15 Şubat 2011 tarihi itibarıyla Libya'daki durum Güvenlik Konseyi tarafından Mahkemeye havale edilmiştir. Başka bir ifade ile taraf olmayan devlet sivilleri aleyhine, Mahkemenin yargılama yetkisi Güvenlik Konseyi tarafından harekete geçirilmiştir. Libya yetkili otoritelerine Mahkeme ile işbirliği yapması konusunda bildiride bulunulmuş; ancak, taraf olmayan devletlerin Roma Statüsü altında işbirliği yapma yükümlülüğü olmadığına da dikkat çekilmiştir (S/RES/1970, s.2). Her ne kadar üzerinde tartışmalar mevcut olsa da, Güvenlik Konseyi tarafından UCM'nin yargılama yetkisi harekete geçirildiğinde, Roma Statüsü altında işbirliği zorunluluğu bulunmasa da, BM Andlaşması madde 103 doğrultusunda Mahkeme ile işbirliği yükümlülüğü kanaatimce doğmaktadır. Zira m. 103'e göre, 'Birleşmiş Milletler üyelerinin işbu Antlaşmadan doğan yükümlülükleri ile başka herhangi bir uluslararası anlaşmadan doğan yükümlülüklerinin çatışması durumunda, işbu Antlaşmadan doğan yükümlülükler üstün gelecektir.'

Kararın devamında, Libya'da işlendiği iddia edilen ve Güvenlik Konseyi tarafından Mahkemeye intikal ettirilen durumun NATO askerlerini kapsamayacağını sinyalleri verilmektedir. Zira Karar, Uluslararası Ceza Mahkemesinin Roma Statüsüne taraf olmayan Libya dışındaki bir Devletin vatandaşlarının, mevcut veya eski yetkililerinin veya personelinin, iddia edilen tüm fiil veya ihmaller için yalnızca 'gönderen devletin' münhasır yargı yetkisi içinde olduğunu hüküm altına almaktadır (S/RES/1970, s.3). Başka bir ifade ile NATO askerlerinin işlediği suçlarla alakalı olarak yalnızca gönderen devletin yargılama yetkisi bulunduğu ve UCM'nin yargılama yetkisinin olmadığı tartışmalı da olsa ifade edilmektedir. Bu nedenle incelenmesi gereken hususlardan biri de Güvenlik Konseyi'nin bağımsız olan UCM yargı yetkisi açısından böyle bir karar verip veremeyeceği konusudur. Zira Roma Statüsü 1. Maddesinde de ifade edildiği üzere "Mahkemenin yargı yetkisi ve işleyişinin

[Roma] Statü hükümlerine tabi olacağını” açıkça ifade edilmiştir. Bu nedenle tartışılması gereken Güvenlik Konseyi’nin yetki aşımı (ultra-vires) yapısı yapılmadığıdır.

Roma Statüsü’nün 13. Maddesi, Güvenlik Konseyi’nin doğrudan bireysel sorumluluğa başka bir ifade ile bireyleri veya bireysel vakıaları değil, BM Antlaşması Bölüm VII doğrultusunda, uluslararası barış ve güvenliğin tehdit edilmesinden cihetle adalet arayışı doğrultusunda ‘bir durumun’ araştırılması konusunda Mahkemenin yargılama yetkisini harekete geçirmektedir. Bu kapsamda ‘durumun’ araştırma konusu yapılması halinde, NATO askerleri tarafından işlendiği tespit edilen suçlar da, Mahkemenin yargılama yetkisi içinde kabul edilip soruşturma konusu yapılabilecektir. Ancak bu yönde bir çıkarım, farklı dinamikleri olan birçok konuyu incelemeyi de zorunlu kılmaktadır.

Bu bilgiler doğrultusunda, bu çalışmada, Soğuk Savaş sonrası gerçekleşen NATO askeri müdahalelerinde işlendiği iddia edilen uluslararası suçlar bakımından UCM’ye taraf olmayan devlet sivilleri aleyhine Mahkemenin yargılama yetkisinin Güvenlik Konseyi tarafından harekete geçirilip geçirilmeyeceği, NATO askerlerinin Roma Statüsü kapsamında düzenlenmiş olan savaş suçları ve diğer suçlar bakımından sorumlulukları, bu kapsamda NATO askerlerinin insancıl hukuk ile bağlılıkları, askerlerin Mahkeme önünde yargılanabilmeleri için uluslararası hukukun ve BM organ kararlarının ne derece etkili olacağı; Roma Statüsü ve BM Antlaşması hükümleri doğrultusunda inceleme konusu yapılacaktır.

ULUSLARARASI HUKUK AÇISINDAN KUVVET KULLANMA VE NATO: 2022 NATO STRATEJİK KONSEPTİ

Fırat YALDIZ⁶¹

1945 yılında hazırlanan BM Antlaşması, uluslararası barış ve güvenliğin korunması, kuvvet kullanma, meşru müdafaa gibi konularda sınırlama / düzenleme getiren en önemli uluslararası hukuk belgesidir. Bu kapsamda, BM Antlaşması m.2/4, m. 34, m.51 önemli hükümler içermektedir. 1949 yılında hazırlanan Kuzey Atlantik Anlaşması da, özellikle m.5'te düzenlenen ve BM Antlaşması m. 51'e atıf yapan hükümleriyle uluslararası barış ve güvenliğe farklı bir boyut kazandırmaktadır. Ancak aradan geçen yaklaşık 75 yıllık sürede, bu anlaşmaların içerikleri, küresel sistemde yaşanan güncel gelişmeleri, özellikle askeri teknolojide yaşanan ilerlemeleri ve yeni saldırı / savaş yöntemlerini kapsamaktan uzak kalmıştır. Hibrit savaş, siber saldırı, küresel salgınlar, çevre sorunları vb. alanlarda ortaya çıkan ve uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden yeni güvenlik sorunları, II. Dünya Savaşı sonrasında hazırlanan uluslararası antlaşmalarla çözülebilecek / engellenebilecek boyutta değildir.

Nitekim NATO da “zaman içerisinde, dünyanın NATO'nun kurucularının tasavvur edemeyecekleri boyutta geliştiğini” belirtmektedir (https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_56626.htm). NATO'nun bu gelişmelere uyum sağlayabilmek amacıyla hazırladığı Stratejik Konseptler de bu değişim / dönüşümü yansıtmaktadır.

Uluslararası güvenliğe ilişkin bu değişime güncel bir örnek olarak COVID-19 salgını gösterilebilir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 2532 ve 2565 sayılı kararlarında yer alan “COVID-19 salgınının barış ve güvenliğin korunmasını tehlikeye atmasının muhtemel olduğu” ifadeleri, beraberinde potansiyel risk ve tehditler getirmekte ve kuvvet kullanmaya olanak sağlamaktadır. Bu varsayımsal arka planı, kuvvet kullanma tekeline ilişkin sınırsız bir takdir yetkisine sahip olan ve bu yetkisini politik gerekçelerle kolayca kullanma eğilimini sürdüren BMGK'ya sınırsız bir alan açmaktadır. Dolayısıyla

bu örnekte de görüldüğü üzere, siber saldırılar, hibrit savaşlar, yeni teknolojiler, salgın hastalıklar ve iklim değişikliği gibi yeni nesil güvenlik konuları, BMGK'nın uluslararası barış ve güvenliğin tehdit altında olduğu gerekçesiyle kuvvet kullanma kararı almasına ve NATO'nun kuvvet kullanmasına bahane olabilecek önemli uluslararası hukuk ve uluslararası güvenlik sorunlarıdır. Bu gelişmelerin, mevcut uluslararası hukuk düzenlemeleri ile yönetilmesi yerine, 21. yüzyılın gelişen ve değişen koşulları doğrultusunda, yeni bir güvenlik yaklaşımının yeni uluslararası hukuk düzenlemeleri ile desteklenmesi kaçınılmaz bir gereklilik haline gelmiştir.

Bu bağlamda, NATO 1949 – 1991 yılları arasında, (i) Soğuk Savaş dönemi, (ii) Soğuk Savaş sonrası dönem, (iii) 11 Eylül sonrası dönem, (iv) Lizbon Zirvesi (2010) sonrası dönem olmak üzere dört farklı dönemde yedi farklı (1950, 1952, 1957, 1968, 1991, 1999, 2010) Stratejik Konsept geliştirmiştir. İlk dört Stratejik Konsept 'gizli' iken, sonraki konseptler gizlilik derecesi olarak 'sınıflandırılmamış' belgelerdir. 1999 NATO Stratejik Konsepti ile 1957'den beri NATO gündeminde yer alan "alan dışılık" tartışmaları sona erdirilmiş ve NATO'nun "ittifak topraklarında ve NATO üyelerine yapılan" saldırılar dışında da operasyon yapabileceği kabul edilmiştir. Böylece NATO, Soğuk Savaş sonrasında Avrupa merkezli bir savunma ittifakından küresel bir güvenlik sağlayıcısına dönüşmüştür. NATO'nun son olarak 2010 yılında hazırladığı "Aktif Katılım, Modern Savunma" konulu 2010 Stratejik Konsepti, üç temel olguyu kapsamaktadır: (i) ortak savunma, (ii) kriz yönetimi, (iii) işbirliğine dayalı güvenlik. 2010 Stratejik Konsepti, aradan geçen 10 yıl gibi kısa bir sürede yetersiz hale gelmiş ve yeni bir Stratejik Konsept hazırlanmak zorunda kalmıştır. Haziran 2021'de düzenlenen NATO Brüksel Zirvesi'nde NATO liderleri yeni bir Stratejik Konsept geliştirilmesi gerektiği konusunda anlaşmışlardır. 2021 Brüksel Zirvesi'nde kabul edilen ve "NATO'nun artan küresel rekabet çağına hazır, güçlü ve bir arada kalmasını sağlamaya yönelik iddialı bir gündem" olarak tanıtımı yapılan NATO 2030 (Yeni bir Çağ için Birliktelik) belgesinde, 2022 Stratejik Konsepti'nin önemine şu şekilde atıf yapılmaktadır (https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2021/6/pdf/2106-factsheet-nato2030-en.pdf):

NATO'nun mevcut Stratejik Konsepti, 2010 yılında kabul edildi ve NATO'ya iyi hizmet etti. Ancak dünya son on yılda temelden değişti. Güvenlik ortamımız, çok daha iddialı bir Rusya, daha acımasız terörizm biçimleri, bölgemizde devam eden istikrarsızlık, artan siber ve hibrit tehditler, yeni teknolojiler, salgın hastalıklar ve iklim değişikliği ile her zamankinden daha karmaşık ve öngörülemez. En önemlisi, Çin'in yükselişi güç dengesini temelden değiştiriyor. NATO'nun bir sonraki Stratejik Konsepti, İttifak'ı artan küresel rekabet ve güvenlik tehditleri dünyasına hazırlamaya yardımcı olacaktır. Aynı zamanda, İttifak'ın kurucu

değerlerine ve kalıcı amacına, tüm Müttefiklerin özgürlük ve güvenliğini siyasi ve askeri yollarla koruma taahhüdünde bulunacaktır.

Hazırlanan bu yeni NATO Stratejik Konsepti'nin 28-30 Haziran 2022'de Madrid – İspanya'da düzenlenecek olan NATO Zirvesi'nde kabul edilmesi beklenmektedir. Bu bildiriye, (Ekim 2022'de yapılacak olan Mülkiye Kongresi'nden önce, Temmuz 2022'de kabul edilmesi beklenen) 2022 NATO Stratejik Konsepti, içerik ve küresel gelişmeler doğrultusunda ve BM Antlaşması ve NATO Antlaşması hükümleri bağlamında irdelenecektir.

Bildiriye, siber saldırılar, hibrit savaşlar, yeni teknolojiler, salgın hastalıklar, çevre sorunları ve iklim değişikliği gibi uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden yeni güvenlik sorunlarının, II. Dünya Savaşı sonrasında hazırlanan uluslararası antlaşmalarla çözülebilecek / engellenebilecek boyutta olmadığı, 21. yüzyılın gelişen ve değişen koşulları doğrultusunda, yeni bir güvenlik yaklaşımının yeni uluslararası hukuk düzenlemeleri ile desteklenmesinin kaçınılmaz bir gereklilik haline geldiği savunulacaktır.

TERÖRİZMLE MÜCADELE KAPSAMINDA TÜRKİYE-NATO İLİŞKİLERİ

Yusuf DİNÇEL⁶²

Türkiye, NATO'ya üye olduktan sonra, bir üye devletin üzerine düşen sorumlulukları yerine getirme konusunda bugüne kadar sürekli gayret sarf etmektedir. Soğuk Savaş'ın sert geçtiği dönemlerde Türkiye, NATO'nun önemli görevler üstlenen bir güney kanat ülkesi olmuştur. Türkiye, NATO üyeleri arasındaki yüksek koordinasyona önem vermiş ve NATO bünyesinde alınan kararların öneminin bilinciyle hareket etmiştir. Uluslararası güvenlik ve barışın korunması ve geliştirilmesi konusunda Türkiye, NATO ile beraber hareket etmeye azami gayret göstermiştir.

Son dönemlerde ise Türkiye, mücadele içerisinde olduğu terör örgütlerine karşı NATO'dan yeterli desteği görememektedir. Türkiye terörle mücadelesinde yalnız bırakılmaktadır. Bölücü terör örgütü PKK'nın, Türkiye'ye karşı yaptığı saldırılarda NATO üyesi ülkelerin üretim bandında olan silahları kullanması, Türkiye açısından ittifaka dair soru işaretleri oluşmasına sebebiyet vermektedir. ABD yapımı TOW füzeleri ile Almanya-Fransa yapımı olan MILAN anti-tank roketleri, Suriye'nin kuzeyindeki ve Irak bölgesindeki PKK unsurları tarafından kullanılmak suretiyle Türkiye'ye karşı saldırılar düzenlenmektedir. Türkiye, mevcut durum karşısında uluslararası platformlarda tepkisini sık sık dile getirmektedir. Türkiye, PKK'nın Suriye kolu olan PYD/YPG ile mücadelesi sırasında da NATO üyesi ülkeler tarafından yalnız bırakılmıştır. Türkiye, bu bölgede yürütülen askeri operasyonların kendi ulusal güvenliği için elzem olduğunu çünkü Suriye'nin kuzeyinden Türkiye'ye birçok kere füze saldırılarının düzenlendiğini ve birçok vatandaşının bu saldırılar neticesinde hayatını kaybettiğini belirtmiş olmasına rağmen, müttefik ülkelerden destek görmemiştir. Türkiye tarafından icra edilen askerî operasyonlar öncesinde PYD/YPG'nin ABD tarafından silahlandırılması da NATO üyesi iki ülke arasındaki ihtilafların derin olduğunu göstermesi açısından oldukça dikkat çekicidir.

Suriye'nin kuzeyinde yürütülen askeri operasyonlar sırasında ABD, Türkiye'ye yaptırımlar uygulanması konusunda açıklamalar yapmıştır. Türkiye'nin güvenliği tehdit altındayken yapmış olduğu operasyonlar, bazı NATO üyesi ülkeler tarafından, bir NATO üyesinin Suriye'yi işgali şeklinde ifade edilmiştir. Operasyonlardan önce Türkiye'nin NATO müttefiklerine intikal ettirdiği güvenlik kaygıları ise dikkate alınmamıştır. Operasyonlar sırasında Türkiye, gerek maddi gerek psikolojik unsurlarla etki altına alınmaya çalışılmıştır. Türkiye'nin yürüttüğü askeri operasyonların Avrupa'nın güvenliğini tehlikeye attığı yönünde bir algı oluşturulmuştur. DEAŞ tehdidinde karşı mücadele eden PYD/YPG unsurları ile Türkiye'nin silahlı bir çatışma içerisine girmesi, NATO üyesi ülkeler tarafından Türkiye'nin saldırgan bir tutum takındığı şeklinde yorumlanmıştır. Ancak bu noktada NATO üyesi ülkelerin önünde duran en büyük çelişki, bir terör örgütünün etkisiz hale getirilmesi için başka bir terör örgütünün kullanılmasıdır. Türkiye, Suriye'nin kuzeyinden kendisine yöneltilen füze saldırılarını etkisiz hale getirmek, yani ulusal güvenliğine tehdit olan terörist unsurları ortadan kaldırmak için bu operasyonları gerçekleştirdiğini ifade etmiştir. Türkiye, kendisinin açık bir şekilde saldırıya uğradığını ve Vaşington Antlaşması'nın 5. maddesi uyarınca, bu saldırının tüm üye ülkelere yapılmış şekilde ele alınması gerektiğini iddia etmektedir. Türkiye, kolektif güvenlik anlayışının zedelendiğini vurgulamaktadır. NATO'nun güney kanadı, Türkiye'nin de güney sınırına tekabül etmektedir. Türkiye, NATO tarafından yapılan açıklamaların, ittifakın ruhuna aykırı olduğunu belirtmektedir.

Suriye'nin kuzeyinden Türkiye'ye yönelik düzenlenen yoğun füze saldırıları sırasında, NATO müttefiklerinin patriot hava savunma sistemini sınır bölgelerinden kaldırması kararı, Türkiye'de terörle mücadele konusunda NATO ile işbirliğinin, müttefiklik nosyonuyla bağdaşmadığı düşüncesine yol açmıştır. NATO'nun almış olduğu bu karar akabinde, Türkiye'nin Rusya'dan S-400 hava savunma sistemini alması da büyük tartışmalara yol açmıştır. NATO, Türkiye'nin bu hamlesini ittifak içerisindeki uyumsuz bir tutum olarak görmüştür. Türkiye ise sınır güvenliğinin tehdit altında olmasını ve üye olduğu NATO'dan gerekli desteği görmediği gerekçesiyle böyle bir hamlede bulunduğunu ifade etmiştir. Son dönemde Türkiye İsveç'in, PKK'ya gerek ülkesi içerisinde barınma hakkı tanıdığı için gerekse PYD/YPG unsurlarına vermiş olduğu maddi ve manevi destekleri gerekçe göstererek, NATO'ya üye olması hususunda olumsuz görüş beyan etmiştir. Bundan dolayı önümüzdeki günlerde bu konuyla ilgili NATO içerisinde görüşmelerin daha zorlu geçeceği öngörülmektedir.

Türkiye ile NATO arasında terörizmle mücadele konusundaki bir başka sorun ise FETÖ mensubu örgüt üyelerinin bazı NATO ülkelerinin koruması altında olmaları ve bu örgüt mensuplarının Türkiye'ye teslim edilmemesidir.

Türkiye, NATO'daki yetkililere FETÖ terör örgütü konusunda bilgilendirme mahiyetinde çeşitli doküman ve envanter göndermesine rağmen, bu konuda NATO'dan gerekli desteği görememiştir. Türkiye, NATO üyesi olarak terörle mücadele konusunda ittifakın diğer ülkeleri tarafından yeterli desteği göremediği için, ulusal güvenliğini tehdit eden terör unsurları ile mücadelesinde yalnız kalmaktadır.

Güçsüz bir Türkiye'nin, NATO için de olumsuz bir durum oluşturacağı öngörülmektedir. NATO ile Türkiye arasındaki anlaşmazlık noktalarına rağmen, NATO için Türkiye stratejik bir müttefik olarak önemini korumaya devam etmektedir. Türkiye, terör örgütleri konusunda NATO ülkelerinin ayrım yapmamasını talep etmektedir. DEAŞ, uluslararası toplum için nasıl tehlikeli bir terör örgütü niteliği gösteriyor ise, PYD/YPG ve FETÖ de o derece tehlikeli terör örgütleridir. Türkiye, NATO ülkelerinde bulunan terör örgütü mensuplarının ittifakın ruhuna uygun olarak kendisine iade edilmesini talep etmektedir. Türkiye, terör unsurlarına yönelik mücadelede savunma sanayi alanında da NATO ile işbirliğinin üst seviyede olması gerektiğini düşünmektedir.

Türkiye ile NATO'nun terörle mücadele kapsamındaki ilişkilerinin asimetrik olduğu görülmektedir. Türkiye, ittifakın bir üyesi olarak, uluslararası sisteme tehdit olan terör unsurlarıyla başarılı bir şekilde üzerine düşeni yerine getirirken, Türkiye sınırlarını korumak için terörle mücadele ettiğinde aynı sorumlu tutumu NATO tarafından görmemektedir. Bu sebepten dolayı Türkiye terörizmle mücadelede yalnız bırakılmaktadır. Türkiye'nin haklı güvenlik kaygıları, NATO'daki müttefik ülkeler tarafından kabul edilmeli ve ittifakın ruhuna uygun olarak buna yönelik adımlar atılması gerekmektedir.

NATO'DA TERÖRLE MÜCADELEDE KARŞILIKLI TANIMA İLKESİNİN İMKANI

Fazlı DOĞAN⁶³

Bu çalışma, NATO içinde terörle mücadele konusunda işbirliğinin yetersiz olduğu kabulüyle, terörle ortak mücadelede temel sorunun tanıma konusunda yaşandığını iddia etmektedir. Bu temel sorunun temelinde hiç kuşkusuz NATO'nun varoluşunda/kuruluşunda temel gerekçenin terör gibi görel olarak yeni nesil tehditlerin değil somut olarak SSCB tehdidinin olmasıdır. NATO, böylece, klasik bir ittifak olarak kurulmuş, objektif tehdit yani SSCB ortadan kalkınca da terörle mücadele gibi kuruluşunda alan dışı olarak kabul edilen konuları kapsayacak şekilde zamanla dönüşmüş ve dönüşmeye devam etmektedir. NATO üyeleri arasında ortaya çıkan bu yeni konularda işbirliği objektif tehdit konusundakine kıyasla daha sorunlu olabilmektedir. Bu durum özellikle kimin terörist veya terör örgütü olduğunu tanıma konusunda kendini göstermektedir. Hatta terör listesine giren örgütlerle mücadele konusunda işbirliği gündeme geldiğinde NATO üyeleri arasında birbirlerinin güvenliğine zarar verecek şekilde farklı yaklaşımlar olabilmektedir. Ayrıca, NATO üyelerinin kendi aralarındaki rekabet ve sorunlar da terörle mücadelede işbirliğinin kalitesini olumsuz etkilemektedir.

NATO üyeleri arasında karşılıklı tanıma ilkesi kabul edilirse terörle mücadeledeki en temel sorun çözülmüş olacaktır. Karşılıklı tanıma ilkesini bir üyenin terör olarak kabul ettiği durum ve terörist olarak tanımladığı aktörler bütün üyeler tarafından aynı şekilde tanınması olarak tanımlamak mümkündür. Halihazırda bu prensibi Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) kabul etmiş ve uygulamaktadır. ŞİÖ'nün bu noktadaki temel farkı zaten geleneksel olmayan tehditlere karşı kurulmuş olmasıdır. ŞİÖ, özellikle, bu ilkeyi kabul etmiş olması dolayısı ile otoriter rejim promosyonu yapmakla eleştirilmektedir. Oysa NATO'nun demokrasi promosyonu yapmak gibi rolü olduğu kabul edilmektedir. NATO Şartı'nın 5. Maddesinde anlamını bulan ortak savunma ilkesi aslında

NATO içindeki dayanışma konusunda bir kaynak oluşturabilir. Karşılıklı tanıma ilkesi 5. Maddeye bağlanabilir ve terörle mücadele konusunda NATO'daki işbirliği derinleştirilebilir.

Karşılıklı tanıma ilkesi kendi içinde temel paradokslar barındırmaktadır. Bir taraftan terörle mücadelede işbirliğini zorunlu hale getirip başarıyı yükseltici bir katkı sunarken diğer taraftan NATO ile hedeflenen değerlere zarar verebilir. ŞİÖ örneğinde görüldüğü üzere bir devletin siyasi iktidarı bir gruba ya da muhalif bir kanadı terör örgütü olarak tanımlayabilir ve bu demokrasi ve insan hakları önündeki en temel engel haline gelebilir. Bütün dünyada otoriter eğilimlerin arttığı koşullarda terörle mücadelede başarı için NATO üyeleri karşılıklı tanıma ilkesini kabul etme riskini alma konusunda isteksiz davranmaktadır. Kaldı ki özellikle Türkiye'nin terörle mücadelesi gibi örneklerde sergilendiği üzere kabul edilmiş terör örgütlerine karşı bile ortak hareket edilmemektedir. NATO içindeki bu görüş ayrılıkları ise başta Rusya Federasyonu olmak üzere bölgesel ve küresel güvenlik risklerini arttırmaktadır.

NATO'yu tarihin (görelî olarak) en başarılı bir ittifak olmasını sağlayan unsur (Afganistan için sembolik olarak kullanılmasını göz ardı edersek) 5. maddesinin hiç kullanılmamış olmasıdır. Objektif tehdit konusunda bu madde gerçekten caydırıcı olmuştur. Ancak karşılıklı tanıma ilkesi subjektif yönü daha çok olan bir yola çıkmaktadır. Demokrasi ve insan hakları gibi konular üyeleri için subjektif tehditlerin NATO için objektif hale gelmesini zorlaştırmaktadır.

NATO içinde free-rider sorunu da uzun zamandır tartışılan konulardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Aslında bu sorun özü itibari ile kolektif eylem gerektiren her alanda kendini gösterse de güvenlik sağlayan bir uluslararası örgüt söz konusu olduğunda daha önemli hale gelmektedir. NATO için hem güvenliğe katkı sunanlar, hem tehditlere maruz kalanlar hem de bu kapsamda bedel ödeme oranları eşit değildir. Ancak bütün kararlar oybirliği ile alınmaktadır. Karşılıklı tanıma ilkesi önündeki ve genel anlamda terörle mücadele konusundaki işbirliğinin kalitesi free-rider sorunuyla da ilişkilendirilebilir.

Terörle mücadele konusunda ŞİÖ'nün en başarılı örgütlerden birisi olduğu kabul edilmektedir. Ancak ŞİÖ'nün tanımladığı tehditlere karşı uygulamaları da insan hakları ve demokratik ilkelere zarar verdiği de kabul edilmektedir. Bu durumda NATO, terörle mücadele konusunda ŞİÖ'nün aldığı eleştirileri almadan yani katı bir karşılıklı tanıma ilkesinin getireceği olumsuzluklardan etkilenmeden bir işbirliği geliştirilebilir mi? Bu noktada NATO üyelerinin free-rider arayışından ziyade toplam kamusal hizmet olarak görülebilecek olan herkesin güvenliğine odaklanması gerekecektir. Karşılıklı tanıma ilkesinin en olası riski subjektif tehdit belirleme konusunda karşımıza çıkmaktadır. Bu sorun

da NATO üyelerinin NATO değerleri konusunda işbirliği yapması ve dayanışmayı öne çıkarması ile giderilebilir.

Sonuç olarak NATO'nun terörle mücadelede temelden sorunları olduğu ortadadır. En temel sorunu da terör tanımının bir noktada sübjektif olmasından kaynaklanmaktadır. NATO içinde terörü tanımlamanın sübjektif yönü azaltılıp objektif yönü güçlendirilirse karşılıklı tanıma ilkesi konusunda adımlar atılabilir. Bu yolla da NATO terörle mücadelede işbirliğinde daha başarılı olabilir.

NATO'NUN YENİ STRATEJİK KAVRAM BELGESİNDE TERÖRİZMLE MÜCADELE

Giray SADIK,⁶⁴ Ayike YALÇIN İSPİR⁶⁵

Terörizmle mücadele, 11 Eylül terör saldırılarının ardından ortak savunma maddesinin işletilmesini müteakiben NATO'nun gündeminde ön sıralara yerleşmiştir. Bu tarihten itibaren, terörizmle etkin mücadele edilebilmesi amacıyla gerekli yasal zeminin oluşturulması, kurumsal yapının yaratılması ve sahada etkin mücadele edilebilmesi için NATO'da dönüşüm ve adaptasyon süreci başlamıştır. Bu kapsamda, başlıca referans metin olan Kuzey Atlantik Antlaşması'nın ardından terörizmle mücadele bağlamında önem sırasında stratejik kavram belgeleri gelmektedir. Bu belgelerin önemi ise ittifakın geleceğine yön verecek, değerlerini ve karşısındaki tehditleri açıkça ortaya koyacak bir şekilde hazırlanmasından ileri gelmektedir. Stratejik kavram belgelerine ilave olarak NATO'nun terörizmle mücadelesinde yasal zeminini oluşturacak tamamlayıcı belgeler de oluşturulmuş ve özellikle sahadaki operasyonlara bu belgeler vasıtasıyla yön verilmiştir. Bahse konu önemli belgeler arasında, Terörizmle Mücadele Askeri Kavramı, Prag Kabiliyetler Taahhüdü, Terörizme Karşı Savunma Çalışma Programı ve Terörizmle Mücadele Politika İlkeleri sayılabilir.

NATO'nun kuruluşundan soğuk savaş döneminin bitimine kadar kabul edilen dört stratejik kavram belgesi, dönemin çift kutuplu yapısı nedeniyle savunma ve caydırıcılık üzerine hazırlanmış ve terörizmle mücadele hususu bu belgelerde yer almamıştır. Soğuk savaşın ardından hazırlanan stratejik kavram belgelerinde ise güvenlik konusu daha geniş bir yaklaşımla ele alınmış ve terörizmle mücadeleye NATO'nun güvenlik çevresini etkileyebilecek diğer tehdit ve riskler kapsamında kısaca yer verilmiştir. Öte yandan terörizmle mücadele esas olarak üye ülkelerin tasarrufunda olarak değerlendirildiğinden bu belgelerde NATO'nun bu konudaki rolü açıkça belirtilmemiştir. 11 Eylül terör

64 Prof.Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

65 Bağımsız Araştırmacı

saldırıların ardından, özellikle Afganistan'daki NATO operasyonlarıyla birlikte fiili olarak üstlenilen yeni görevlerin dahil edilebilmesi amacıyla yeni bir stratejik kavram belgesinin hazırlanması veya mevcut belgenin güncellenmesi ihtiyacı hasıl olmuş, ancak ittifak içerisinde terörizmle mücadelenin NATO tarafından nasıl ele alınması gerektiği hususunda siyasi mutabakatın sağlanamaması nedeniyle yeni stratejik kavram belgesi ancak 2010 yılında kabul edilebilmiştir. 2010 stratejik kavram belgesinde terörizm ve siber saldırılar gibi geleneksel olmayan güvenlik tehditlerinin altı çizilmiş ve NATO'nun güvenlik çevresini etkileyen bu tarz yükselen güvenlik tehditlerine karşı ittifak olarak ortak savunma gerçekleştirilmesinin bir ihtiyaç olduğu vurgulanmıştır. Diğer yandan, terörizmle mücadele bu belgede NATO için belirlenen üç ana alan olan ortak savunma, kriz yönetimi ve işbirlikçi güvenliğin üçünü de ilgilendiren bir konu olarak konumlandırılmıştır.

NATO'nun küresel terörizmle mücadeleye verdiği katkı mühimdir. 11 Eylül terör saldırılarına kadar terör eylemlerinin NATO'nun ünlü ortak savunma maddesini işletebilecek bir husus olabileceği değerlendirilmemekle birlikte saldırıların ardından terörizmle mücadele NATO'nun ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Ortak savunma için kurulmuş bir askeri ve politik ittifak olması münasebetiyle NATO'nun terörizmle mücadeledeki rolü 11 Eylül terör saldırılarının ardından hala tartışılmaktadır. Gerçekleştirdiği askeri operasyonlar ile küresel güvenlik için Birleşmiş Milletler (BM) tarafından verilen uluslararası rolü üstlenebilecek bir kapasitede olduğunu kanıtlamış olmakla beraber terörizmle mücadelenin NATO'nun rolü olup olmadığı hususu hala gündemdedir. Öte yandan, 11 Eylül saldırılarının ardından geçen yirmi yıldan sonra oluşturduğu yasal zemin, kurumsal yapılanma ve gerçekleştirdiği askeri operasyonlar ile NATO'nun terörizmle mücadeleyi ittifak yapısında kurumsallaştırdığı bir gerçektir.

NATO'nun yeni Stratejik Kavram belgesi, 2022 yılı Haziran ayında 12 yılın ardından kabul edilmiştir. İttifakın yaklaşık on yıllık geleceğine yön verecek belgenin kabul edildiği dönem küresel güvenlik ve dengenin değişime uğradığı bir zamana denk gelmiştir. Öncelikle, 2021 yılı Ağustos ayında ABD ve ardından NATO'nun Afganistan'dan çekilmesi ve Taliban'ın yönetimi ele geçirmesi NATO'nun terörizmle mücadeledeki yaklaşık yirmi yıllık çabasını sorgulatmıştır. Ardından 2022 yılı Şubat ayında Rusya'nın Ukrayna'yı işgali NATO için doğu kanadının ve ortak savunma ilkesinin ön plana çıkmasına sebep olmuştur ve bölgesel güvenlik için büyük bir tehdit haline dönüşmüştür. Ayrıca, AB ülkelerinin güvenlik ve savunma alanında stratejik otonomiye yönelmesi ve 2022 yılı Mart ayında Stratejik Pusula belgesini kabul etmesi, her iki örgütün de güvenlik bağlamındaki görev ve sorumluluk alanlarını tartışmaya açmıştır. Tüm bu gelişmelerden önce 2020 yılında sunulan ve NATO'nun gelecek on yıllık

perspektifini çizerek yeni yayınlanacak olan stratejik kavram belgesine yol göstermesi planlanarak hazırlanan NATO 2030 raporunda terörizmle mücadelenin NATO'nun üç temel görevi olarak belirlenen ortak savunma, kriz yönetimi ve işbirlikçi güvenlik arasına daha fazla entegre edilmesi savunulmaktadır. Öte yandan, yayınlanan Stratejik Kavram belgesinde terörizmle mücadele doğrudan asimetrik tehdit olarak değerlendirilmiş olsa da son gelişmeler ışığında NATO'daki kriz yönetimi odaklı yaklaşımdan müşterek savunma merkezli yaklaşıma geçişin bir sonucu olarak terörizmle mücadelenin önem sırası gerilemiş ve ikinci planda kalmıştır. Terörizmle mücadelenin yeni belgede ele alınışı, bilhassa NATO'nun genişleme tartışmaları sürerken, terörizmle mücadelede ittifak içerisinde önde gelen ülkelerden biri olan ülkemiz için önem arz etmektedir.

Bu kapsamda araştırmada NATO'nun 2022 Stratejik Kavram belgesinde terörizmle mücadelenin nasıl ele alındığı, terörizmle mücadeleye NATO'nun üç ana görevi içinde nasıl yer verildiği ve NATO'nun doğu ve güney kanadının beklenti ve ihtiyaçlarının mezkûr Stratejik Kavram belgesiyle ne ölçüde karşılandığı analiz edilmiştir.

HEGEMONYA-KARŞI HEGEMONYA ÇATIŞMASI EKSENİNDE NATO-RUSYA FEDERASYONU İLİŞKİLERİNİN ANALİZİ

Murat JANE⁶⁶

25 Aralık 1991 tarihinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin dağılıp Soğuk Savaş'ın de jure sona ermesiyle uluslararası sistemde yeni bir dönem başlamıştır. Yeni dönem, Francis Fukuyama tarafından Soğuk Savaş hukuken sona ermeden iki yıl önce “*Tarihin Sonu*” olarak kutsanmış, liberalizmin zaferi “*insanlığın geldiği son aşama*” olarak yorumlanmıştır. İnsanlığın teleolojik açıdan liberalizme ne kadar içkin olduğu siyaset felsefesinin tartışma konusu olmakla birlikte Fukuyama açısından tarihin sonu tezinin uluslararası sistem açısından zorunlu sonucu, şüphesiz ki eski Sovyet Cumhuriyetleri dahil olmak üzere tüm devletlerin liberal demokrasiye ulaşma hedefleri ve serbest piyasa ekonomisi ilkelerini benimseme eğilimleridir.

Fukuyama'nın iyimser bakış açısının aksine RF Devlet Başkanı Vladimir Putin SSCB'nin dağılmasını “*20. yüzyılın en büyük jeopolitik felaketi*” olarak nitelmiş, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Rusların eski Sovyet Cumhuriyetlerinde azınlık durumuna düştüklerini ve Rus üretim kapasitesinin önemli bir kısmının kaybedildiğini bir çok kez vurgulamıştır. Putin'e göre Soğuk Savaş'ın mağlup tarafı; demografik, ekonomik ve jeopolitik açıdan tarihi bir gerileme yaşamıştır. Başka bir ifadeyle RF açısından Soğuk Savaş sonrası dönemin ilk yılları, her açıdan prestij kayıplarıyla sonuçlanmıştır. Bu çerçevede SSCB'nin olmadığı ve RF'nin zayıf olduğu dönemde NATO'nun varlığı ve geleceği de tartışmalı hale gelmiştir. Zira artık SSCB ve komünizm tehlikesi ortadan kalkmıştır. Başka bir ifadeyle uluslararası sistem “*tehditsiz*” ve “*belirsiz*” olmuştur. Söz konusu tehditsizliğin ve belirsizliğin gölgesinde NATO, 7-8 Kasım 1991 tarihleri arasında düzenlenen Roma Zirvesi'nde yeni stratejik konseptini kabul etmiş, uluslararası sistemdeki yeni güvenlik tehditlerini belirlemiş ve ontolojisini değiştirme yoluna gitmiştir. Bu tehditler arasında; mikro milliyetçilik, terörizm, kitle imha silahlarının kontrolsüzce yayılması,

ekonomik ve sosyal istikrarsızlıklar yer almaktadır. Görüldüğü üzere NATO müttefiklerine yönelik yeni tehditler RF'den gelmemektedir. Başka bir ifadeyle NATO-RF ilişkileri NATO-SSCB ilişkilerinden farklı olarak sıfır toplamlı kurgulanmamıştır. Bu durum ilk bakışta NATO'nun RF ile ilişkilerinin olumlu olacağı sinyallerini vermiştir. Zira RF; Roma Zirvesi'nden yaklaşık bir ay sonra kurulan ve Orta ile Doğu Avrupa devletleriyle diyalogun arttırılmasını amaçlayan Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi (KAİK)'ne de dahil olmuştur. Fakat KAİK çerçevesinde 1993 yılından itibaren NATO'nun doğu genişlemesi tartışılmaya başlamış; Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya ve Slovakya'nın NATO üyelikleri gündeme gelmiştir. Bu karara RF karşı çıkmış ve “*Yakın Çevre Doktrini*” (Near Abroad, Blijniy Zarubejniy) ile post Sovyet coğrafyasını çıkar alanı olarak belirlemiştir. Lakin NATO'nun genişleme kararı ve Yakın Çevre Doktrini'nin kabulüne rağmen NATO-RF ilişkileri ilk etapta dengeli devam etmiş, RF 1994 yılında NATO'nun Barış İçin Ortaklık (BİO) programına dahil olmuş, 1997 yılında da NATO-RF Kurucu Antlaşması imzalanmıştır. Söz konusu Antlaşmaya göre iki taraf ortak güvenlik ve tehditler konusunda işbirliği yapmayı taahhüt etmiştir. Antlaşma, dönemin RF Devlet Başkanı Boris Yeltsin tarafından “*tarihi bir belge*” olarak nitelendirilmesine rağmen NATO'nun 1997 yılındaki Madrid Zirvesi'nde Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan'ın örgüte entegrasyonu kararı alınmıştır. Akabinde gerçekleşen NATO'nun Yugoslavya'ya müdahalesi ve söz konusu üç Doğu Avrupa devletinin 1999 yılında NATO'ya üye olmaları ilişkilerinin RF açısından sorgulanmasını beraberinde getirmiştir. Böylelikle 1999 yılında üç (eski Doğu Bloku) devletinin NATO üyesi olması ve 1990'ların başından itibaren tartışılan NATO'nun alan dışı yetkisinin Washington Zirvesi'yle resmiyete kavuşması RF'nin çevrelenme korkusunu tetiklemiştir.

Bu gelişmelerin ardından RF'de iç politikada değişim yaşanmış ve 2000 yılında eski bir KGB çalışanı olan Vladimir Putin devlet başkanı seçilmiştir. Devlet başkanı olmasından sonra RF ekonomik ve siyasi açıdan güçlenirken Putin'in amacı da devletin temel sorunlarını çözdükten sonra dış politikada etkin ve saygı duyulan bir aktör yaratmak olmuştur. İktidarının ilk yılında gerçekleşen 11 Eylül 2001 Terör Saldırıları NATO-RF ilişkileri açısından önemli bir test olmuştur. Zira bu dönemde RF teröre karşı mücadele konusunda Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'yi desteklemiştir. Ancak 2000-2007 arası yaşanan birtakım gelişmeler NATO-RF ilişkilerinin, genelde de RF-Batı ilişkilerinin kötüleşmesine yol açmıştır. Örneğin 2003'de Irak'ın ABD tarafından işgali, 2004'de Estonya, Letonya, Litvanya, Bulgaristan, Romanya, Slovakya Slovenya'nın NATO üyesi olması; sırasıyla Gürcistan (Gül Devrimi-2003), Ukrayna (Turuncu Devrim-2004) ve Kırgızistan'da (2005-Lale Devrimi) yaşanan renkli devrimler, 2006'da yaşanan doğal gaz krizi gibi gelişmeler Putin tarafından düşmanca görülmüştür. Zira Putin bu gelişmelerin ardından 10 Şubat

2007 tarihinde 43. Münih Güvenlik Zirvesi'nde yaptığı ünlü konuşmasında tek kutuplu dünya düzeninin kendileri tarafından kabul edilemeyeceği, NATO'nun genişleme sürecinin RF çıkarlarına aykırı olduğunu ifade etmiştir. Putin'in söz konusu ikonik konuşmasından bir ay sonra ise NATO Doğu Avrupa'da füze kalkanları konuşlandırma kararı almıştır. Bu gelişmelerin ardından NATO'nun 2008 yılındaki Bükreş Zirvesi RF'nin yakın çevresindeki hassasiyetlerinin artmasına neden olmuştur. Bükreş Zirvesi'nde Gürcistan ve Ukrayna'nın NATO'ya katılma iradeleri memnuniyetle karşılanmış olsa da her iki devlet üyelik eylem planına dahil edilmemiştir. Ancak bu durum her iki devletin üyelik açısından bir potansiyeli olduğunu göstermiştir.

Nisan 2008'deki zirveden sadece dört ay sonraysa RF-Gürcistan Savaşı başlamış ve savaş, Gürcistan'ın Abhazya ve Güney Osetya'da kontrolü kaybetmesiyle sonuçlanmıştır. Bu gelişmenin ardından da Ukrayna'da Rus yanlısı Viktor Yanukoviç'in iktidarı Batı yanlısı Maidan protestoları sonucu sona ermiş ve RF hem Ukrayna'daki nüfuz kaybına Kırım'ı ilhak ederek hem de Rus azınlığın etkin olduğu sanayi bölgesi Donbass'ın (Donetsk ve Luhansk) bir bölümünde halk cumhuriyetleri kurarak karşılık vermiştir. Bilindiği üzere Ukrayna'daki bu fiili durum 24 Şubat 2022 tarihinde Putin'in önce Donbass'taki halk cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını tanıması ve Ukrayna'nın önemli bölgelerini işgal etmesiyle sonuçlanmıştır. Başka bir ifadeyle NATO ve Avro-Atlantik yapılarla Rus hegemonyasını sarsıcı şekilde ilişkileri geliştirmenin bedeli, eski Sovyet Cumhuriyetleri açısından üniter yapının kaybı olmuştur. RF açısından sıfır toplamı değerlendirilen NATO'nun küresel hegemonik olma iddiası sadece askeri-jeopolitik bir içeriğe sahip değil aynı zamanda liberal demokratik normatik "*Batı*" değerlerini de içermektedir.

Bu bağlamda çalışmamızda NATO'nun eski Sovyet coğrafyasındaki askeri-jeopolitik ve normatif hegemonyasına karşı RF'nin kurguladığı karşı hegemonik tavır, söylemsel ve eylemsel düzeyde analiz edilecektir.

COVID-19 PANDEMİSİNİN NATO'NUN KAMU DİPLOMASİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Cansu GÜLEÇ ARAS⁶⁷

Dünyanın ilk kez, Çin'in 31 Aralık 2019'da Vuhan kentinde kaynağı bilinmeyen bir solunum yolu rahatsızlığının ortaya çıktığını Dünya Sağlık Örgütü'ne bildirmesiyle haberdar olduğu COVID-19 salgını milyonlarca insanın hayatını kaybetmesine neden olmuş, uluslararası ekonomiyi sarsmış ve toplumsal hayatın tüm yönlerini yıkıcı bir etkiyle değişime uğratmıştır. COVID-19 salgınının tüm dünyayı etkisi altına alıp küresel bir krize dönüşmesi karşısında, başta devletler olmak üzere yerel ve uluslararası tüm aktörler krizi yönetme kapasiteleri bakımından yetersiz kalmıştır. Ulusal ve uluslararası tüm aktörler arasında çeşitli düzeylerde dayanışma ve işbirliğine ihtiyaç duyulduğu bu insani kriz sürecinde, NATO müttefikleri bir yandan kendi sınırları içinde bu hastalıkla mücadele ederken, NATO da bu dönemde kamu diplomasisi faaliyetlerini arttırmaya yönelik girişimlerde bulunmuştur. 2020'nin ilk aylarında COVID-19 virüsünün neden olduğu bu küresel salgın, dünya çapında etkili olan krizler sırasında kamu diplomasisi faaliyetlerinin rolünü ve etkinliğini incelemek için önemli bir örneği temsil etmektedir. Özellikle uluslararası askeri bir ittifak olan NATO'nun halk sağlığı tehditlerine karşı oluşturduğu stratejilerin kamu diplomasisi açısından yeterliliğini anlamak bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır.

Küresel dünyada, uluslararası siyasette yer alan aktörlerin sayı ve çeşitliliğinin artması, diplomasi kavramının içeriğinin genişlemesi ve diplomasi uygulamalarının tarz, tür ve tekniklerindeki değişimle birlikte, prestij, imaj, yumuşak güç ve markalaşma gibi kavramlar aktörlerin gündemine taşınmıştır. Bu bağlamda, diplomasi klasik yöntemlerinden farklılaşan kamu diplomasisi faaliyetleri, başta devletler olmak üzere uluslararası aktörlerin benimsedikleri değerleri dünyaya daha iyi anlatabilme yeteneklerine dayanmaktadır. Bunu yaparken de bilim, sanat, kültür, spor ve medya gibi

67 Arş.Gör. Dr., MEF Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

özellikle toplumlar arası etkileşimi sağlayan “yumuşak güç” araçlarına odaklanmaktadır. Kamu diplomasisi her şeyden önce ilişki kurma sürecini temsil etmektedir. Başta devletler olmak üzere uluslararası diğer aktörlerin, kültürlerin ve insanların gereksinimlerini anlamakla ilgilidir. Bu çerçevede, aktörlerin bakış açılarını iletmek, yanlış algılamaları düzeltmek ve ortak payda alanları aramak gibi hususlar büyük önem arz etmektedir.

4 Nisan 1949 tarihinde, Washington Antlaşması'nın imzalanmasıyla kurulan NATO, Soğuk Savaş döneminde barış ve güvenliğin korunması ile toplu savunma yönünde verecekleri çabaları ortaklaştırma konusunda oluşturulmuş bir askeri bir ittifaktır. NATO, bununla beraber, demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü gibi ortak değerler üzerine kurulmuştur. Müttefiklerin savunma alanının kapsamı ve üyelere yönelik açıkça belirlenmiş bir tehdidin belirliliği göz önüne alındığında, Antlaşmanın kendisi hiçbir düşman tanımlamamış olsa dahi, Sovyet genişlemesine karşı koymak yapının birincil amacını oluşturmuştur. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ve Sovyet tehdidinin ortadan kalkmasıyla birlikte ise, İttifak'ın gelecekteki rolü konusunda pek çok farklı görüş ortaya koyulmuştur. Özellikle 11 Eylül terör saldırılarından sonra ortaya çıkan yeni güvenlik sorunları, NATO'nun 1990'lar ve 2000'lerde Balkanlar ve Afganistan'daki kriz yönetimi deneyimi ve dünyanın farklı coğrafyalarındaki ortaklarıyla oluşturduğu işbirliğinin önemi, NATO'yu iletişim gücünü gözden geçirmeye ve buna yönelik faaliyetlerini arttırmaya yöneltmiştir. Zira bilginin küresel düzeyde paylaşıldığı günümüz dünyasında, NATO'nun iletişim araçlarını ve yaklaşımlarını güçlendirmesi, kamuoyunu dikkate alması ve gündem belirleme stratejilerini mevcut iletişim kanallarının ortaya koyduğu fırsat ve zorluklara göre geliştirmesi gerektiği oldukça açıktır.

Son yıllarda, genel çerçevede, NATO'nun kamu diplomasisi faaliyetleri dijital dünyada iki anlatı çerçevesinde desteklenmiştir. Bunlardan ilki, NATO'nun askeri yeteneklerini ve diğer uluslararası aktörlere karşı caydırıcı olma kapasitesini vurgulayan #StrongerTogether etiketidir. Bu etiketi taşıyan ifade ve görseller bu nedenle ortak askeri tatbikatları, birlik konuşlandırmalarını ve askeri donanımları tasvir etmektedir. #WeAreNATO etiketi ile belirlenen ikinci anlatı ise, NATO'nun askeri bir ittifaktan daha fazlası olduğuna ve kendisini özgürlük, demokrasi ve barış gibi ortak değerleri geliştirmeye adanmış bir yapı olduğuna işaret etmeyi amaçlamaktadır. #WeAreNATO ifade ve görselleri, NATO'nun dünya çapındaki faaliyetlerinin özgürlük ve barışı nasıl güvence altına aldığını vurgulamaktadır. Bunlara ilaveten, Aralık 2019'da NATO Liderleri, Genel Sekreter Jens Stoltenberg'den NATO'yu güçlendirmek için ileriye dönük bir düşünme sürecine öncülük etmesini talep etmişlerdir. Bu bağlamda, Genel Sekreter, Haziran 2020'de “NATO 2030” olarak başlatılan strateji çerçevesinde NATO'nun askeri olarak güçlü kalmasını, siyasi olarak

daha da güçlenmesini ve daha küresel bir yaklaşım benimsemesini sağlamak konularında önceliklerini ortaya koymuştur. NATO 2030, başta Müttefik politika yapımcılar olmak üzere, sivil toplumu, kamu ve özel sektör uzmanlarını ve gençleri bir araya getirerek NATO'yu daha da güçlü bir İttifak haline getirme konusunda yeni fikirler ortaya koyulmasını hedeflemiştir. Brüksel'de toplanan 2021 NATO Zirvesi'nde NATO Liderleri, önümüzdeki on yıl ve ötesinde İttifak'ı güçlendirmeye yönelik NATO 2030 gündemini kabul etmişlerdir.

Bunun yanında, COVID-19 salgının tüm dünyada hızla yayılmasıyla beraber NATO yetkilileri ilk etapta NATO'nun diğer uluslararası örgütlerle birlikte COVID-19 salgınına yakından izlediğine ve tüm NATO müttefiklerine yönelik önleyici tedbirler almaya devam ettiğine dair bir mesaj ortaya koymuşlardır. Bu bağlamda NATO ve müttefik askeri personeli, önemli tıbbi mühimmatları uçakla taşıyarak, sahra hastaneleri inşa ederek ve ittifak genelinde sınırların güvenliğini sağlayan, hastaları taşıyan ve testlere yardımcı olan yaklaşık yarım milyon askerle COVID-19 ile mücadeleye yönelik sivil çabaları desteklemiştir. COVID-19 salgınının, dünyada kamu diplomasisinin önemli unsurlarından olan insani ve dijital diplomasiyi ön plana çıkardığı dönemde, NATO'nun dijital ortamda İttifak üyeleri arasındaki dayanışmayı vurgulayan ve NATO'nun COVID-19 salgınına yönelik ulusal çabalara yönelik desteklerini gösteren bir yaklaşımı benimsediğini söylemek mümkündür. Bunun yanında, konu ile ilgili yapılan çalışmalarda NATO'nun dijital teknolojileri halkın katılımına yönelik kullanımında daha etkin rol oynaması gerekliliği konusunda görüşler mevcuttur. NATO, bu deneyimden, dış tehditlere karşı dayanıklılığı artırmanın yanında, küresel bir salgın gibi askeri olmayan tehditlere karşı hazır olmaya yönelik konularda önemli dersler çıkarabilir.

Tüm bu hususlar dahilinde bu çalışmada, NATO'nun COVID-19 pandemi sürecindeki kamu diplomasi uygulamalarının analiz edildiği bu çalışmada, ittifakın pandemi sürecindeki kamu diplomasi faaliyetlerinin irdelenerek nasıl işlerlik kazandığının ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bu çerçevede öncelikle kamu diplomasisi kavramı tanımlandıktan sonra, NATO'nun COVID-19 salgını karşısında izlediği politikalarla beraber, COVID-19 sürecinin NATO'nun kamu diplomasisi faaliyetlerine olan etkisi ve bu faaliyetlerin yeterliliği ve sınırlılığı ortaya konulacaktır.

WHEN POPULISM HITS FRANCE: FAR-RIGHT AND FAR-LEFT PARTY POSITIONS ON NATO

Fulya AKGÜL DURAKÇAY⁶⁸

Since the end of the Cold War, new threats have dominated the national and international security agendas. Russia and China have increased their assertiveness in a way to question and challenge the Western norms, values and principles. The European Union (EU) in the meantime has embarked on new attempts to provide its own security independently from the security umbrella of the Cold War, namely the North Atlantic Treaty Organization (NATO). In this way, several international factors have led to the questioning of NATO's raison d'être in the 21st century. Besides, several internal factors such as NATO's enlargement, relations among members, relations with third countries, contribution to its budget and members' commitments to collective defense have led to the questioning of the Alliance by its very own members. It is possible to name France, that has recently described NATO as "brain dead", as one of the countries where this questioning is voiced loudly among the members of the Alliance. As one of the founding members of NATO, France's policies and attitudes toward NATO has been shifted over the years. One major shift in France's position was to withdraw from NATO's integrated military command structure in 1966 due to its judgement of NATO as an organization subservient to the United States of America (USA), that would impair France's independence and interests. In the years since France preferred a diminishing role for the USA and NATO in European security. When the EU's failure in providing security in the continent became clear with the Yugoslav crisis in the 1990s, France once again has started to shift its position on the role of the USA and NATO in European security. France's preferences and efforts to deepen the EU structure and policies for European security have been hindered both by different preferences of some –then- EU members like the United Kingdom (UK) and the new members of the EU and NATO that joined with the enlargements in the 2000s that prioritized the development of transatlantic relations as well as

68 Arş.Gör.Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

increasing the USA's and NATO's roles in European security. Within this context, France returned to NATO's integrated military command structure in 2009 while retaining the dilemma of whether NATO is an alternative or a complementary to the EU in providing European security. As the 2022 French presidential election has shown, NATO membership is still heatedly debated in French politics. Although the current position of President Macron on NATO is to view the Alliance as a pillar of European collective security, his opponents and rivals have managed to bring NATO skepticism to the agenda of French politics. In this agenda setting, one of the most influential factors is the rise of populism in France due to economic instability and voter distrust of mainstream politics as well as other factors. Thanks to populism's reflexivity, it has gained ground upon both right and left ends of the political spectrum in France. In this context, although the question of what will be the course of NATO's role in European security in the EU's quest for strategic autonomy has dominated the mainstream debate on NATO in France in recent years, the populist parties both on far-right and far-left have managed to shift the focus to NATO scepticism and anti-NATO attitudes. This study focuses on the approaches that the far-right and far-left parties in France, Rassemblement National (RN) and La France Insoumise (LFI) respectively, take on NATO. In this regard, this study searches for themes as a broader reflection of their foreign policy choices that link these two parties which belong to the opposite ends on the political spectrum. For this purpose, the research is based on the content analysis of primary sources such as party programmes and official statements on mainstream and social media as well as secondary literature. This study finds out that despite their different ideologies and different reasons, the positions of the RN and LFI converge on populism's common sovereigntist and protectionist ground on several foreign policy attitudes such as opposition to American power, anti-interventionism, Euroscepticism and close relations with Russia. However, their position on NATO draws a distinct line between these two parties. Although the RN does not entirely break away from the country's traditional foreign policy on NATO by arguing in favour of leaving only the Alliance's integrated military command, the LFI takes a harder stance by calling France to withdraw from NATO.

TURKEY'S ROLE IN NATO THEN AND NOW: TURKEY'S PARTICIPATION TO NATO IN THE SHADE OF COLD WAR AND ITS RELATIVE NEUTRALITY IN RUSSO-UKRANIAN WAR

Ayşegül ÜN⁶⁹

From the outset, NATO set the tone as a collective defense organization for Turkey. Within the concerns of Soviet Union would pursue expansionist policies in regions around Turkey, Turkey's participation to NATO emit different but in essence same goal for each party. Firstly, for NATO, Turkey could prevent the Soviet influence and expansion in the Mediteranean and Middle Eastern regions, and the fear of Soviet penetration in the area could demolish. Secondly, NATO's deterrence and containment policies while promoting westernisation, at the exact time while Turkey's perspective has turned out more western.

However, the newly sparkled Russo-Ukranian War has brought the old Cold-War times back, dividing the world within bipolar dynamics. The emphasis on Turkey's shifting approach towards NATO's security policies, became more apparent since the actual shift of axis occurred in Turkish Foreign Policy in last two decades. Turkey's belonging feeling to the West dissappeared slowly since there are few repulsions from the West towards for Turkey's new identity.

Actually, Turkey's new identity brought new security concerns on the surface, meanwhile an actual shift of axis in the world took place. A NATO ally Turkey with the second largest army in the Community, is the actor with the largest border close to Northern Syria facing the direct threats from the area. Contrarily to the arguments of invasion of Syrian territories, Turkey explains the military attacks as legitimate based on the Article 5 of the North Atlantic Treaty referring to the collaboration with the NATO allies is expected: "...an armed attack against one or more of them in Europe or North America shall be considered an attack against them all..". Turkey's policy theories on Syria are clear and initially, these policies are in line with safeguarding the area providing

69 *Doktora Adayı, Altınbaş Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*

security and stability. First purpose of the Turkish attacks to safeguard the area is the non-allowance of a terror corridor on the external borders of Turkey and secondly the establishment of a safe-zone for Syrian refugees consisting of a number around 4 million. However, the obvious references give an occurrence to the right of an act of self defense according to Article 51 of UN Charter, the responsibilities are growing big to shoulder the burden all by oneself for Turkey in return.

In the light of international law, and relying on the fact that NATO is a collective defense community, and also from the western side of the world, Turkey felt left alone. With the new expansion strategies of NATO, could carry the meaning nothing but more threats for Turkey, counting the fact Turkey is already over-burdened by the West.

In the name of diplomacy and pacifism, Turkey is choosing its moves very well not to be stuck on the bipolar system. The joint effort of the international community is what is expected but in reality, controversies are congesting against Turkey's acts. The ashes of Soviet Union reflare, but the interplay between the global powers have changed the dynamics throughout the post-Soviet times. Those dynamics produced the circumstances where the post-Soviet states couldn't handle the imposition from the burden of Soviet-like identity or the have-control-over politics. The implications of changing dynamics provided opportunities for other global powers to infuse in different regional security complexes. As it can be seen from the examples of Ukraine and Georgia, the penetration mechanism imposed from the Russian-led complexes have given the backlash results. At the end, Turkey's strategies as the tampon and leader actor in between the complexes still preserves its value since the Cold-War times.

